

A ROMÁNIAI ÍRÓK SZÖVETSÉGE
ÉS A MAROS MEGYEI TANÁCS
SZÉPIRODALMI FOLYÓIRATA

Főszerkesztők:

MARKÓ BÉLA

(1989. december – 2005.)

GÁLFALVI GYÖRGY

(2005. december – 2007.)

Főszerkesztő:

Szerkesztők:

KOVÁCS ANDRÁS FERENC (vers)

DEMÉNY PÉTER (esszé)

LÁNG ZSOLT (kritika)

SZABÓ RÓBERT CSABA (honlap)

VIDA GÁBOR (próza)

Tördelőszerkesztő:

MOLNÁR ROZÁLIA

Korrektor:

SZÓCS KATALIN

Tipográfia:

BIRTALAN KÖLÖK ZSOLT

IRSAI ZSOLT

TARTALOM

- Felkérés ■ 5
- BALÁZS IMRE JÓZSEF:
Ülök az alapkövemen ■ 6
- BALLA ZSÓFIA:
1989, te csillag ■ 8
- BÁNYAI ÉVA:
Emlékezet-terek ■ 13
- BARNÁS FERENC:
Tér, szabadság ■ 16
- CSAPLÁR VILMOS:
Etettük a szekut ■ 17
- DEMÉNY PÉTER:
Párakeret – Örkenyesen ■ 24
- DIMÉNY LÓRÁNT:
A hetedik ■ 25
- ESTERHÁZY PÉTER:
(1989) ■ 31
- FEKETE VINCE:
„Egy nap élet” ■ 33
- GÁLFALVI GYÖRGY:
Múltunkkal szimbiózisban élünk ■ 35
- GYÓRFI KATA:
Szeptember 10., este ■ 39
- HATHÁZI ANDRÁS:
(Veszem sorban) ■ 41
- JÁNK KÁROLY:
Kedves Zsolt! ■ 44
- KARÁTSZON ENDRE:
Si est vita non est ita ■ 48
- KÁNTOR LAJOS:
Decembertől – augusztusig ■ 53
- KENÉZ FERENC:
Egy tézis, egy vers, egy emlék ■ 56
- KISS NOÉMI:
Kiképző ■ 60
- KOVÁCS ANDRÁS FERENC:
Minden Szentek forradalmi ■ 66
- LÁSZLÓ NOÉMI:
Nyolcvankilencben ■ 68
- LÁSZLÓFFY CSABA:
Tercinák egy utolsó kávé mellett ■ 70
- LÖVÉTEI LAZÁR LÁSZLÓ:
A Tranzit Expressz ■ 71

- MARKÓ BÉLA:
Egy képeslap, amely nem változtatta meg a világot ■ 74
- MÁRTON EVELIN:
Haza, 1989 ■ 79
- MÁRTON LÁSZLÓ:
Ezerkilencszáznyolcvankilenc szó egy régen elmúlt évről ■ 85
- MIHÁLY EMŐKE:
Akik már '90-ben születtek ■ 92
- MIHÁLYCSA ERIKA:
Titan Ice ■ 96
- PAPP ATTILA ZSOLT:
Forradalom egy bezárt szobában ■ 103
- SEBESTYÉN MIHÁLY:
Huszonöt év ■ 105
- SELYEM ZSUZSA:
A háborúk hőmérséklete 89 szóban ■ 109
- SZABÓ RÓBERT CSABA:
Az elbukott forradalom elégiái ■ 110
- SZIJJ FERENC:
Egy utazás részlete ■ 113
- SZILÁGYI-GÁL MIHÁLY:
Egy másik 1989 ■ 115
- SZŰCS LÁSZLÓ:
Huszonöt mondat ■ 116
- TAMÁS DÉNES:
Cserebomlás: 1989 ■ 118
- TOMPA ANDREA:
Felnéző ■ 122
- VALLASEK JÚLIA:
December 21, csütörtök ■ 126
- VARGA LÁSZLÓ EDGÁR:
Fordított napló ■ 130
- VIDA GÁBOR:
Konzervgyári rém ■ 135
- VISKY ANDRÁS:
A huszonötödik év. Kiáltás-töredék ■ 141
- ZOLTÁN GÁBOR:
Negyvenöt, Ötvenhat, Nyolcvankilenc ■ 142
- ZUH DEODÁTH:
1989 újdonsága ■ 143

WWW.LATO.RO

archívum / szerzők / hírek / Látó Színpad – képek / linkek /
szemle / Látó-repertórium

FELKÉRÉS

Néhány hozzánk közelálló szerzőt az alábbi levéllel hívtuk meg a decemberi látós akcióba:

A 25 éves LÁTÓ decemberi számában olyan írásokat szeretnénk közölni, amelyeknek 1989 a „témája”. Mit jelent ez a szám, mit jelent az az év? Milyen élményed kapcsolódik hozzá? Szerinted is meghatározó volt? Merre vezet-e az életünket? Mi lett volna, ha nincs? Hogyan élnénk most? Őszintébben beszélünk azóta? Másképp írunk? Milyen könyvek születnének ma, ha nem lett volna 1989? Milyen emberek élnének ma? Szerinted min múltott? Csoda volt, vagy ellenkezőleg: egyáltalán nem volt csoda? Mire emlékezünk, és mire nem? Mit kezdünk vele?

Valamilyen önvallomást, személyes elkalandozást, vérpontos tudósítást, tanulmányt, de akár ars poeticát vagy ars antipoeticát is küldhetsz, bármiféle műfajban és műfajtalanságban (1 és 1989 szó közötti terjedelemben).

Terveink szerint ezekből a szövegekből nem csupán a születésnap lapszám jönne össze, hanem belőlük komponálnánk az „1989” alcímű „Szövegek Szimfóniája”, amit a születésnapra meghívott művészekből álló kórus adna elő.

Amennyiben igent mondasz felkérésünkre, szeptember 1-ig kellene elküldened az írásodat.

(De lehet szeptember 2. is:))

*Szeretettel üdvözöl,
A Látó Szerkesztősége nevében
Láng Zsolt*

Marosvásárhely, 2014. június 16.

ÜLÖK AZ ALAPKÖVEMEN

Hangszeres-vokális zenéket ígért a rádióműsor,
ez volt a rockzene fedőneve.
Megnyomtam egy gombot,
azt kiabálták valakik helyette,
hogy ők mostantól szabadok,
s ez azt is jelentette tán,
hogy akkor én is.

*

Nem megyek a felkészítő órákra – szabad vagyok.
Megnézhetem, mik repülnek ki a Városháza ablakán –
szabad vagyok.
Nem leszek tanító, hanem mégis atomfizikus – szabad vagyok.
Mégse leszek atomfizikus – mert szabad vagyok.
Alapíthatok lapot és zenekart is – szabad vagyok.
Bármikor eszembe juthat bátyám – szabad vagyok.
Őt lövik, vagy ő lő Aradon egy zöld egyenruhában: eldönthetem –
szabad vagyok.
Nézhetem a tévében, mit mondanak a szabadságról –
szabad vagyok.
Lehetek rezignált és lelkes – szabad vagyok.

*

Ülök az alapkövemen,
s egy folyó vizét nézem, ahogy hömpölyög.

*

Nem kellett úgy éreznem: ne lennék szabad azóta.
Vagy ha mégis: én tehettem róla csak.

Ha mindig más is, belépnék még sokszor a folyóba.
A sodrást mohos kőről nézni jó alap.

*

„Mesélj nekem a nyolcvanas évekről.”
A válasz persze másról szól látszólag.
Hogy mentünk egyszer, egy mezőn,
s hogy voltak-e ott dróthálók s falak.

„Mesélj nekem, hogy mi történt azóta.”
A válasz mindig másról szól, na persze.
Hogy ott időző életek szilánkjait találjuk
a mieink közt, furcsán elkeverve.

„S mi volt fontos? Mi volt más? S miért?”
Látni egy kipukkadt Atlantiszt, mely elmerül.
Hogy lett sok hömpölygő történetem.
Hogy az vagyok, aki az alapkövén ül.

1989, TE CSILLAG

Igen, 1989 csoda volt. Hiszen csoda az, hogy egy nagyhatalom vérontás nélkül mond le elfoglalt országokról. Mihail Gorbacsov iránt nemigen voltak hálások az újonnan felszabadult országok. Pedig ő – a kelet-európai szabadság Kutuzovja – szobrot érdemelne. A Szovjetunióban nem lőttek. A román állam ellenben lövette saját polgárait. Ez volt az egyetlen ország, amelyben 1989-ben vér folyt.

Összeesküvésről, várható változásokról évek óta kerengtek hírek. A szabadulást sokan vártuk, – de kevesen bíztak abban, hogy bekövetkezhet. Én sem hittem. Úgy tűnt, eltemették Nagy Imrét és mártírtársait, megnyílt a határ a kelet-németek számára, lehullt a Berlini Fal, Magyarországon először ünnepelték szabadon az 56-os forradalmat október 23-án. Romániában viszont Pártkongresszust tartottak még 89 novemberében is, és a tömegek, mint mindig, a Ceaușescu-párral hóráztak Bukarestben a Palota téren. Azt hittem, a Szovjetunió meghagy minket enklávénak, mint évtizedeken át sztálinista diktatúrának Albániát.

– Vagy meghalok, vagy kivándorolok, – mondtam november közepén régi kezelőorvosomnak, a nagyszerű és szófukar Olinic professzornak a kolozsvári Klinikán, miután angina pectoris-szal beszállítottak. – Nem bírom tovább.

Mire december elején kijöttem a kórházból, már állt a bál Temesváron, Tőkés László parókiája körül. Nővérehez, régi barátnémhoz naponta át-sétáltam, így értesültem az eseményekről.

December 17-én, vasárnap éjszaka írás közben bekapcsoltam a Szabad Európa Rádiót. Ekkor mondták be a hírekben, hogy lőnek Temesváron. Fullasztó rémület és ujjongó szorítás a mellkasomban. Tudtam, elkezdődött valami ismeretlen és reményteljes dolog. De féltem, vacogtam, hogy megölik Tőkést, hogy elvisznek mindannyiunkat, hogy mindenkit lelőnek, hogy itt nem bír győzni a forradalom.

Keresem 1989 elejét. Kutatom annak kezdetét, amit ma egyszerűen '89-nek vagy A Változásnak vagy felszabadulásnak vagy a diktatúra bukásának nevezünk. Azok számára, akik nem szenvedtek az előző rendszerekben, vagy éppen azok haszonélvezői voltak, ez talán nem volt örömtel-

jes fordulat. De akik szenvedtek a hazugságtól, a közösségi és a személyes szabadság hiányától, a bezártságtól, a tömeggyűlésektől, a besúgóktól, a mindent ellepő jelszavaktól, a víz- és áramszünetektől, a téli gázhiánytól, a végtelen sorban állástól, az országot elöntő mozgalmi és népies giccszenétől, a nemzeti elnyomástól, azok számára részegítő boldogság volt ez a decembervég.

December 21-én délután vonuló tömeg lármája hallatszott be a Széchenyi téri lakás ablakán. A Kelj föl, román-t (Deșteaptă-te române-t) énekeltek, és jelszavakat skandáltak. Hallottam a tiszt felszólítását: Oszolj! Erre újra ének volt a válasz, és kiáltás innen-onnan: Ne lőjete! Titeket is román anya szült! Tisztán hallottam a vezényszót: Foc! (Tűz)... és a jajgatást. Rohantam az előszobajtóhoz, le akartam menni az Astoriához, csatlakozni. Nem baj, ha meghalok, így már nem lehet élni.

Anyám sikoltott a kishabókból: – Ne menj le...! Ne! Nem tudnám elviselni, ha megölnének! Beléptem hozzá, végignéztem Horthy börtönét megjárta, Auschwitzból élve hazakerült, 77 éves anyám pici arcán, rémült tekintetén. – Ne zsarolj! – sziszegtem. – Te sem voltál anyádra tekintettel, amikor beálltál a mozgalomba, és egy remélt világért félig agyonverted magad. – Rájöttem, hogy nincs olyan eszme, amelyért érdemes meghalni – suttogta anyám, évtizedek alatt összetorlódott keserűséggel. – Nincs.

Az ő csalódottsága jobban fájta, mint a magam megsűrűsödött keserve. Őt 1943-ban két hétig naponta verték a szamosfalvi börtönben. Ő igazi vesztes volt, mert hitt a szocializmusban, mert olyasmire tette föl az életét, ami azzal, hogy megvalósult, főként csak szenvedést hozott.

Nyílt arcára, a szemébe néztem, és éreztem: nem vagyok a magam ura. Felelek érte. Rajtam kívül senkije sincsen. Kiabáltunk, őrjöngtem, de aznap nem mentem le.

A belső szobában kilógtattam egy mikrofont az ablakon, rögzítettem a hangokat. Az éneket, a lövéseket. És ahogy a jajgatás után megint feláll, elindul és énekel a tömeg.

(Ezt a szalagot később elkérte Sebesi Imre kollégám egy dokumentumadáshoz. Aztán hogy, hogy nem, véletlenül letörölte az egészet... Ez is része a szabadságnak, a megsemmisítő felejtés?)

Másnap reggel, anyám minden tiltakozása ellenére, mégis elindultam hazulról egy földig érő sporttáskával. – Szükségállapot van – kérlelt anyám. – Nem baj. Kenyeret csak szabad venni... – feleltem.

Az Astoria szálló előtt hatalmas vértócsa fogadott. Olyan volt, mint egy hasra esett vörös palást. Néhányan zavarodottan ténferegtek körülötte, szerették volna, hogy ne legyen ott. Körben virágok heverték, gyertyák égtek, és ortodox szokás szerint egész vekniket helyeztek el, kenyeret a holtaknak. A kenyér és a vér együttes látványa fokozta bennem az irtózatot. Mintha mindez az emberáldozat rítusának természetes képe lenne, és nem a kegyelet gesztusa.

A Főtér felé kanyarodtam. Virágüzletet kerestem, és kenyeret. A boltok zárva, némelyik ablaka beverve, bedeszkázva.

A Főtér déli részén kisebb tó: vér, koponyarepeszek és velődarabok. És virág, gyertya, kenyerek. Megémelyedtem. Körben füstös falak, perzselt szemetesládák. Ekkor még nem sejtettem, hogy az ottani sortűzben, az Egyetemi Könyvesbolt bevert, Ceaușescu-művektől megtisztított kirakata előtt egyik idős technikus kollégám is meghalt. Egy eltévedt golyó végzett a feketére festett bajszú Marin bácsival. Mindezt egy amatőr fénykép-sorozatból tudom: szatyorral a kezében nézte végig a tüntetők és a katonaság találkozását... Mellette állt egy asszony, letérdelt, amikor megértette, mi következik. Végül szokatlan helyen, egy udvar mélyén találtam egy kis virágüzletet. A gerberákat és szegfűket a vértócsa mellé fektettem. Reszketett a gyomrom. A Deák Ferenc utcában, ahol kenyérboltot kerestem, mindenfelől áramlott a tömeg. Elmúlt dél. A Minorita-templom táján hirtelen kicsapódott egy földszinti ablak: Ceaușescu elmenekült egy helikopteren! – ordította valaki előbb magyarul, aztán románul. Rohantam vissza a Főtér felé. A New York (Continental) szálló erkélyére már kitétek egy hatalmas tévét, Mircea Dinescu beszélt. Mircea? Hiszen házi őrizetben van... volt... akkor igaz!, ujjongtam. Iliescu, a korábban kegyvesztettnek tudott politikus is megjelent a képernyőn: a diktátor elmenekült, új időszámítás kezdődik, a tüntetők átvették a hatalmat, jelentette be. Aztán még évekig találgattuk, kik vették át a hatalmat.

Közben megtelt a tér, tízezrek gyűltek össze. Az úttesten dudáló, lyukas román zászlót lengető autók diadalmas körhintája forgott. Mellettem Kriza Ágnes, a nagyszerű énekesnő és a bábszínész Balló házaspár bukkan fel. Mindannyian sírtunk, összecsókolóztunk, idegen emberekkel ölelkeztünk össze, románokkal, magyarokkal lapogattuk egymás hátát, ordítottunk, románosan szólva: nem tudtuk elhinni, hogy vége! vége!

Ma már tudom: ilyen felemelő, győzelmes pillanat csak egyszer és nem minden életben adatik meg. Félelem, ujjongás, lelkesültség és rettegés szúr-

ta a mellkasom. Félsz és a reménykedés. A boldog jövőtől is lehet félni. A győzelem is maga alá temethet.

Olyan volt, mintha véget érne egy állóháború.

Éjjel még a távolból gépfegyverek távoli hangja szűrődött be fürdőszobánk fekete, holdsarlós ablakán. Forradalmárok és „terroristák” tüzeltek egymásra, mint egy hatalmas színjátékban. Romániában több mint ezer ember halt meg az új világért. De a jövő, tudjuk, nem számolja a halottakat.

Januárban – a kiállott izgalmak miatt is – újra el kellett mennem a szófukar Olinic professzorhoz. – Na, még most is ki akar vándorolni? – nézett rám a szemüvege fölött. – Ugye, nem? Látja, a puliszka is robban... – jegyezte meg.

Hirtelen dőlt Kolozsvárra, az egész országba a külföldi, különösen a magyarországi és holland segély. A magyarországi társadalom talán 56 óta nem volt ennyire egységesen segítőkész, mint ekkoriban. És ez volt az egyetlen, néhány röpke hétig tartó időszak életemben, amikor szülőföldemen magyarok és románok fenntartás nélkül, közös örömben és szolidaritásban szót értettek egymással.

'89 kezdete sokgyökerű. És az a folytatása is. Következett a Ceaușescu-per, a kivégzés. A román demokrácia egy justizmorddal és jogtalansággal vette kezdetét. Ezt rossz előjelnek éreztem. Karácsony harmadnapján megszólalt a telefonom, engem kerestek: Most vágtuk le a lehallgató-központban a telefonját... Tudta, hogy lehallgatták?...

De ez már egy másik történet. Ma is megvan a lehallgató-készülék.

1989 januárjában naivan azt hittük: vége a diktatúrának, következik a demokrácia. Egyelőre nem az következett, – de politikai-törvényi-jogi lehetőségei megteremtődtek. Ma már tudom: a demokrácia nem állapot, hanem szüntelen munka és harcok következetesség gyümölcse.

Még történt egy s más, ami kilökött-kilódított addigi életemből. Következtek tavasszal a véres nemzetiségi összecsapások, az úgynevezett „marosvásárhelyi események”. De ekkor már egyre inkább azt éreztem: a demokrácia az aszfalton fénylő délibábként, nagy távolságban szalad előttünk, előlünk.

1993-ban elhagytam Kolozsvárt. Jöjjenek a fiatalok – gondoltam. – A legrosszabbat végigéltem itt, most már politizáljanak ők.

Magyarországon rendszerváltásnak nevezik '89 történelmi pillanatát. Igen, minden megváltozott. És bármilyen kormányok tépik-váltják egymást, mégis, szabad vagyok. Csak így, ebben az emésztő honvágyban és távolságban tudom, kik voltunk, és hogyan éltünk. Lehet, hogy a fordulat

sokak reményeit nem váltotta be. De a remény is változik, és az életen is lehet új fogást találni.

A társadalmi és a személyes szabadságnak nincs emberhez méltó alternatívája.

Egy vallás van a földön: szabadság! – harsogja felénk Petőfi.

Nem lehet egy életen át valaminek a sziklasúlya – egy diktatúra vagy nemzetiségi elnyomás – ellenében élni. 1989 nélkül nem az volnék, aki lettem.

Nem a forradalom, a felszabadulás költészetét dicsérem. Hanem azt, hogy megszabadult, hogy bennem kiderülhetett a költészet.

Bányai Éva

EMLÉKEZET-TEREK

„A képzelet és az emlékezés párban járnak.”

Az utóbbi években a térgondolkodás dominanciája nyert teret a temporalitás-elméletekkel szemben, azóta térfordulatnak nevezzük e jelenséget, noha a fordulat – nevében is – magában hordozza az időaspektust is. 1989 sem önmagában tényező, hanem „helyi értéke” alapján: a közép-kelet-európai térségbeli történelmi/társadalmi változások, átmenetek időreprezentációjaként. Negyed évszázaddal az „eseményeket” követően sincsenek megnyugtató válaszaink a korszakváltó jelenségek miértjeire és hogyanjaira, de a kezdeti publicisztikai, majd történelmi, s ezt követően művészeti (főként irodalmi és filmművészeti) értelmezések és reflexiók árnyalják és egyben további kérdésekkel bonyolítják az emlékezet reprezentációit.

Az emlékezés tereit a viszonyok képezik meg, az emlékezet az emlékező és a tárgya közötti viszony függvényében alakul. A viszonyterek és a térvizonyok az emlékezés és felejtés köztes helyeiben a folyamatos változásnak vannak kitéve, a tér hozza létre a(z) időbeli, perszonális, kollektív stb.) viszonyokat és a viszonyok teresülnek.

„A tér nem egy olyan közeg, amelyben elrendeződnek a dolgok, hanem médium, amely által elrendeződnek a dolgok” – mondja Maurice Merleau-Ponty, s ezen állítása fölöttébb érvényes a köztes térségi viszonyainkra, amelyek heterogén, differenciált viszonyrendszereket teremtve konstruálják a térségről alkotott képzeleteinket. A Deleuze–Guattari-féle geofilozófiai értelmezések is rávetíthetők a térségi konstrukciókra: a territorializálás, deterritorializálás, reterritorializálás – rögzülés, elmozdulás, újrarögzülés interferenciája során, a folyamatos elmozdulások és megállapodások folyamataiban követhetjük a történelmi és kulturális térdimenziókat, valamint nyelvünk térbeli megnyilvánulásait is. Ezáltal vizsgálat tárgyát képezi az is, hogy egy, időben és térben folyamatosan elmozduló történetre adott reflexió hogyan mutatkozik meg a nyelvben.

Az emlékezet helyeinek (Pierre Nora) képzése, kutatása, az archiválás kényszere, a nyomok rögzítése, a múlt teresülése és a viszonyok közegének körülhatárolása mind mulaszthatatlan és pótolhatatlan feladatnak tekinthető, egyéni kényszerként interiorizálva, mely közösségi kötelezettségként

saját történelmünk újjáélesztése révén identitásunk állandó újradefiniálását eredményezi. „Az emlékezet kötelessége mindenkit önmaga történészévé tesz” – mondja Nora, s e jegyeket vélem felfedezni az utóbbi években megjelent kortárs magyar prózaművekben is, amelyek az emlékezet-nyomok, a közelmúlt, a totalitarizmus-korszak nyomainak rögzítését kísérelik meg. Ezen prózaművek nagy része az egyéni és családtörténeti réteg mellett a romániai/erdélyi köz- és magándiskurzusoknak, a kollektív és a privát emlékezet elmondhatatlannak tűnő, rituális meghatározottságú történeteinek manifesztumai, irodalmi-fikciós konstrukciói is. A prózaszövegek arra (is) próbálnak egyéni választ adni, hogyan válik a(z) Assman-féle) rituális koherencia textuális koherenciává, a kommunikatív emlékezet kulturális emlékezetté. Ez szorosan összefügg a geokulturális narráció jegyeinek érvényesülésével, ugyanis ezek a prózaszövegek olyan nyelvi és nem nyelvi dokumentumok lelőhelyei, amelyek – miként Faragó Kornélia mondja a geokulturális viszonyokat feltérképező írásaiban – azt a kultúrát teresítik, amelyben létrejöttek. A kultúra az, ami teresül és teresít – a kultúra teresítő ereje képezi a geokultúrát.

A kulturális heterogenitás alapvető jellemzői ezen regényeknek, többszintű és többdimenziós perspektíva révén mutatkozik meg az elbeszéltni vágyott világ. A poétikai konstrukciók ellenállnak az egyneműsítés lehetőségének, különböző, olykor elkülönülő viszonyok és nézőpontok hálózata jön létre.

A különféle kollektív emlékezetek egyedi metszéspontjain képződött egyéni emlékezet szelektív, ebből kifolyólag törekeny, hiányos, hiszen anynyi emlékezet van, ahány csoport (Maurice Halbwachs). Pierre Nora is állítja: „Az emlékezet természeténél fogva sokféle és sokszorozódó, kollektív, többes számú, mégis individualizált.” Ezen individualizált emlékezetek és a képzeletet összejátéka eredményezte a kiváló prózaműveket, amelyek mindegyike önálló és elkülönülő, mégis összeolvasható és egymást erősítő szövegkorpusszá lényegülnek. A múlt-képzetek, az emlékezet sokkal inkább konstrukciós kérdés, mint reprodukció (Gyáni Gábor), ennél fogva a szövegvilágok is a képzelet és emlékezés egymást kiegészítő és felerősítő, komplexen viszonyaként konstruálódnak.

Térségünkben 1989 időkeresztezőként is olvasható, a világ kereszteződéseinél lakozás (Ian Chambers) temporális vonatkozásaként. A '89. december végi események akár egy regény kerettörténetét is képezhetik, mely regény nyitómondata „Tehát elkezdődött –” (Kiemelés az eredetiben) a Kórus-nyitányra reflektál, a művet záró fejezet pedig '89 karácsonyát meg-

idézve ágyazza be a fordulat-történetet a felnőtté válás korszakjelölő momentumába.

Egy másik kiemelkedő prózaszöveg egyetlen tízoldalas mondatba sűrítve, a forradalmi-felszabadulás hevületet az orgazmushoz hasonlítva jeleníti meg: „fény gyúl az agyban”, egyben azt az általános – a korszakot „ábrázoló” regényekre vonatkoztatott – attribútumot erősítve, hogy ezek a regények nemcsak a geokulturális narráció jegyei, hanem a testpoétika ismérvei felől is értelmezhetők.

Egy szintén ugyanebben az időszakban megjelent prózamű a ’89-es eseményeket egy külföldi tévéstáb forgatási jelenetével tolja az abszurd és a visszaforgathatatlan, elmesélhetetlen terébe, jelezve, hogy a történetek ideje és az „elbeszélés”, az újramondás ideje közötti diszkrepancia feloldhatatlanná válik.

A szövegek általános jellemzője ugyanakkor a kezdeti reflektált, az átmenetre utaló elbizonytalanodás: a nyugtalanító, félelemmel átítatott bizonytalanságból egy reménykeltő bizonytalanságba kerülnek az „eseményeket” in medias res megélő szereplők, a történet és elbeszélés feszültsége terében. Ugyanis „Egy térkép el tudja mondani, hogyan találjak meg egy helyet, amit, bár gyakran képzeltem el, még sosem láttam. Aztán amikor odaérek, a hely nem a képzeletem helye. A térképek, felnőve a valósághoz, egyre kevésbé igazak.” (Jeanette Winterson)

TÉR, SZABADSÁG

1989-ben közalkalmazott voltam. Már Budapesten éltem, és főállásom mellett egy tudományos munkán dolgoztam, melynek egyik központi témája a szabadság lehetségesége vagy lehetetlensége volt; a megközelítések során filozófiai szempontok is előkerültek. Az értekezés nyelvezetét körülbelül ilyennek képzeljük: a személyiség-felfogás aspektusai az egyéni felelősségvállalás nézőpontjainak függvényében. A munka írása alatt egyszer sem gondoltam még csak képzeletbeli támpontként sem arra, hogy az a világ, amelyben akkor már évtizedek óta éltem, valaha megváltozhat. Bizonyos személyes élmények folytán a szabadságról mint olyanról azért csak-csak ábrándoztam, sőt, megpróbáltam néhány ötletemet meg is valósítani. Főleg a Német Szövetségi Köztársaságban, ahová sok minden más mellett a zene vitt. Évi néhány hónap környezetváltozás igen meghatározó tud lenni, különösen akkor, ha az új helyen több minden felvillanyozza az embert. Engem például állandó lelkesültségben tartott, hogy a németek folyton kint vannak az utcán, ott csinálják/beszélik/gondolják dolgaik jelentős részét.

Nekem Magyarországon ehhez hasonló élményem először 1989. március 15-én volt, amikor több tízezer honfitársammal együtt részt vettem a televízió épülete előtti tüntetésen. Ezen a bizonyos napon természetesen valami egészen másról volt szó, nem mintha képes lettem volna felmérni, milyen politikai következményei lehetnek a demonstrációnak. Azt azonban tudtam, hogy ezen a délutánon több tízezer ember élte át, mennyire más a nyomatéka annak, amikor együtt gondolunk/képzünk/tartunk lehetőségnek bizonyos dolgokat, mint amikor ki-ki a saját szobájában teszi ugyanezt. Dolgozatom elméleti futamainak egy-két eleme egyszeriben elhalványult előttem, és az futott át rajtam, hogy a valóság olykor szubtilisabb tud lenni a legmerészebb elképzelésnél is. Ide-oda nézegettem a tömegben, méltam, mint máskor is, ha a körülmények erre kényszerítenek. Közben a téren tartózkodók világához próbáltam közelebb kerülni: annyiféle érzet kavargott a Szabadság téren, mint ahányan kint voltunk. Jó volt ott álldogálni honfitársaim között.

Csaplár Vilmos

ETETTÜK A SZEKUT

(EMLÉK-REKONSTRUKCIÓ)

1989. december 22-én délelőtt beléptem egy kis budapesti játékboltba, Hollandiában élő hét éves lányomat, Flórárt vártam karácsonyra, ajándékot akartam vásárolni neki. Szólt a rádió, éppen híreket mondtak. Nem akármilyen híreket. Meglepetve hallottam, hogy Ceaușescu, román államelnök és felesége menekül, még hozzá egy piros Dácián. Nekem is piros Dáciám volt akkor, mintha ez adta volna az ötletet. Fölhívtam barátomat, Nagy Atilla Kristóf író (1998-ban meghalt motorbalesetben), közöltem vele, hogy azonnal át akarok menni Romániába, kicsit megnézni közelebből is a forradalmat, velem tart-e? Hozta Editet, az akkori barátnőjét, én meg Marcsit, az enyémet. Egy ideje már jöttek a hírek, hogy éheznek az emberek Romániában. *Pénzt, de sokat!* és *Kurva vagyok* című tényregényeim révén épp bestseller-író voltam, a szokásosnál több pénzt kerestem, úgy éreztem, élelmiszercsomagot is kell vinnünk. Bevásároltunk szalámirudakat, nagy szál kolbászokat, sonkát, sajtot, vaját, csokoládét. Atilla azt indítványozta, hogy menjünk ki Újpestre Krausz Tivadarért, ő is jöjjön velünk. Neki barátja volt, szintén író és költő, én is jól ismertem. Menjünk. Tivadar beszállt, és szinte azonnal elkezdte szidni a románokat. Csehszlovákiából, Gömörből települt Magyarországra, részben szász gyökerekkel, talán ez is harcosabb magyar gondolatokra sarkallta. Igaz, ami igaz, a magyar-román együttélés, majd szomszédság bőven szolgáltat anyagot mindkét félnek a gyűlölködésre, ennek ellenére többször közbeszóltam, hogy hagyja abba, most a forradalmukba megyünk. Nem sikerült hatnom rá, folytatta. Ha öten ülnek egy személygépkocsiban, és egy valaki folyamatosan, dühödten ócsárol valakit, nagyon besűrűsödik a levegő. December lévén ablakot nem nyithattam. És ekkor jött az a fordulat, amiről már akkor tudtam, hogy ha valakinek elmesélem, kitalációnak hiszi majd. Fékeztem, megálltam. Tivadar, mondtam, ha nem vagy képes abbahagyni, inkább szállj ki, ne gyere velünk. Ez a románoknak és a romániai magyaroknak közös, ünnepélyes alkalom, sőt, nekem is. Ne rontsd el! A kitalációnak ható része az, hogy Atillának voltak Nagyváradon rokonai, már előzetesen megállapodtunk, hogy oda megyünk. És éppen a budapesti Nagyvárad téren álltam meg.

Tivadar kicsapta az ajtót, szó nélkül távozott körünkből.

Addig társaim némán várták a fejleményeket, de most mindenki egyetértett velem.

Mivel a bűn már elévült, bevallhatom, hogy végig konyakot ittunk. Atilla meg én is, aki vezettem. Egymás kezéből kapkodtuk ki az üveget. Mondhatni, máris eluralkodott rajtunk a forradalmi hangulat.

Atilla, nem emlékszem, milyen ági és fokú rokonai egy külvárosi lakótelepen éltek. Elhanyagolt környék, koszos lépcsőház. Apa, anya, tizenkét éves fiú, aki, mint kiderült, akkor látott életében először sajtot, amikor kibontották a még Budapesten két részre osztott élelmiszercsomagunk egyik felét. Az apa szégyellte magát, mentegezőzött, hogy vajuk azért nekik is van. Kivett a hűtőszekrényből egy áttetsző, fehéres valamit, amelynek az íze engem leginkább a petróleum ízű jégcsapra emlékeztetett. Beszélgettünk az elmúlt évek nyomoráról, az élelmiszerboltok előtt kanyargó, hosszú sorokról. Az anya mutatóba az asztalra rakott egy darab úgynevezett fölvgóttat. Bevallotta, hogy ők se tudják, miből készült. Szinte fekete volt, sárgás zsírdarabok pettyezték. Gyorsan el is rakta.

Az apa azt állította, hogy Nagyváradon nyugalom van. Kértük, kapcsolja be a rádiót, de inkább valamilyen magyar adót. Temesváron már százas nagyságrendűre emelkedett a halottak száma, Bukarestben véres harcok folytak a felkelők és az állambiztonsági erők (népi nevén szeku) között, az ország több más pontján is megmozdulásokat, lövöldözéseket jelentettek, a „főnököt” és a feleségét még mindig nem fogták el, de Nagyváradról tényleg nem esett szó.

December végén hamar sötétedik, gyorsan szedelőzködni kezdünk. A háziak fölvilágosítottak arról, hogy milyen villamossal jutunk el a belvárosba, sőt, jegyeket is adtak (kifejezve azt a véleményüket, hogy a körülményekre való tekintettel nem hiszik, hogy ellenőrökkel találkozunk), de ők nem tartottak velünk. Viszont biztosítottak róla, hogy visszajöhetünk hozzájuk aludni. A gyerekek megágyaznak a saját szobájukban, így lesz külön szobánk. Bármilyen későn jöhetünk, csöngessünk.

A villamosok kereke kanyarokban fülsiketítően csikorgott. Nem bántuk, valahogy illett a hangulatunkhoz. Minél inkább közeledtünk a belvároshoz, annál többen közlekedtek az utcákon. A lelkesedés lerítt róluk, ám ellenségeskedésre, közeli harci cselekményre semmi jel nem mutatott.

Leszálltunk. Atillán kívül egyikünk se járt még Nagyváradon, ő is csak kamaszkorában, a szüleivel, nem ismerte ki magát. Arra mentünk, amerre a legtöbb ember haladt, így érkeztünk meg a főtérre. Sokan álldogáltak már

ott, de nem tudni, milyen okból, csoportokba gyűlve, így a köztük képződött „folyosókon” könnyen a városháza közelébe jutottunk. Azt láttuk, hogy az emeleti erkélyről zsinór lóg. Hamar rájöttünk, hogy a végén mikrofon lehet, és annak a hangja harsogja be nagy erejű hangszórók segítségével a teret, aki éppen a kezében tartja. Nem értettük, mit mond, némely szavaknál a tömeg fölzdúldult. Sajnálkoztunk magunk közt, hogy nem tudunk románul, mire megszólalt mellettünk valaki magyarul. A sérelmeit sorolja, mint mindenki, mondta. Most már el merik mesélni. Ezt a Duna-deltába vitték fogolytáborba. Kis termetű, kopott öltözetű, őszes fekete hajú, barna arcbőrű férfi volt. Na, jó, akkor én is beszélek, mondta. Nekilódult, odasietett a mikrofonhoz, valahogy kiszámította, meddig tart az előző mondandója. Épp megfelelő pillanatban ért oda, hogy átvegye a mikrofont. Nem magyarul adta elő a történetét, így aztán jól tette, hogy a befejezés után visszatért hozzánk, és összefoglalta magyarul, mi hangzott el a részéről. Bádogos a mestersége, nem szerette a Ceaușescut. Állandóan hazudott, ez idegesítette a legjobban. Egyszer ült a budiban, szidta, azt képzelte, senki se hallja. Följeltették, valószínűleg a szomszédja. Hajnalban jött érte a szeku. Lekötötték egy székre, megkínózták. Félrehúzta a gallérját, mutatta a nyakán a forradásokat. Egy állítólagos cigány összeesküvést akartak földeríteni rajta keresztül. Hirtelen elhallgatott. Intett, hogy figyeljünk az éppen beszélőre. Magyar szó ütötte meg a fülünket. Füttykoncert fogadta, de többen voltak azok, akiknek nem tetszett a füttyülés. Mindenfelől ordibálás hallatszott, románul, magyarul, elhallgattatták a füttyülőket. Ezen az éjszakán lehetett köztéren magyarul panaszkodni és ócsárolni a rendszert. Sőt, a következő személy, aki elkapta a himbálózó mikrofont, négy nyelven üdvözölte az összegyűlteket, és éltette a forradalmat. Románul, magyarul, szászul és cigányul is. Szavait frenetikus üdvívalgás fogadta, még talán a korábbi füttyösöket is elragadta a hév. Mindenesetre füttyülés nem hallatszott. Az, hogy Erdélyben négy nemzet él, nem csak három, olyan szokatlan volt, mint maga a forradalom. A rendkívüli hangulatban a lelkesedés és az engedékenység kerekedett fölül. Az illető szintén négy nyelven közölte egy vadonatúj, helyi forradalmi bizottság nevét, amelynek állítása szerint ő volt az elnöke. Hujjogtak, tapsoltak, tetszett mindenkinek, hogy nekik is van szervezetük, nem csak a temesváriaknak és a bukarestieknek. Egyszer csak bevillant, miért is vagyok én itt. Kilencéves koromban tört ki a magyar forradalom, az első estén elvitt anyám megnézni, hogyan döntenek le Sztálin szobrát. Rohanok bablevessel teli tányérral a kezemben a légópincébe. Rettegve, a két tenyeremet a fülemhez szorítva élek át egy közeli csatát. A „győzelem nap-

jaiban” a tizennégy éves unokatestvéremmel és barátaival kószálunk Budapest nyolcadik kerületében ágyúk lyukasztotta, géppisztolyok sorozta házak közt, tankok lánctalpa által az aszfaltba préselt töltényhüvelyeken lépdelünk. Kábé ezek voltak az emlékeim, az az 1956-os ősz hamar véget ért. Most jöttem rá, hogy azt hittem, átélhetem még egyszer, vagy valami hasonlót.

Morajlott a tömeg. Miközben a mikrofont éppen kezében tartó személy enyhén patetikus hangnemben világgá kiáltotta a vele megesett szörnyűségeket, a körülöttünk állók is mormogtak valamit. Szerencsére a bádogos nem tágított mellőlünk, és tolmácsolt. Az emberek ösztönösen elkezdtek sorolni azt, ami az ő lelküket nyomta. Ilyen volt a forradalmi mise. Követtek a vezérimádkozót, bár ez esetben a szöveg mindenkinél különbözött. A bádogos jóvoltából megtudtunk egyet s mást, körömtépkedésről, herepogtatásról. Volt, akit lelöktek egy szakadékba. Nyomorék lett, de túlélte. Valaki szinte sírva azzal vádolta Ceaușescut és a feleségét, hogy megölték a két gyereket. A részleteket vagy ki se fejtette, vagy elnyomták más hangok.

Egyszer csak valaki odaugrott, kikapta a beszélő kezéből a mikrofont, és románul beleordította, hogy jönnek a szekusok, helikopterekkel és tankokkal. Pár pillanatnyi némaság következett, a mikrofon árván lóbálózott, senki se nyúlt utána. Az egyik irányból dühös ordibálást hallottunk, a másiktól jajveszékelést. Meg is mozdult a tömeg, apróbb-nagyobb csoportokra szakadva távolodtak tőlünk más-más irányba. Viszont nem kevesen voltak olyanok, akik csak azért is maradtak. Magát a bejelentést még lefordította a bádogos, de mire megkérdezhettük volna tőle, hogy mit kiabálnak innen meg onnan, már színét se láttuk.

Másnap reggel a házigazdáink elmondták, hogy a szeku Nagyváradon is ugyanazt a taktikát akarta alkalmazni, mint más kisebb városokban. Egységei levegőben és földön benyomulnak, a helikopterek elfoglalják a repülőteret, a páncélosok körbeveszik és megnyitják a titkos szeku-fegyvertárakat. A helyi szekutagok jelzést kapnak, ott teremnek a raktáraknál. Fölfegyverzik őket, és levernek minden lázongást, ellenállást. Csakhogy Nagyvárad katonai parancsnoka másként gondolta. Kellő nagyságú katonai egységet küldött a repülőterre, amely nem engedte még csak le se szállni a helikoptereket. A páncélosoknak is útját állta. Mivel Nagyváradon a bevezető utakon előbb következtek a katonai laktanyák és csak utána a szeku-raktárak, a páncélosok nem is erőlködtek. Megfordultak, és dolguk végezetlenül távoztak. Senki nem lőtt.

Nekem legkésőbb 23-án estig haza kellett érnem, hogy bevásároljak, mire a lányom megérkezik, ezért szó se lehetett arról, hogy továbbmenjünk, kalandvágyból keressünk egy fegyverropogásos várost, esetleg szembetalálkozunk a diktátorházaspár piros Dáciájával. Mellesleg az apa azt is közölte, hogy Romániában jelenleg a legveszélyesebb jármű a piros Dácia. A forradalmi erők és az átállt katonák figyelmeztetés nélkül lőnek rájuk. Jobb lenne, ha sötétedés előtt átlépnénk a román–magyar határt. Jó, gondoltuk, viszont kinn a kocsiban még volt egy szatyor élelmiszerünk, amit szét szándékoztunk osztani más rászorulóknak.

Elbúcsúztunk a családtól, de a város belseje felé vettük az utat. Leparokoltunk. A súlyos szatyrot fölváltva cipeltük Atillával. Igen, de mit csináljunk vele? Mégse nyomhatunk a szembejövők kezébe szalámit meg kolbászt. Éppenséggel megtehetjük volna, mert többen megszólítottak bennünket. Magyarok. Hallották, hogy magyarul beszélünk, méghozzá anyaországiul. Pestről jöttek?, kérdezték. Mondják meg a pestieknek, hogy siessenek, segítsenek, ez volt a lényege minden hozzánk intézett kérésnek. Mi biztosítottuk őket, hogy hamarosan átadjuk az üzenetet. Kicsit meghatódtunk, kicsit röhögcséltünk. Nem tudtuk rászánni magunkat, hogy előlegként, mondjuk, egy darab sajtot nyújtsunk át.

Marcsi megpillantott egy kisebb katolikus templomot. Ez látszott jó megoldásnak. Az egyháziak majd szétosztják. Csöngetésünkre kijött egy kispap, akinek előadtuk a tervünket. A tekintélyes csomag megtette hatását. Nem volt bizalmatlan, nem akadékoskodott, beirányított bennünket a sekrestyébe. Tartózkodott ott egy asszony is, aki, mikor kezdtük kipakolni a szatyrot, hogy bemutassuk az adományunkat, úgy tekintett a kolbászokra, sonkadarabokra, szalámikra, sajtokra, mint rég nem látott, kedves rokonokra, akik sokévi akadályoztatás után végre eljöttek. Fényes lett a szeme, nem szólt, csak sóhajtozott, és nem mert semmihez hozzányúlni.

Beviharzott a plébános. Vékony, hangos beszédű, magabiztos modorú személy volt. Igen gyors és lényegre törő kérdéseket tett föl. Mikor föltárult előtte a helyzet, azonnal megparancsolta, hogy pakoljunk mindent vissza a szatyorba, és távozzunk. Ceaușescut még nem fogták el, mit tudhatta ő, mi lesz ennek a fölfordulásnak a kimenetele. Nyilván biztos volt benne, hogy szekusbérencekkel van dolga. Budapestieknek adjuk ki magunkat, és esetleg azok is vágynak, de ez nem változtat a lényegen: neki állítottunk csapdát a román titkosszolgálat megbízásából. Hogy aztán, ha Ceaușescu visszaül a nép nyakára, őt pár kolbászért és szalámiért, magyar kémként a Dunadeltába vigyék fogolytáborba, netán ki is végezzék. Van nekünk élelmünk,

mondta, szinte ordította. Minden héten disznót vágunk. Odafordult az aszszonyhoz. Marika, mikor vágunk utoljára? Múlt szombaton, ugye? Marika bólogatott, hogy igen, de szó nem jött ki a száján. Gondolta, mégiscsak templomban van.

A kispap kísért ki bennünket. A kapunál sírva fakadt, úgy kért elnézést.

Ahogy sétáltunk az utcán, két fiatalember mellénk szegődött. Előbb az egyik, aztán a másik. Forradalmak idején az ilyesmi nem szokatlan. Beszélgetésük során az is kiderült, hogy ők ketten valahonnan ismerik egymást. Fokozatosan közelítették meg, hogy honnan is. A döntő pillanatban átváltottak románra, így csak annyit értettünk, hogy valamilyen katonai iskola vagy ilyesmi lehetett az a hely, ahol már találkoztak. Nem érdekelt engem már semmi. Azt vizionáltam, hogy a nyár óta nem látott lányom jön hozzám ezeröttszáz kilométerről karácsonyozni, én meg otthon se vagyok. Hirtelen a két fiatalemberhez fordultam. Nagy jelentőséggel feléjük nyújtottam az éppen az én kezemben lévő csomagot, arra kérve őket, hogy osszák szét az élelmiszert a nagyváradiaknak méltányosan.

Kicsit meglepődtek, de az egyik rögtön átvette. A másik, látván, hogy Marcsi nyakában fényképezőgép lóg, előszedett a zsebéből egy filmkazettát (még messze voltunk a digitális korszaktól), és neki ajándékozta.

Kifelé a városból dőltek belőlünk a poénok. Honnan ismeri egymást a két új barátunk? Nyilván a szekusképző iskolából. A titkosszolgálat ugyan nem tudott fegyveres harcot kirobbantani, de a kényszerből tétlen ügynökeket szétküldte a városba. Szaglásszanak, gyűjtsék a híreket, teszteljék az embereket. Minden információ jól jöhet később. Budapestiek? Príma! Látászólag céltalanul császkálnak egy román államhatárhoz közeli városban. Élelmiszerosztás ürügyével. Megállapítottuk, hogy a lehető „legjobb” helyre került az élelmiszersegélyünk. A titkosszolgálatához. Teletömik magukat jó magyar kolbásszal, mondta Atila vihogva, aztán megacélosodva mégiscsak fölfeszítik azokat a fegyverraktárakat.

Közben szólt az autórádió. Pesti adó. Egy hang azt mesélte, hogy Romániában megtörtént, hogy civil ruhás szekusok robbanó ajándékokat osztogattak gyanútlan járókelőknek, például konkrétan „originálnak” látszó filmkazettákat. Marcsi elővette a táskájából a fiatalembertől kapott kazettát. Nézte, ránk meredt. Megint a kazettára. Tartotta a kezében. Bénán ültünk, csak a rádió beszélt tovább a forradalom fejleményeiről a különböző helyszíneken. Állj meg, üvöltötte Edit. Fékcsikorgás, leparkoltam a padkán. Edit kikapta Marcsi kezéből a kazettát, kiugrott az autóból. Döbbenet bántuk, hogy rohan a mezőn, egyre csak távolodik. Végre megállt, és ameny-

nyire az erejéből telt, elhajította a kazettát. Majd leguggolt, és várt. A robbanás nem következett be. Biztos időzített, vihogott Atilla. És még nem jött el az idő.

Akkoriban az volt a szokás, hogy ha valaki Romániában járt bármilyen célból, bármilyen helyen, Budapestre visszaérve haza se ment, rohant be a tévébe. Külön stúdiót tartottak fön, mindenki elmesélhette minden élményét. Mi azt gondoltuk, hogy mivel egy lövés se dördült el a jelenlétünkben, senkit sem érdekelnének a kalandjaink.

Demény Péter

PÁRAKERET – ÖRKÉNYESEN

1989 EMLÉKÉRE

Ballai: Rég nem láttalak.
Demeter: Vagy huszonöt éve.
Ballai: Minden rendben?
Demeter: Nagyjából.
Ballai: Rák?
Demeter: Kötél.
Ballai: Golyó.
Demeter: Tudom.
Ballai: Kolozsvár.
Demeter: Kiskunfélegyháza.
Ballai: Hányig is jártunk együtt?
Demeter: Nyolcadikig, azt hiszem.
Ballai: Negyedikig.
Demeter: Nem értem, mit akartál.
Ballai: Nem akartam.
Demeter: Ott a neved a Konti falán a hősi halottak között.
Ballai: ...
Demeter: Mit értél vele?
Ballai: Nem akartam.
Demeter: Hősi halott vagy.
Ballai: Nem tehetek róla.
Demeter: Volt képed, hogy lelöved magad.
Ballai: Kerekes is itt van.
Demeter: Aki hősi halott, nem rendes halott.
Ballai: Meg Galbács.
Demeter: Nem ren-des ha-lott!!!

Dimény Lóránt

A HETEDIK

Drága Fiam, Mózes,

még mielőtt a szemetesbe dobnád ezt a levelet, őszintén kérlek, ne tedd! Ha elfogna az indulat, és goromba, nyers epe folyna szét ereidben kézírásom olvastán, természetesen nem fogok ítélkezni fölötted, hiszen tudom, csak egy Kajtár vagy, a szilajabbak közül való. Engem viszont kötelez a bűntudat, és kötelez a vér! Mondanám, hogy kötelez a szeretet, az önzetlen, de nem fogom, túlságosan veszélyes erről beszélnem, nem szeretném, ha magával ragadna a szenvedély!

Nem szaggattad szét tehát soraimat, alázattal köszönöm, és egyben büszkeséggel tölt el, hogy ekkora lélek költözött beléd. Mintha magamat látnám 25 évvel ezelőtt, 25 évesen, amikor megtaláltam a padláson a nagyapád levelét, amelyben megfogalmazta, mit jelent Kajtárnak lenni. Nem magyarázkodni szeretnék, nem keresek kibúvót, mi jogon is tehetném, hiszen egy Mustang vagy te is, csak el szeretném mesélni neked, kedves Fiam, hogy mi vezetett oda, hogy ma, amikor könnyen láthatnálak az interneten, nem tehetek egyebet egy ilyen levél megírásánál. Hiszen egyre bölcsőbbek vagyunk, holtunkig csak váltig okít az élet, és ez nem történt velem sem másként.

Akkortájt, amikor majd ezt a levelet olvasod, túl leszel a születésnapodon, a huszonötödiken, és bár nehéz, de ha elfogadod, szeretnék most őszintén köszönteni, Isten éltesen, fiam!

Azon a télen engem a cimboráim köszöntöttek fel. Bizonyára tudod, a cukorgyárban dolgoztam rakodómunkásként, és igyekeztem hasznos lenni ott, ahol csak lehetett. Megbecsültek és szerettek, sok haverom volt, néhányan igazi barátok. A születésnapom reggelén biciklivel mentem dolgozni, enyhe volt a tél, kesztyűt sem húztam. A kormányon egy barna szatyorban két liter szilvapálinkát vittem, Jóskáéktól kaptam Gálfalváról (tartod még velük a kapcsolatot?), arra gondolva, hogy majd délkor, amikor bevonul az irodájába a főnök, megisszuk.

Már ahogy közeledtem a nagy, galvanizált kapu felé, láttam, hogy rendkívüli nap lesz az, kis csoportokban beszélgettek a fiúk. Mintha a világ nyugtalansága beköltözött volna a gyár udvarára, a szívekbe. Vásárhely ut-

cáin járt az ősz, mondaná Ady, pedig már tél volt. A kapunál hagytam a biciklim, beszóltam Vasinak, hogy tartsa készenlétben, ha menni kell. Közben egész délelőtt érkeztek a hírek az IRA-ból, a Prodcomplexből, a szabadság riadt madara, tudod, tollait tépdeste. Valamikor dél körül beültünk az egyik műhelybe, hogy megigyuk a pálinkát. Négyen. Havadi, Doru, Márkus és én. A satupad mellett volt egy táskarádió, körbeültük, aztán járt körbe a görbe nyakú üveg. Márkus menni akart, mondta, most indulunk, nem várunk többet, ha mindenki megy, csak történik végre valami. Doru a sálpéta zsebében papírgalacsinokat bűgyürgetett. Családja van, mi lesz velük, ha börtönbe zárják, mi lesz a kicsivel, s a nagyobbik egyetemre megy jövőre. Havadi flegma volt végig, ilyen volt akkor is, amikor évekkel azelőtt agyonvert egy milicistát, tudja a fene, nem került börtönbe, szóval mondja ifjabb Havadi Dezső, mi a fasz legyen, ugyanolyan nap, mint a többi, csak ma délelőtt pálinkázunk, délután megbasszuk a rendszert. Ilyen ez a nap!

Az első üvegnek szinte a seggére vertünk, amikor a második váltásosak kitértek az udvarra. Indulni fogunk, mindenki megy. Nem egyéni vállalkozás volt az. A forradalom tömeg, forró homok a cirkuszban, a forradalom sodrás. Elindultunk, hátra, kifelé a Dózsára. Mindenfelől csoportok érkeztek az úton felfelé, többnyire eufórikus, felindult arcok, bőrkabátos testek mentek, haladtak, mindenki azt érezte, hogy hangja van, hogy számít. Toltam a biciklim magam mellett.

Drága Fiam, egyhetes voltál akkor, alig néhány napja jött veled haza anyád. Nem voltam soha az az ember, aki családról álmódott volna, aki öregkorára unokákkal látná magát körbevéve. Tulajdonképpen semmit nem akartam én soha senkitől, nem voltak elvárásaim. Nem voltak terveim, álmaim, folyt az idő keresztül rajtam. Nem akartam családot egyáltalán, férfiasan bevallom, téged sem akartalak, de nem tehettem semmit. Anyádat azonban szerettem, anyádat nagyon megszerettem. Ma már tudom, hogy nem szabadott volna. Nekünk, Kajtároknak, az érzéketlen szemlélődés, a hűvös távolságtartás az egyedüli út. Csak így maradhatunk életben, csak így nem fojtunk meg mindent magunk körül.

A tömeggel már a Moccához értünk, megittuk a másik üveg pálinkát is, üvöltöttek a fiúk, a MIU előtt két katonai IMZ állott, Doru hátulról a pálinkásüveget egyenesen az egyik szélvédőjébe tűzte. Ömlött a káplár arcából a vér, aztán elzúgtak a tankkaszárnya felé. Eszembe jutott, hogy otthon, a pincében van még egy liter reszelős törköly. Szóltam a fiúknak, hogy kitérőt tesztek, várjanak meg, úgymint korán van, bemelegítünk, amíg gyűlnek a többiek.

Fiam, mindennek van egy kezdete, és ugyanilyen simán illeszkedik be az idő sodrásába a vége is, mint egy újabb, semmilyen pillanat, két meglévő közé, egymásba kapaszkodva. Minden történés csak utólag lesz naggyá, fontossá! Akkor, ott, a sodrásban, egymás részeg, riadt arcát látva, egy távoli gondolat űzése, bármilyen magasztos a szabadság eszméje, mind súlytalan. Meggondolatlan az ember, kalandvágyó. Beszéltünk róla, hogy akár lőhetnek is ránk, a kényszertáboroktól a börtönökig, minden lehetséges csapást végigjártunk gondolatban, de gyenge elme az ember, és felindultságában mártír, önfeláldozásra ítéltetett.

Amikor beléptem a házba, anyád az ablak előtt állt mozdulatlan, karján aludtál Te, Fiam! Úgy szólt hozzám, bölcsen, hűvösen, hogy meg sem fordult. Annyira aljasnak nézte az egészet, amibe keveredtem, hogy nem is nézett szembe velem. Hová rohansz a semmibe, te vad Kajtár? Mire jó neked ez a harc? Szó szerint ezt mondta, mérhetetlen nyugalommal, boszszantó magabiztossággal. Miért nem maradsz a fiaddal, ha már velem nem akarsz maradni? Úgyis megcsinálják mások helyetted. Nem látod, hogy húrra van itt szükség, literre mérik a vért ilyenkor, ennyi az ára? Arról beszélt, hogy családom, kötelezettségeim vannak, hogy ennek a szerelemnek sem felkelés, sem világégés nem vethet véget.

25 éves vagy, bizonyára elegendő, hogy meglásd magadon a Kajtárok évszázadosok jegyeit, észrevedd a szabadságkeresést, amit keresünk, üzünk már emberöltők óta. Még egyetlen férfinak sem sikerült kendő alá rejtenie azt a sörényt, amellyel született. A vérvonal alól Te sem lehetsz kivétel, Fiam! Az sem véletlen, hogy a nemzetségünkben csak minden tizedik gyermek leány. Gyors, dühös élés, rengeteg születés, rengeteg halál, ezek vagyunk mi.

Anyád szavait nem tudtam semmibe venni, ahhoz túlságosan szerettem. Minden új mondata csak tovább tájtékozott, tovább korbácsolta a kint-ről behallatszó kiabálás hullámain bennem. Nekem akkor mennem kellett! Nem, nem az ügy miatt, ne gondold, hogy valaha is léteztek nemes ideáljaim, de férfi voltam, egy igazi Kajtár! A nagy kalapácsot akartam megfogni előbb, de villanásnyi szégyenérzet futott át rajtam, és nem azt emeltem fel, hanem az öklömmel sújtottam le, becsülettel, testből. Rövid volt, hirtelen és csendes. Elkaptalak az öléből, és az ágyra fektettelek. Fel sem ébredtél, csak sóhajtottál egyet, mintha anyád szájából szállt volna ki a lélek. A főtér felől morajlás hallatszott, változó, akármilyen idők zaja. 1989. Elvettem a pinckulcsot, a törkölyről nem feledkeztem meg. Még visszazentem az ajtóból. Anyád a piros perzsaszőnyegen, te a zöld posztón feküd-

tél. Nem gondoltam, hogy szükséged lenne rám. Egy Kajtár voltál, ennyi! Az időnek folyni kell.

A fiúkhöz a Poklos partján csatlakoztam, üdvrivalgás tört elő, amikor előkaptam a pufajka alól az üveget. Hat óra lehetett, kocsonyás volt már a levegő, teljesen sötét, az év legrövidebb napja. December 21. Énekelve értünk a Romarta elé, magyarok és románok, testvérek voltunk, közös volt az ügy, szürke, hámló bőr, annak a csattogó, üres évtizednek a végén. Törött üvegcsonkokkal hadonásztunk, üvöltöttünk, előttünk riadt, sötét katonák arcai. Amikor lőttek, éppen a márványoszlop mögé húzódtam, meggyújtani egy Mărășesti cigarettát. Nem messze tőlem rogyott össze Hidoș, odébb Pajka. Zúgott a tömeg, a közelben állók próbálták felemelni a falnak dőlt, összeroskadt testeket. Ott, amikor a fejünk fölött körözött a halál, eszembe jutottál, Fiam, eszembe jutott, hogy új idők várnak rád, hogy én most itt talán meghalok, de a Kajtárok tovább fognak élni, neked tovább kell élned. Néhány perc alatt esett el a többi négy is, Muntean, Hegyi, Bodoni és Tamás Ernő az IRA-ból. A hús, a kötelező nyomaték, a fintor, hogy a sors kiemelt a tömegből.

Amikor éjfél körül hazaértem, ugyanúgy feküdtetek. Anyád arca szürke volt, a tiéd vörös a sírástól. Összepakoltam néhány dolgot a vasazott bőröndbe, megsimogattam a homlokodat, aztán anyád arcához érintettem óvatosan a számat. Útban a város széle felé megálltam Nusi néniéknél, és egy cetlit tűztem az ajtóba: Gyertek! Mici. A Kombinát előtt vártam meg a mentőt. Váradra ment vért hozni, mondtam Havadinak, el kellene intéznie, hogy elmehessek vele, mert meglőtték a nagybátyámat. Váradon nem mentem vissza a kórházhoz. Még akkor hajnalban átszöktem.

Drága Fiam, az ember életében egymás nyomába lépnek az események. Sors, vagy sorstalanság fiai vagyunk mindannyian, de ne feledd, hogy legyen forradalom vagy pestisjárvány, a Kajtárok maguk fogják a gyeplőt. Amint a mentő a Királyhágóra kapaszkodott, rátok gondoltam, és eszembe jutott a nagyapád levele: Egy férfi megsemmisíti, amit szeret! Aztán néhány sor után helyesbít: Egy Kajtár megöli azokat, akiket szeret! Hozzám akkor érkezett meg a sorsszerűség, akkor döbrentem rá, hogy bármennyire is szeretnénk, nem szabadulhatunk az eredendő bűn szorításából. Ilyenek vagyunk mi, Kajtárok! Kérlek, Fiam, bár elég idős vagy ahhoz, hogy ezt magad is megtapasztalhadd, a szerelemre nagyon vigyázz, az érzéseidre. Ebből az örvényből nem lehet kiszállni, tartsd magadtól távol!

Eldöntöttem akkor, hogy messzire megyek, ahol teljesen más szelek fújnak, mint ezek a mi nyugtalan keleti szeleink. Öt év után értem el végre a

Fülöp-szigetekre, ahol azt éreztem, hogy akár otthonom is lehetne, bár ezt nem feltétlenül kerestem. Megismertem egy filippínó nőt, és feleségül vettem alig egy év után, mindvégig vigyázva arra, nehogy megszeressem. Mindközben sokat gondoltam rád, de ahogy telt az idő, egyre nehezebb lett volna kapcsolatba lépnem veled. Egyre fölöslegesebbnek éreztem a régi iszapban turkálnom, és igen, bíztam benned, tudtam, hogy segítség nélkül is boldogulni fogsz. Hallottam, hogy új időket élt az ország, hogy a nyugati dolgok lassan beszivárogtak, és mindaz, amire azokban a decemberi napokban még csak gondolni sem mertünk, lassan valóság lett. Nem aggódtam miattad. Időnként elfogott a vágy, hogy lássam a véreimet, de távol kellett maradnom, egy gyilkosnak holtáiglan bujdosni kell. Egy Kajtárnak nem teher ez, hanem bizonyítéka az életben maradásnak, és biztosítéka, hogy a vérünk eljut bárhová, szerte a világon.

Egy évvel ezelőtt megszületett a fiam, persze Mózesnek kereszteltük, gondolom, megértő leszel, és elfogadod. Ennek így kell lennie. Úgy láttam rajta, nem esett messze a fájától. Vörös és fehér bőrű, mint mi mindannyian. Egy szélhámós. Sajnos az igyekezetem, hogy ne szeressem meg zsigeri módon az anyját, nem sikerült. A bomlasztó óceáni levegő nem kedvezett, itt még könnyebben szökkennek szárba az indulatok. Alig néhány hetes volt a gyerek, amikor újabb szökőár mosta el a partszakaszt, ahol laktunk. Kapkodó, zavaros idők voltak, akárcsak egy forradalom. Megbomlik ilyenkor az idő posztója. Feleségem, igazi anyafarkas, ész nélküli igyekezettel próbálta felszínen tartani a családi hajót, azokban az időkben, amikor engem hívott a duhaj változás, hívott az áldozat. Nem tudtam kibékíteni az eszméket, szilaj csapongásomnak az újabb megsemmisítés hozott csak nyugalmat.

Azóta újabb országba menekültem, és bízva második Mózes fiam rátermettségében, magára hagytam, akárcsak téged, akárcsak a bibliai Mózes, annak idején. Nem árulhatom el, honnan írok, túlságosan kockázatos lenne, de a bélyegzőről nyilván láthatod, hogy Izlandon élek. Remélem, a hosszú telek és a hideg végre megzabolázza féktelen életemet, de bármennyire is parancsoló az elmém, tudom, a lelkem mélyén fújó szeleknek nem tudok ellenállni. Anyád a hetedik áldozata volt annak a forradalomnak Vásárhelyen, filippínó feleségem a hetvenedik annak az árvíznek. Tudom, fájdalmas, de csak számok ők is a sorban, kavicsok a nagy úthenger előtt.

Drága Fiam, huszonöt éves lettél. Szívből kívánom, hogy ne feledkezz meg gyökereidről. Ne feledkezz meg róla, hogy mi, Kajtárok, ott vagyunk mindenütt a világon, ahol sebek vannak. De mi nem leszünk áldozatok,

nekünk túl kell élni mindent. Csak így tudjuk vinni vállainkon annak a rengeteg kérges őznek a súlyát, azt a terhet, amelyet nyakunkba varrt a sors.

Fiam, gondolom, most már mindent megértesz. Belátod, hogy a történelem nagy eseményein átívelnek a nagy családi sorsok, egymásba fonódnak ezekkel, meghatározzák egymást, és mindenekfelett a családi történetek azok, amelyek keretbe fognak minden háborút.

Nem mi leszünk az áldozatok! Légy óvatos és hűvös, tarts távolságot, és soha ne szeress senkit! Ha pedig menned kell, ne habozz, tedd, amit tenned kell!

Végezetül újra köszöntelek születésed napján, és sokszor öllelek a távoli északról!

Apád,
Mózes

(1989)

Mit jelent ez a szám, mit jelent az az év?

Hogy vége. Hogy vége, noha tudván tudtuk (tudtam), hogy sose lesz vége. A diktatúrában nem múlik az idő. Mindenki tudta ezt, a sosét. Aki most mást mond, nem üres halmaz, az, 1 valószínűséggel, hazudik. És hogy kezdődik. Végre kezdődik. A micsoda? Hát a... az a... amiről már álmodni is elfelejtettünk. Amiről megfeledkeztünk. Nem igaz, hogy őriztük a lángot. Nem igaz, hogy őriztük 1956 szellemét. Senki. Szinte senki. A Kádár-Magyarország a felejtés országa. De majd most jön... jön minden. Bor, búza, békesség. Szabadság, szerelem. Mintha tényleg ezt gondoltam volna, ilyesmit. Nagy öröm volt bennem, több mint az országos átlag.

Milyen élményed kapcsolódik hozzá?

A június 16dikai tüntetés; életem talán legnagyobb közösségi élménye. Nyeglén úgy mondanám, hogy még egy Fradi-meccsnél is nagyobb. De semmi nyegleséget nem akarok. A szabadságunkat ugyan nem mi harcoltuk ki (erről manapság olykor nagyszájúbban hősködünk), de ott egy pillanatra így tetszett. Hogy mi magunk vagyunk a magyarok annyit emlegetett, híres szabadságvágya. Szinte csak a forradalom adhat ilyen bensőséges pillanatokot (56 lehetett ilyen), egy villanás, amikor azonosnak érezhetjük magunkat az országunkkal, a nemzetünkkel.

Szerinted is meghatározó volt?

Hát persze.

Merre vezette az életünket?

Erre. Hogy mi ez, nem tudnám kapásból megmondani. De hogy ott, a Hősök terén erre senki nem gondolt, illetve senki nem erre gondolt, az biztos (hétszentség).

Mi lett volna, ha nincs, hogyan élnénk most?

Hogy milyen volna most egy poszt-Kádár-korszak? Hogy csak egy, csak egy diktatúra volna e vidéken? Eléggé elgondolhatatlan. Bár ez a reálisan létező izé is az, turultól Albertig, az üres baloldaltól a pimpós jobboldalig.

Őszintébben beszélünk azóta?

Nem. Igen. Akkor lényegében nem beszéltünk. Hol őszintén, hol őszintétlenül hallgattunk. Most a nagy öncsalások évada van, nyíltan a szemünkbe hazudunk – de olykor legalább rálátunk erre.

Másképp írunk?

Remélem. Mindig (kicsit) másképp írunk. Minden negyedszázad számít. De bizonyos másságok valóban összefüggnek 89-cel. Nem kell és nem is lehet a bujkálás, utalásos beszéd (ahogy a költő mondja: a sorok közt immár csak a sorköz van); másra mozdul a nyelv, másra lesz ideges, mástól ijed meg – és így tovább. Múlik az idő, ez nem ország- vagy pláne szabadságfüggő.

Milyen könyvek születnének ma, ha nem lett volna 1989?

Mért, ma milyen könyvek születnek? Leírható-e a milyenség? Rizsában van konzervatív vagy nacionalista fordulat – de hol vannak hozzá a könyvek? Vagy kevésbé hepciásan: ez ugyanaz a kérdés, hogy mit hozott az irodalomnak a szabadság. Úgy tűnik, nem olyan nagyon sokat. Nem jött lelkes lendületbe, nem nyíltak ki teli íróasztalfiókok. És közben változik az irodalom státusa is, arca is – az egész világon. Jó kérdés, jó válaszok nélkül.

Milyen emberek élnének ma?

Lehet, hogy lelkesebbek. Ha lehetne hihetni, hogy vége lesz. Ha nem, akkor süppednének tovább bele a kádárista, se-hal-se-hús maszatba. Igen, maszatosabb emberek élnének itt. Most mintha jobban lehetne látni, ki kicsoda. Még csak az sem igaz, hogy sok öröm nincs ebben.

Szerinted min múltott?

Azt tetszik kérdezni, hogyan működik a történelem? Kis gondolkodási időt kérnék. (És: Zsolt, ne szórakozz velem.)

Csoda volt, vagy ellenkezőleg: egyáltalán nem volt csoda?

Minden diktatúra vagy szerűség szükségszerűen véget ér egyszer. Ez nem csoda. De hogy éppen „most”: az többnyire az.

Mire emlékezünk és mire nem?

Társadalmi emlékezetünk gyáva, sunyi, őszintétlen, lyukacsos. Így csak arra emlékezünk, amire akarunk. Amit használni akarunk.

Mit kezdünk vele?

És azt hisszük, hogy evvel (evvel a manipulációval) lehet valamit kezdenünk. A baloldalinak mondott kormányok azt hiszik, meg lehet úszni emlékezés nélkül, vagy a bejáratott emlékezés-masinéria gépies működtetésével, a jobboldalinak mondottak a legvacakabb hagyományainkat erősítik föl (az ártatlan haza a belső és külső ellenség karmaiban) – hazafias ostorozásuktól e helyt eltekintek.

Fekete Vince

„EGY NAP ÉLET”

Reggel korán megkezdeni a tejsorban,
onnan átmenni a kenyérsorba,
onnan egy kis szójaszálamiért beugrani a szemközti, amúgy kongó
ABC-be.

Ha már tíz óra elmúlt, pihenésképpen beállni korsó sörre, egy
vizezett halbára, onnan sürgősen átmenni BT (Bulgar Tabac) cigarettáért
a kioszkba, majd WC-papírért egy másik üzletbe.

És ha volt nálunk még pénz, akkor lehetett válogatni, hogy még
milyen sorba,
sorokba álljunk be, oda-e, ahol román farmernadrágot osztanak,
vagy oda,
ahol fordított bőrből készült, ún. Insulated bakancsot.

Közben, két sor között, majszolni a kenyérből, a szójával
készült szálamiából,
és kicsit el is lehetett merengeni ezen a nagyszerű érzésen, a sorban
állás nagyszerű érzésén,
ha figyelmeztetően nem koccantak volna
szatyrunkban, cekkerünkben, valójában pungánkban az
üres üvegek, amelyeket még aznap vissza kellett váltanunk, hogy
legyen még
egy kis lejünk újabb sorba állni. És ha úri

kedvünk úgy tartotta, akár lottózni is lehetett: csak úgy, passzióból,
találomra

beállni különböző sorokba, és hogy
fokozzuk a feszültséget, csak az utolsó percben, az ajtó
előtt kérdezni meg, hogy mit osztanak.

Így aztán könnyen
megtörténhetett az is, hogy a cukorsor helyett a „fagyasztott-csirke
sorba”, vagy a
WC-fertőtlenítőket osztó üzlet elé álltunk
be, vagy az is, hogy Kárpáci cigaretta helyett fél kiló banánt
(ennyit adtak),
fél kiló citromot vagy narancsot vettünk.
Ananász, kivi kizárva,
mert azokkal addig még nem volt érkezésünk megismerkedni.

Aztán az évek során megtanulni a különféle trükköket is,
ha nem akartunk aragázipalack helyett harisnyacsizmát, nekezőr
pótkávé helyett
benzint venni.

Profibbként, előrelátóbbként a
fontosabb sorokba már előző este, de legkésőbb éjfél előtt beállni
pokróccokkal,
bundával, kucsmával, meleg holmival
fölszerelve.

Kis tüzeket is rakni, hogy melegedhessünk,
teácskánkat kortyolgathassuk, és közben arra gondoljunk,
hogy milyen nagyszerű is nekünk, együtt lehetünk, együtt a
sorban, együtt az örömben, a bánatban, a reményben és a

vágyakozásban, miközben lelki szemeink előtt talán már láttuk
is, de láthattuk volna akár azokat a recsegő-ropogó sortüzeket.

Gálfalvi György

MÚLTUNKKAL SZIMBIÓZISBAN ÉLÜNK

Megfigyelési dossziém tanúsága szerint 1989. november 22-én délben fél tizenkettő körül – egészen pontosan 11 óra 37 perckor, ahogy ezt a jelentés elején akkurátusan feltüntetik – az *Igaz Szó* szerkesztőségében kijelenttem: „Ha csak egy ponton is engedsz, véged van. Itt nálunk ezt nagyon jól tudják, és nem engednek. Nem engedhetik meg maguknak, hogy engedjenek.” Az inkább többé, mint kevésbé hazaáruló jelleggel folytatott beszélgetés során azt is hozzátettem: „Nálunk, ha valami történik, vér fog folyni, nagyon sok vér.”

Évek, sőt évtizedek óta aggódtam, de a félelem már elkopóban volt bennem. Tudtam, hogy szemmel, sőt füllel tartanak, de a lovak közé dobtam a gyepelőt, lesz, ami lesz alapon jártattam a szám, s tettem azt a szinte semmit, amit leszorítva, tehetetlenségre kényszerítve megtehettem. A jelentéseket, a lehallgatási és kihallgatási jegyzőkönyveket olvasva, a felvonultatott hatalmi gépezet méreteit számba véve, utólag hajlamos lennék elszörnyedni: micsoda mélységek fölött egyensúlyoztunk. De bármennyire is hihetetlen, elmondhatatlan, felfoghatatlan, közölhetetlen a múltunk – amely nem mögöttünk, még csak nem is alattunk van, hanem mellettünk eleven, mert egy ágyban alszunk, szimbiózisban élünk vele –, egyre kelletlenebbül, ismét nekirugaszkodom a vallomásnak.

Kéziratot megrendelő levelében a szerkesztő többek között megkérdezi: 1989 „Csoda volt, vagy ellenkezőleg: egyáltalán nem volt csoda?” A válaszom egyértelmű: számomra egyáltalán nem volt csoda. Én a történeteket úgy éltem meg, hogy magától értetődően történnek, ott és akkor fel sem merült bennem, hogy látom történni a történelmet, szemem láttára, velem, sőt bizonyos értelemben általam is történik, mert belekeveredtem. Azokról a napokról a legfélelmetesebb emlékem a nyugalom. Gyanakodom, hogy ez a nyugalom, a „megfigyelő ész” tárgyilagos szemlélődése annak a következménye volt, hogy az életünket bekeretező korlátok önkorlátozáshoz vezettek, jogos (vagy jogtalan?) önvédelemből öntompításunkban akarva-

akaratlanul létérzékelésünket is letompítottuk. Az ingerküszöbömet például alig haladta meg, mondhatnám természetesnek tartottam, hogy 1989. december 21-én a szerkesztőségéből kilépve egy páncélcocsiba ütköztem. Meg is jegyeztem, igazán felháborító, hogy az egyirányú utcába a forgalommal szembe hajtott be.

Nyugalmamból csak akkor zökkentem ki, amikor este felfedeztem, Ági lányom farmerben és cipőben kuksol a takaró alatt, alkalmas pillanatra várva, hogy kisurranjon a tüntetők közé. Félóra múlva dördültek el a Városháza előtt a lövések. Másnap, december 22-én délelőtt Markó Bélával – a tömeg uszályában – néhány métert szaladtunk a felénk lóduló tankok elöl, de ez amolyan hancúrozásnak, húzd meg-ereszd meg játéknak tűnt. Csak akkor ijedtem meg, amikor a sokasággal befordultunk az utcánkba, s megindultunk a Szekuritáté hátsó bejárata felé. (Egy másik csoport az első bejáráshoz ment.) Akkor komolyan felmerült bennem: most, éppen most közénk lőnek a szomszédaim. Éles az emlék, feledhetetlen: nem tudtam magamról, hogy ennyire tudok félni. Szerencsére az első sorokban masíroztam, sodort a tömeg, ha akartam volna se lehetett kiállni, vagy hátrébb húzódni. De a fegyverek hallgattak, a kapu tetején, valószínűleg társai vállára emelve, megjelent egykori bolyais diáktársam, Puskás Gyuri, aki tájékozott volt a jelenlevők nemzetiségi összetétele felől, mert magyarul szólt hozzánk: – Emberek, egyezzünk meg! A politikai foglyokat kiengedjük, de a köztörvényeseket nem. – A tömeg felhördült: – Mész te az anyádba (itt kihagytam egy szót – G. Gy.), hol vannak nálatok köztörvényesek – s egyetlen lendülettel benyomtuk a Szekuritáté kapuját. Most már kiléphettem a sorból, odaálltam házam küszöbére, s komor érdeklődéssel figyeltem, hogy a betóduló sokaság mellett egy járőr zárt alakzatban, libasorban igyekszik hazajutni. Kiskatonák voltak, sápadtak és nagyon elszántak: valószínűleg még reggel küldték ki őket a forrongó városba, annyit tudtak, hogy mindenáron vissza kell térniük az alakulatukhoz, miközben feletteseik a kerítésen átmászva elmenekültek a református temető sírjai között. Fegyvereikkel, nem tudom, mi történt, letépett és összetaposott zubzonyuk még másnap is ott hevert az utcán. Ők maguk kék izomingre vetkőztetve viszonylag épségben eltűntek a főépület mögött.

Kétirányúvá vált a forgalom, a betódultak egy része kezdett visszazállingózni, ki kisebb, ki nagyobb csomagot cipelve. Kádár Jenő barátom Tünde lánya hóna alatt egy kenyeret hozott. – Nézze, Gyurka bácsi, még meleg!

Ingáztam a kapu és a televízió között (egy idő után kitettük a készüléket az ablakba), rengeteg volt a látnivaló, de én befele leskelődtem: arra vártam,

hogy mozduljon bennem valami, oszoljon a homály, törjön át a tompaságon az érzelem, sírjak vagy kacagjak, hangoskodjam én is, mint a többiek.

Alkonyatkor Markó Bélával figyeltük a kapuból a még mindig élénk forgalmat a Szekuritáté körül. A máskor visszafogott Béla barátom azt mondta: – Mától más világ lesz. – Ne álltassuk magunkat, nem lesz más világ – válaszoltam ösztönösen, mert akkor már beláttam Székely János igazát, akinek évtizedeken keresztül hömpölygő vitáinkban mindig ellentmondtam: a világ szerkezete megváltoztatható, de törvényei nem. Nem hittem el, hogy a múltnak vége. Olvasmányaimból és saját magamtól megtanultam, hogy a politikai hatalmat könnyebb megváltoztatni, mint az uralkodó eszméket, márpedig Romániában a nacionalizmus volt és maradt az uralkodó.

Ismétlem, számomra nem tűnt csodának mindaz, ami azokban a napokban történt, de a sodró erők egy időre engem is magukkal sodortak. December 23-án kora reggel Markó Bélával ott voltunk a Városházán – Király Károly üzent utánunk –, a kapunál karomra tűztek egy széles kokárdát (amit az első alkalommal zsebre gyűrtem), tanúi lehettünk, hogyan akatják Királyt leváltani, még mielőtt megválasztották volna – minek is? Az ifjú forradalmárok egyik csoportjának – több is volt – a szóvivője, a kőtemplomi pópa lánya ráripakodott Királyra, álljon félre, mert az események már meghaladták, csak nem képzeled, hogy magyar létére főnökösködhet? A harcias hölgyet a románok többsége is letácsolta, de világos volt, hogy a világtörvények tovább működnek. December 23-án délután negyedmagammal megalakítottuk az RMDSz-t, de mintha nem egészen pontosan tudnánk, mit alapítottunk meg, a lényegét tekintve nem, az elnevezést illetően bizonytalankodtunk. Az alkalmatlan pillanatban megszólaló ördög ezúttal sem hallgatott. Azt súgta, amit el is morogtam: Ismét alkalmunk van valamit elrontani (itt enyhítettem, mert az ördög trágárkodott). Lássunk hozzá!

A szerkesztő tizenkét kérdése közül több is arra vonatkozik, hogyan élénk, ha nem lett volna 1989? A kérdésre nemcsak azért nem tudok válaszolni, mert történelmietlen, hanem azért sem, mert bármennyire is élénk a fantáziám, ezt a lehetőséget fölöslegesnek tartottam megsuhintani magam előtt. Öregkutyá-ösztönöm szerint ugyanis a túlélés lehetőségét mindig a pillanatnyi helyzet illúziótlanul pontos felmérése alapján kell megkeresni. Valószínűnek tartom, hogy óriási áldozatok árán, elfogadnánk az elfogadhatatlant, alkalmazkodó állatként felkutatnánk, talán meg is találánk az élni érdemes életnek legalább az illúzióját és a reményre a reményt. Az utolsó kérdés, „mit kezdünk az emlékeinkkel?”, számomra hangsúlyozottan

névre szóló, ezért a válaszom is amolyan „nem mondhatom el senkinek, elmondom hát mindenkinek”. Barátaimat, egykori kollégáimat arra emlékeztetném – nem akaratlanul ismételve önmagam –, hogy 1990 márciusában – tehát nem 1989-ben – egy hétig hat páncélos állt a szerkesztőség épülete előtt, s mi jövet-menet egyre rutinosabban bújunk át közöttük. Arra is emlékszem, milyen gyorsan hozzá lehetett szokni ahhoz, hogy tankok állnak a kapu előtt, észre sem vettem, mikor vonták vissza őket. A *Látót*, a páncélosoktól nem félve, de velük számolva szerkesztettük, mert a folyóiratnak meg kell jelennie! Bocsáttassék meg az obsitos szerkesztőnek, hogy azok a páncélosok idegeiből még nem vonultak vissza. Rémálmaimban ott állnak a szerkesztőség előtt, olyan szorosan, hogy nem lehet átbújni közöttük.

SZEPTEMBER 10., ESTE

Pa és Pe engem várnak az erkélyen, míg csinállok egy cigit, és beszélgetnek. Pe-nek nemrég volt a születésnapja, azt ünnepeljük. Ki az, aki ma Szilágyi-számba menne, kérdezi Pe. Csak én bökök ki egy nevet úgy, hogy elfelejtem tisztázni, hogy mire gondol. De ki is derül egyből, amikor Pa rávágja, a név, amit mondtam, túl nyugodt, de nem elég laza. Hallgatunk. Illyés Kingát hallgatunk Pe javaslatára, mert nekem biztos tetszene. Szilágyi állítólag szerelmet vallott Illyésnek, de Illyés elterelte azzal, hogy ő csak a szövegeit szereti, őt nem. És tényleg tetszik, ahogyan mondja ezt a Szilágyi-verset. De Szilágyi mitől volt jó pasi, térek vissza, mert az, akit én mondtam, például jóképű és érzékeny. Kicsit hasonlít arra a francia színészre, mondja Pe, vagy legalábbis hosszú az orra, egészít ki Pa, és ráadásul, próbálom mondani fulladozva, a fülei is szétállnak. Hülyeség, kacagjuk el magunkat. De a garbó még rajta is szexi. Pe-t nem ismerem olyan rég, nehezebben nyílok meg előtte. Elkezdünk fiúkról beszélni, és visszafogom magam, mert tudom, hogy jóban van azzal, akiről beszélni akarok. Ezt ki is mondom hangosan, Pa elmosolyodik, Pe mond valami megnyugtatót, valamit a barátságról vagy valami hasonlót. Visszajön a Szilágyi-téma, hogy milyen kár, és tekerek még egy cigit. A hosszas erről való beszélgetés végére Pa elsóhajtja magát, hogy mi mikor törtünk volna meg. Csak én cigizek hárunk közül, Pa és Pe már leszoktak. Én vagyok a fiatalabbik. Pa oldja a helyzetet, hogy Szilágyi biztos szerelmes lett volna belém, és én újra meg akarom hallgatni azt a felvételt. Azt mondom, hogy meg fogom osztani, és melléírok valami olyasmit, hogy valahogy így kéne csinálni, bénák, de aztán Pe lebeszél, hogy ne, inkább csináljam én így legközelebb. Mondom, tényleg, és örülök. Pe hozta a bort, amiről valami szakértő barátnője írt valamelyik napilapba, olcsó és finom hashtaggel. Pa meg is jegyzi, hogy tényleg olcsó, ő soha nem vette volna meg, de Pa mondjuk mindig a legdrágább termékekre mutat rá; ezt azóta tudom, mióta együtt járunk vásárolni. És nem szándékos, mondja, hogy nem azért, mert az akkor jobb volna, csak a csomagolás miatt, mondom, és már le akarom zárni, mert már negyedik éve spórolok, és kicsit ingerel az ilyenekről való beszélgetés. Pa érzi, és ab-

bahagyjuk. Nincsenek borospoharaink. Nekem volt kettő, vagyis egy, mert szétszöttük volna, de első este, amikor átjött borozni a fiú, akiről Pe előtt nehezen beszélek, Pa eltörte az egyik poharat a kettőből. De nem baj igazából, így is túl sok tárgyhoz ragaszkodom, eggyel kevesebb. Vizespoharakból isszuk a bort, és konzervdoboz a hamutál, aminek nem adok túl nagy jelentőséget, ami egyikünknek sem jelent semmit, de jó ránézni. Bemegyünk a hideg miatt, pedig már nem is esik, és Pe elkezd faggatni, hogy akkor mi van most azzal a fiúval, és hogy szerinte beszélünk kéne, kötni valamilyen kompromisszumot, hagyni alakulni, nem gondolkodni. Sokat tudunk beszélni ilyenekről, mert mostanában ilyen jellegű dolgok történtek velünk. De akkor valamelyikünk szóba hozza az erőszakot, hogy kihez hogyan ütöttek, és kinek mi volt a legnagyobb kirohanása, úgy értjük, rohama, és hangoosan nevetünk a másikon, főleg az én pohártörős történetemen, mert rájövök, hogy elmesélve inkább vicces, úgyhogy erre rá is játszom. Pe ma nem alszik itt, mert még dolgozni akar. Sokáig köszönünk el, pedig azt gondolom magunkról, hogy nem hosszanköszönős típusúak vagyunk, de még megígértetjük Pe-vel, hogy pénteken itt alszik, és főzünk valami finomat. Ketten maradunk, ami nem kínos. Nézzünk valami francia filmet, mondja, olyant, amiben játszik a hármunk éppen aktuálisan kedvenc színésze, vagyis inkább, akinek ürügyén mostanában sokat nevetgélünk. Átviszem hozzá a paplant, befekszem az ágyába, a film egész egész ideje alatt csacsogunk, és amikor vége, visszamegyek a szobámba lefeküdni. Elalvás előtt arra gondolok, hogy Szilágyi tényleg jó pasi lehetett, és biztosan az olyan lányok is buktak rá, mint Pa vagy Pe, és hiába futtatom magamban a kortárs palettát, tényleg nem találok senkit, aki ma Szilágyi-számba menne.

(VESZEM SORBAN)

Mit jelent ez a szám?

1989 annyi, mint $3 \times 3 \times 13 \times 17$. Tehát nem prímszám. Ráadásul egy teljes négyzet (kilenc, azaz háromszor három) található benne. Igaz, a szorzótényezők között ott van a tizenhárom is... Mondjuk: ez így van egyensúlyban.

Mit jelent ez az év?

Most már nem sokat. Akkor rengeteget.

De ma úgy tűnik: ugyanilyen izgalommal vártuk, hogy iskolába menjünk, hogy végre elköltözhessünk otthonról, hogy kézbe kapjuk első fizetésünket, hogy elveszítsük a szüzességünk, hogy megnősüljünk, hogy híresek legyünk, hogy felnőjenek a gyerekeink, hogy nyugdíjba menjünk –

Milyen élményem kapcsolódik hozzá?

Nyilván elsősorban a decemberi forrongás. De az felejthető.

Sokkal inkább a Bereményi *Eldorádója*. Meg az első házasságom. A mérészség, ahogy felviszem Bélának (Markó) a verseimet. És az is, hogy egy *Igaz Szó*-rendezvényen KAF-verseket mondok, és megismerjük egymást.

Hogy meghatározó volt-e?

Minden bizonnyal.

Végeredményben elég sok minden megváltozott az életünkben. De ugyanilyen meghatározó volt számomra 1973 is, amikor iskolába mentem. 1975, amikor Szentgyörgyre költöztünk. 1981, amikor először vittek be a szekura. 1983, amikor megjelent első írásom az *Utunkban*. 1985, amikor érettségiztem. Talán 1967 is, amikor születtem. Beszélék az 1989 előtti esztendőkről...

Viccelek, de tényleg: az az érzésem, noha kint voltunk az utcán, semmi közünk ahhoz, ami történt, ami lett. 1989-ből.

Merre vezette az életünket?

Na, ezt nem tudom. Mert nem tudom, hogy miként alakult volna az életem, életünk, ha nem üt be a változás? Persze, előbb-utóbb így is, úgy is bekövetkezett volna valamilyen változás, ami valahova vezette volna a sorsunkat.

Tudod, Zsolt, az ember mindent megszokik. Innen nézve hihetetlenül kalandos volt, ahogyan éltünk. Csoda, hogy olykor túléltek. De éltünk.

Úgyhogy megint csak azt tudom mondani: nem tudom.

Lehet, hogy nem is vezette sehova, ment az magától.

Mi lett volna, ha nincs, hogyan élnénk most?

Ha nincs 1989, akkor nincs 1990, 1991 és a többi szépen sorban. Vagyis mindannyiunk élete két évszám közötti zárt intervallum lett volna, amelynek második eleme 1988. Például az én esetemben [1967–1988] – mert ugye 1989 nincs. Ergo, ha nincs 1989, most nem élnénk.

(Nem igaz. Élnénk. Nem tudom, hogy. Úgy, ahogy addig is. Furfangosan.)

Őszintébben beszélünk azóta?

Zsolt: mikor beszélünk őszintén? Nem mi ketten, nem a barátainkkal, a hozzánk közel állókkal, hanem a többiekkel. Amikor csak úgy, „emberek” vagyunk.

Másképpen írunk?

Nem hiszem. Csak most megjelenik. És a kutya sem olvassa.

Milyen könyvek születnének ma, ha nem lett volna 1989?

Most eltekintek attól a hamis következtetéstől, miszerint ha nincs 1989, akkor annak a folytatása sem létezik.

Talán sikerült volna elérni a papír minőségének mélypontját, és végül már mindegy lett volna, mit nyomtatnak rá, mert úgysem látszik, és mi úgyis azt olvassuk, amit akarunk.

Milyen emberek élnének ma?

Ugyanolyanok. Akiket ez az idő, ez a táj, ez a kor kitermel és megérdemel.

Meg a többiek, akik nem tartoznak a fenti sorba, de mégis élnek.

Szerinted min múltott?

Hű, ha tudnám! Nem tudom.

Valakinek a pillanatnyi figyelmetlenségén?

Valakinek a kegyelmén?

Valakinek a tervszerű következetességén?

Bármennyire is szerettem volna akkor, rajtam nem, az biztos.

Csoda volt, vagy ellenkezőleg: egyáltalán nem volt csoda?

Akkor csodának tűnt. Még ma is néha.

De minden csoda három napig tart.

December 21-től 24-ig.

Mire emlékezünk, és mire nem?

Emlékszem arra, hogy az, akit mi holtbiztos besúgónak tartottunk, lelkesen lengette a lyukas zászlót a pártszékház erkélyén.

Emlékszem arra, hogy a nászutam egy biciklitúrából állt, a násznagyommal karikáztunk egyet körbe a Székelyföldön, és mindenhol, ahol megszálltunk (általában parókiákon), téma volt Tőkés. Mert a násznagyom épp temesvári volt.

Emlékszem arra, hogy gipszben volt a kezem, és úgy táncoltam a legényest. Porrá is zúztam mindet.

Hirtelen ennyire emlékszem.

Ergo a többire nem.

Mit kezdünk vele?

Nem tudom. Én semmit. Ahogy a következőkkel sem: 1091, 1279, 1324, 1521, 1609, 1789, 1817, 1823, 1848, 1867, 1914, 1920, 1947, 1956, 1968, 1969, 1981 – és ezek tetszőleges négyjegyű számok.

Kolozsvár, 2014. augusztus 24.

KEDVES ZSOLT!

Sajnos elrepült a nyár, anélkül, hogy érdemben hozzáfogtam volna, és írtam volna valamit erről a sokunk számára sorsfordító évről. Így aztán hevenyészve félig-meddig improvizálnom kell, mert szorít a határidő. 25 év nagy idő, akárhonnán nézzük, távlatossá teheti a róla való elmélkedést, és persze sok mindent másképpen lát az ember ennyi év után.

Most visszagondolva, 1989 mozgalmas évnék tűnik számomra, sokkal mozgalmasabbnak, mint a 88-as év volt, és másképpen, lefojtottabban mozgalmasnak, mint az 1990-es. Talán a közegellenállás miatt. Mintha bura alatt, vagy még inkább akváriumban éltünk volna akkoriban, egy hamis örökkévalóság számára kimerevített pillanatképekben. Sorolhatnám, mi minden történt velem, körülöttem ebben az évben: volt benne korcsolyázás tél végi szerelem, volt benne szakítás is, lett tavasza, nyara, voltak kemény rockzenére sorjázó búfeledtető bulik, és volt (még) szatmári sör is, és hozzá proli (?) sörkertek, ahová jó volt többedmagammal fiatakként kiülni. És akkoriban Szatmáron a kocsmákat még nagyrészt fajtánkbeli asztaltársaságok töltötték meg. És lett ősze is: az év folyamán eltávozott gyerekkori barátaim hűlt helyén köszöntött be, addigi életem talán legreménytelenebb, legsötétebb hónapjaival. (Persze, azóta tudom, hogy az éjszaka közepén kezdődik az új nap – de akkor aligha sejthettem/remélhettem, hogy ez a bölcsesség a közeljövőben beigazolódik majd.) Ebből az évből való első publikációm is, odaát, a *Hevesi Szemlé*ben, ahová a zöldhatáron illegálisan átszökött egyik barátom leadta közlésre, tudtomon kívül, nála levő három rövid versem. Akkoriban több műszakban dolgoztam, éjszaka is, és mellette három, román, magyar és orosz szakos felkészítő tanárhoz jártam – jó előre készülve, készülődve a felvételire, arra a 6–7 helyre, amit a filológián meghagytak (hagytak még) magyar szakon számunkra.

A fordulat eufóriáját meg sem kíséreltem visszaadni, reménytelen próbálkozás lenne. Két kis epizód mégis: a műhelyben, ahol dolgoztam, egyik fiatal kollégám december 21-én vagy 22-én leszaggatta a kommunista falragaszokat, hülye kiáltványokat, ostoba, gyűlölt jelképeket, majd egyenként meggyújtottuk, elégettük azokat. Valami nagy-nagy tüzet kéne rakni... Mondanom sem kell, mindnyájan lázban égtünk... Ugyancsak 22-én munkából hazafelé jövet, ha jól emlékszem, egy Teleki utcai ház nyitott abla-

kán át hallottam, amikor a román televízióban egy izgatott hang (a hadsereg egyik vezérkari tábornoka?) bemondta, inkább bekiabálta a diktátor szökését, a hadsereg átállítását, majd felindulásában hozzátette: Isten óvjon meg minket a továbbiakban! Igen, határozottan emlékszem erre a mondatra. Ott voltam a tüntetők és a marsolók között azokban a napokban a rendőrség és a Szekuritáté épülete előtt, olyan szavakat, mondatokat skandáltunk, amilyenekre azt megelőzően évtizedekig még gondolni sem volt szabad, nemhogy kimondani, kikiabálni őket.

De hát mindezt Ti éppen olyan jól tudjátok, mint én.

Az pedig más kérdés, hogy ezt az eufóriát, ezt a végtelen bizakodást mire váltotta később ez az ország.

Még csak annyit: 1989 számomra, ha összegeznem kell most és itt, nem 89-cel kezdődött. Benne van 1970 tele is, amikor apám térdén lovagolva a veranda üveglakán át nézem, ahogy odakinn fantasztikus sugaras pelyhekben hull a hó – talán ez az első havazás, amire emlékszem. Benne vannak gyerekkorom nyári hajnalai, nagymamám főztjének felejthetetlen íze, illata, a 70-es években még javában működő szatmári bábszínház légköre, aurája, grundos, focis hangulatok, elévülhetetlen filmvetítések a mozikban, az egykori Kubik tórendszerének fantasztikus élővilága, benne van az óvodás- és iskoláskorom, benne van első magyarországi utunk 78-ból – első rácsodálkozásom egy szellősebb, tágasabb világra. Benne van a mindent átformáló, eufemizáló emlékezés nosztalgiája: sok-sok akkori (szeretett) ember, akik benépesítették azt a világot, és mára már nincsenek itt – külföldre távoztak, vagy örökre el közülünk azóta. És bennem él 1981 nyara is, amikor 13 évesen útban Vásárhely felé, a csatlakozásra várva éjszaka a kocserdi állomáson, nem a váróteremben, hanem a peronon le a föl járva egy magyar fiatalokból álló kiránduló társaság csodálatos dalát hallgattam, amit ők indulójukként adtak elő. Azóta sem tudom azt a dalt felidézni, csak a hangzásra, varázslatos hatásra emlékszem, amit rám gyakorolt. (Ha valaki az akkori/ottani társaságból emlékezne rá, és olvasná e sorokat, kérem, jutassa el hozzám a dal címét vagy szövegét.)

Mindent összevetve tehát számomra 1989 a gyerekkoromat, az ifjúságom első huszonekét eltelt évét (is) jelenti, s ha nem is annak betetőzéseként, de annak fordulópontjaként tarthatom számon. És ott van azutánról is minden rosszul megkötött, félrecsúszott nyakkendőmben... Sajna.

Szerettem volna egy (vagy több) találó, összegző, friss(ebb) verset küldeni nektek az ünnepi lapszámba, de verset már hosszú ideje nem írtam, nyilván, egyebet se nagyon. Ezért kényszerűségből két olyan, Nagy László

vagy Farkas Árpád költői világára rájátszó, költői világát (is) felidéző verset küldök, melyet 89 tájt, legalábbis azokban a fogcsikorgató években írtam, amikor a rendszer, mely egyre keményebbre, sötétebbre, fagyosabbra váltott, határozta meg szinte kizárólagosan mindennapjainkat, emberi közérzetünket. Bennük, némileg személytelenné oldva ott munkál az a másik, rég letűnt világ is.

HÓSZAKADÁS

(KÉPESLAP 1989-BŐL)

Szakad a hó, ellepve mocskot, szennyet,
halálos feketeséget, szűzi, fehér lepedővel
vonja be a földet, betakarja a fákat – az ég
didergő tartópilléreit. A játszóterek fölött
sivítva száll, mint lebegő, démoni uszály –
a fagy. Megcsontosodott a tél kérge, koncent-
ráltan forog, kavarog, vakít a hó, mindenütt
végtelen hótakaró, egyetemes hideg. Halott
és élő egyaránt vacog, míg föntről csikorgó,
hideg szelek buknak alá, és az égen sercegve
mélyülnek a repedések.

TÉL

nézi nézi magát a tél
ablakok ajtók csukódnak
kihunyó szembogarakra

fátyolos testek az idő
befagyott vízeseiben

nemléte süpped az ég
tükroét tart
nézi nézi magát a tél
homloka mögött a villanás
kobalt-kemény

viharba kövült kövek
és visszacsavarodott fák
között
halk hangok játéka
tél

utolsó esély

SI EST VITA NON EST ITA

Közép-Kelet-Európáról és Európáról szól az elbeszélés. 1989 egy szovjet mintájú és függőségű erőszakszervezetben érvényesülő, magát társadalom-megváltónak hirdető önkényuralmi diskurzus befuccsolását hozta. Vagyis az évszámmal jelöljük a roppant változást, mert arra, hogy a szovjet elvtársak miért hagyták külső és belső hatalmukat pont ekkorra szétrohadni, mindmáig nincs egyértelmű válasz. Nem tisztázott például, miért súgták a csatlós elvtársaknak, hogy ne kössék tovább az ebet a karóhoz. Karhatalmi eszközeik birtokában a szovjet és csatlós elvtársak még legalább egy negyed századig nyújthatták volna a kiszervedést. Persze, az sincs kizárva, hogy a közgazdaság csínjában-bínjában legképzettebb szovjet és csatlós elvtársak sürgősen rá akarták tenni kezüket a pártállam koncára, mielőtt még osztozniuk kellett volna rajta a később észbekapókkal.

Elég az hozzá, hogy ilyen felgyorsuló és gyökeres leszázalékolásra bár sokan vágytak, ám kevesen számítottak. Legkevésbé talán az ellenállók, akik az országhatárokon belül vagy velük párhuzamosan az emigrációban a rendszer gyengítésén, „fellazításán”, nevetségessé tételén tevékenykedtek. Több évtizedes kitartással, nem mindig összefogással, de meg-megújuló erőfeszítéssel. És mondhatta-e bárki, hogy ez a tömérdek szándék és akarat okozta a SzU összeomlását? Leírom itt is, hogy a meghökkenítő fordulatról egy olyan bikaviadal képe maradt meg bennem, ahol a kardját már kegyelem-dőfésre emelő viador nem szúr, mert a rárontó hatmázsás izomkolosszus szívrohamban kimúlik. A kitűzött célt, melyen a torreádor életét szüntelenül veszélyeztetve, hergeléssel, mesteri mozgással, vörös posztó lebegtetésével elérte ugyan, de nem ő valósította meg. Gondoljunk bele. Mire volt jó annak a megszámlálhatatlan közép-európainak az áldozata, akiket szovjetellenesség vádjával megkínóztak, bebörtönöztek, deportáltak, kivégeztek? Büntették a menekülőket, nemkülönben azokat, akik belülről elviselhetőbbé akarták tenni a diktatúrát. A másképpen gondolkodók bírálata mit ért? Hébe-hóba, itt-ott apróbb módosításokat maguknak tulajdoníthatnak, de még a híres Szaharov sem állíthatja, hogy ő ásta meg a SzU sírját. Általános tanulság: lehetett örvideni az erkölcs kedvezőbb helyzetének, de nem

lehet mondani, hogy ezt a kedvezőbb helyzetet a józan erkölcs tevékenysége eredményezte.

Mire való hát harcba szállni az elnyomással, a törvényesített önkényuralom fennhéjzásával? Zavarba ejtő kérdést hozott magával a hatalmas változás. Nem emlékszem, hogy a térségben akkor bárki törődött volna a megválaszolásával. A Jó eljött, jaj, csak ne kelljen érte vérrel fizetni. A világ megjavul, lám, az embertelen hatalom saját maga jelenti be csődjét, és lám, nem görbül meg kevés haja szála sem a főcsődvezetőnek, a média Gorbijának, akit néhány évvel előbb veszélyes elhajlásért a Központi Bizottság saját kezűleg fojtott volna meg, mint hajdan szőnyegbe csavarva Berija elvtársat. És ha már ilyen akadálytalanul foszlik szét a rettegett hatalom, vajon időszerű-e bármit is számon kérni azoktól, akik ezt a hatalmat szemrebbetés nélkül gyakorolták. Hogy jogos-e vagy nem, az fel sem vetődött. Az érintett társadalmak nem vitatkozni akartak, hanem föllélegezni. Feltételezhető, hogy ha a Ceaușescu házaspár nem kapaszkodik tíz körömmel a hatalomhoz, nem lövik őket látszatper után ukmukfukk agyon. És kinek a parancsára? Más kommunista vezetőnek nem került életébe a múlt, lincselésről sem hallottam. Az NDK-ban, ahol a leglátványosabban zajlott a börtönfal lebontása, nem kellett sokáig várni a Stasi levéltárának megnyitására, de véres leszámolásra a fejeseikkel nem került sor. A szabadlábba engedett országok sajtója sorolta a sérelmeket, előtárta a stigmákat, de nem igazán firtatta a felelősséget. Magyarországon újratemették a Nagy Imre-per kivégzett vádlottjait, de hogy kik hozták a halálos ítéletet, arról nem esett nyilvánosan szó. Még azt sem firtatta senki, hogy akkor a kommunizmus bűncselekményeiben a Szovjetunió a ludas, vagy a marxizmus.

Szabadulás volt, de ki is volt a szabadító? Sem országot, sem hatalmat, sem személyt ilyen formán nem ünnepeltek. A SzU az ő felszabadító győzelmével megszállóként túl sokáig élt vissza, neki senki nem köszönte, hogy a visszaélést abbahagyja. A Nyugat pedig, az USA-t is ideértve, melynek csak hagynia kellett, hogy Közép-Kelet-Európa az ő rokonszenvező ölébe hulljon, nem tarthatott és nem is akart igényt tartani a győztes címére. A nyugati sajtó a kapitalizmus meg a liberalizmus fölényét emlegette, de egyetlen kapitalista sem kapott virágcsokrot azért, mert a jó lóra tett. Mégsem lehet azt mondani, hogy a ring ott maradt üresen, senki nem ugrált benne felemelt bokszkesztyűvel. Nyugatról nézve az tűnt fel, hogy noha a keleti metamorfózis csak azért mehetett végbe, mert a SzU nem vétőzta meg, a minapi népi demokráciákból szinte átfutás nélkül világra jött demokráciák mindannyian igyekeztek a diadalt maguknak tulajdonítani. Színes tör-

ténetek, valóságos eredetmondák születtek tényleges bátor, sőt vakmerő kiállásról, állásfoglalásról. A lengyeleknél megint harcosan színre lépett a Solidarnosc, a prágaiak tömegesen rázták a kulcsaikat, a magyarok átengedték Ausztriába a szabadságot választó kelet-német turistákat, Romániában ugyan a kommunisták manipulálták a rendszerváltást, de a forradalmi robbanás őszinte volt, no, és persze a berliniek az előző nap még rájuk lövő Vopok szeme láttára, örömmámorban rombolni kezdték a szabad világtól elválasztó falat. Az éjszaka beálltával reflektorfényben kirajzolódó civilek betont ócsárló, betont zúzó veselkedése, ez az álomképszerű jelenet egy csapásra magába szívta a térség valamennyi szabadulásának jelentőségét, a médiában jelképe lett a korszakalkotó fordulatnak. Pontosabban a nyugati médiában, mely 1989 helyett a Fal leomlásáról beszél. Fall, chute, caduta, caída – ezzel a résszel fejezve ki az egészet.

Egyáltalán nem mellékes, hogy a történelmi események jelölésére Közép-Kelet-Európában nem ez a szinekdoché honosodott meg. Ehelyett valamennyi érintett ország a maga sajátosnak nyilvánított eseményeire hivatkozott nemzeti büszkeséggel. Természetes volt az önkifejezés, hiszen négy évtizeden át látszat-internacionalista őrlágra csavarta a szovjet fenntartóság, egyúttal nem tagadható, hogy visszatüremkedett vele a nacionalizmus a második világháború előtti s alatti formájában. Magyarország járt bizonyára a legrosszabbul ennek nosztalgikus változatával, mely arra kényszerítette, hogy az örömben az ürömmöt érezze jóformán tehetetlenül.

Törököt fogott, mely nem engedte, hogy otthon legyen az új valóságban. Az elvesztett nagyságon való gyötrődésében sem szomszédjai, sem a Nyugat nem osztozott. Gyakorlatilag Európában ennek helye nincsen, pláne pénz és haderő nélkül. Magyarország már induláskor patthelyzetbe szorult. Melyből látszatra kiutat a Nyugathoz való gazdasági felzárkózás ígért, addig, amíg a konjunktúra tartott, s az olcsó munkaerőt kereső tőke nem vonult zömében Ázsia felé. Mikor Magyarország az Unióba lépett, nagyjából már születőben volt az, amit a humán műveltséghez vonzó emberek horror economicus-nak neveznek. A gazdasági válsággal tetézett rádöbbenés arra, hogy Nyugat-Európában is fenn az ernyő, nincsen kas – vagyis hogy a nemzeti háztartások fedezet nélkül költekeznek, hogy a kasszából milliárdok hiányzanak, hogy ennek orvoslása az egyetlen téma, a pénz a legfontosabb téma, csak erről kell, csak erről lehet beszélni.

A miről tehát megvan, de kinek a nevében? A válság kiterjed az európai unió valamennyi országára, csak nem egyforma erővel, és eltérő következményekkel. Hiába próbálja az Unió a valamennyi tagállam által meg-

szavazott költségvetési szabályok felelős betartását szorgalmazni. Szükség törvényt bont: az elvben egymással szolidáris országok olyan érdekcsoportként cselekszenek, melynek választmánya felelősséggel elsősorban saját tagjainak, vagyis választópolgárainak tartozik. Akikbe egyre nehezebb lelket önteni azzal, hogy ők jólétüket gyarapító pénzpolgárok, holott egyre többen jólétében veszélyeztetett, hanyatló befolyású közösség tagjainak érzik magukat. S egyre többen figyelmeztetnek az áldozat szerepet elutasító, bűnbakot az „idegenben” (Unió, faj, másság) kereső, a „sajátot” mindenk fölé helyező, nemzeti retorikákra, melyek gyógyító erejét a helyzethez idomított „nagyszerű” múlt fényjelzi. Úgy rémlik, ezekben a hangoskodó állásfoglalásokban Kelet és Nyugat egymást visszhangozva löki el magától az 1989-ben világra jött összeurópai reményt, amely a magyarság számára magában foglalná egy kiút lehetőségét a trianoni egérfogóból. Annak tehát, aki úgy ahogy esélyesnek tartotta e reménység valóságát, nincsen-e oka iróniára épp úgy, mint öniróniára?

Egy-két ide illő, személyes szót. 1956-ban, a forradalom leverésekor Nyugatra emigráltam, Párizsba, francia szellemi környezetben lettem olyan magyar író, aki minden képességével arra törekszik, hogy az irodalom ne legyen társadalmi tanok, ideológiai nézetek szócsöve. Szabad voltam, tettem. Úgy képzeltem, az egyén által létrehozott szöveg leginkább a személyiség látható és rejtett összetevői közötti kapcsolatokról adhat hírt, kerestem olyan helyzeteket, eseményeket, figurákat, amelyek mélylélektani vetülettel bírnak, illetve igyekeztem ellátni mindezeket mélylélektani vetülettel. A megértést ráismeréssel próbáltam hitelessé tenni, belső történéseket külső megjelenítésben felidézni, vagy fordított vetítésben, az öntudatlan közzjátékaival. Úgy indulok az írással a magam belső felfedezésére, hogy egyúttal az olvasó érdeklődését az önismeret felé tájolom, távol a bejáratott, közhelyesített társadalmi ábrázolásoktól. Nem szeretem, ha az irodalom szerepe arra szorítkozik, hogy idézetek formájában a szociológiai és történeti dolgozatok szerzői valóságdarabokként vonultassák fel. „A tömeg én vagyok” – írtam 1989-ben egyik novellám elejére, jelezve ezzel, hogy az ott következő elbeszélésben az írónak az irodalom által létrehozott valóságról van szó, ami nem tévesztendő össze az újságokban megjelenővel. Anynyit még ehhez, hogy különválási vállalkozásom mögött nem öncélú tetszelgés, hanem végső soron egy társadalmi hiány felismerése húzódott meg. Nem elég ugyanis panaszkodni, hogy az egyén egyre kiszolgáltatottabban áldozatul esik a tömegre vonatkozó társadalmi tanoknak, kérdés az is, méltó-e az egyén többre becslésre, tud-e olyan értékeiről, melyekre esélyesen

hivatkozhat. Tud-e kiegyensúlyozottan párbeszédet folytatni az emberekkel az, aki önmagával csupán közhelyesen, kiüresedett szavakkal kommunikál? Úgy gondoltam, az irodalom leleményes, kifejező erőre törekvő nyelve hatékony példát és segítséget nyújthat a mindkét irányban, önmagunkkal és a társadalommal fejlesztést igénylő dialógus alapozásában.

1989 után a monolitikus parancsuralmi diskurzus kiszorult a kelet-európai térségből. Eljött-e hát a vele szembeállított képlékeny, a psziché igényeit is elégíteni képes irodalmi nyelv ideje? Egyértelműen alig-alig. Mi állít a kedvező alakulás elé akadályt? Egyre inkább azt gyanítottam, hogy az új helyzethez nem illik a régi ellentétpár. Annál is kevésbé, mert a demokráciák hullámszó világában a kinyilvánított hatalmat felváltja a hatásra épülő politikai befolyás. Nem lehet ezt már simán szembeállítani az irodalmi nyelv működésével. És ha arra gondolok, hogy lényegét tekintve minden, a jövőt előkészítő program nem egyéb, mint fikció, akkor a maga módján a politikai célkitűzésben, ígéletben és dörgelemben is felfedezem a fikciót, vagyis az irodalommal rokon beszédet. S elbeszélőnek nevezhetem azt, aki a képzeleti terméket előadja. Változata ez korunkban az irodalom beszédének, amely osztályozást, ha fülébe jutna, a politikus elutasítana, hiszen akkor nem venné senki komolyan.

S az író? Aki mint bénító ellenségtől úgy menekült az ideológiától, most egy alattomosan elidegenítő atyafiságtól próbál szabadulni. Háttal fordítani ennek semmi értelme, önmagát is becsapná ezzel – célszerűbbnek tetszik, ha rávilágít. Ha bemutatja, ami az irodalmi elbeszélőben és a politikai elbeszélőben közös, vagyis a fikcióra építést, és jelzi azokat a helyzeteket, fordulatokat, melyekben a hatalmi fikció szöge kibújik az esztétikai fikció zsákjából. Erre az öniróniába csapó iróniára gondoltam, mikor a befolyásra törő, szélsőséges nemzeti retorikák évadján *Az elbeszélő önkénye* című novelláskötetemet állítottam össze.

Negyed század távlatából ironikusan gondolok 1989-re is. Az ideológia hosszan tartó gazdasági balsikerének véget vetve roppant megkönnyebbülést hozott, szabaddá tette az utat Európa egyesülése előtt, bizonytalan pedigréjével azonban az úton felejtette Pandora szelencéjét, melyet most már egyre többen nyitogatnak.

Kántor Lajos

DECEMBERTŐL – AUGUSZTUSIG

(...ÉS HOL VOLTAK AZ ÍRÓK)

Már-már kiszolgált (illetékes elvtársak szerint távozásra, azaz eltávolításra megérett – nem pedig az októberben elhunyt, párthű főszerkesztő, Rác Győző helyére kinevezhető) *Korunk*-szerkesztőként, a nyolcvanas évek romániai elvárásai szerint, illetet volna a két nagy nemzeti ünnep, az egyesülési December 1. és a korábban felszabadulásinak nevezett Augusztus 23. alkalmából készülnöm a hivatalos, az irodalmi-művészeti reszortot is érintő feladatokra. 1989 novemberében, az utolsó bukaresti pártkongresszus tévé közvetítette lelkes hangulatában valahogy nem ez foglalkoztatott, a következő augusztus pedig már nem a 23-i ünnepség körül forgott. Természetesen jól emlékszem a köztes nyolc-kilenc hónap számomra is fontos pillanataira, minthogy azonban naplót akkor sem vezettem, segítségül hívom most az *Omló falak* című, a Szabadság Kiadóvállalata által kevéssel a változás után kiadott, csak formátumát tekintve jelentéktelen könyvecskét, pontosabban a szerzőjét. Kiss János 89/90 fordulóján szerkesztő kollégám volt a *Korunk*nál, barátom is, így akár elfogultnak minősíthető, szerencsére azonban a nem megjelentetésre készített napi feljegyzések mindenek inkább mondhatók, mint hozsannázásnak, a helyzet viszont szembesülésre készítette. Az 1991. május 20-i ajánlásból talán szégyenkezés nélkül idézhetem, hogy „Lajos úrnak, a szakavatott falbontónak, a napló egyik főszereplőjének” szólít, és bent a szövegben sem akar „fényezni”, ahogy manapság mondjuk. Először november 28-án jelenek meg naplójában („Kántor teljesen visszahúzódó”), ami azért érdekes, mert a többiekkel én is át-átmentem Herédi Gusztíék a szerkesztőséggel szomszédos lakásába, dumálni, egyet-egy koccintani – nem gondoltam, hogy épp a házigazda írhatja rólam a besúgói jelentéseket (egy részüket), a belső telefonlehallgatást tehát lényegében nem kerültük el.

A december 20-i nekem szánt naplósorok már részletezőbbek. Temesvárt elkezdődtek már a dolgok, Kiss János a rádióból értesül a történetekről, arról az elterjedt rémhírről is (a Szabad Európa és a Kossuth is egyébként

bemondta), hogy Kántor Lajos és Gyimesi Éva egyaránt házi őrizetben van. Éva bent járt a szerkesztőségben, elmondta, hogy a „fiúk” állandóan a nyomában vannak, én pedig elmentem a délutáni szabadegyetemi rendezvényre, a Főtérre, „lássák a népek”, hogy nem vagyok házi őrizetben. De a rádió – folytatja Kiss János – „szinte jelentés-szerű közlést dobott be tegnap: ők tartották a kapcsolatot Tőkés Lászlóval, aki a jól értesültek szerint hol eltűnt, hol véresre verték, hol megölték, hol Moldvába száműzték”. Nos, az én Tőkés-történetem, kapcsolatom sokszínű, változatos, az adott decemberi napokban a család több tagjára, feleségemre és Laci fiamra is kiterjedt, nem is akárhogyan, de nincs itt a helye a részletezésnek. A napló következő bejegyzését azonban idéznem kell: „Lajos viszont, akit – a sötét este, a sötét utcák okán – hazakísértem, zavaros, euforikus állapotban van. Most már hihetetlenül bizakodó. »Napok kérdése« – mondja. Amit én még most sem hiszek.”

Nem innen folytatom, főként nem azt ismétlem, ami közvetlenül ezután történt, többek közt a „Hívó Szó” fogalmazásával – aminek ugyancsak voltak írói vonatkozásai (írószövetségi tagok többen voltunk az aláírók közt, két költő is, Kányádi és Lászlóffy Aladár) –, ám én innen egy másik költőhöz, egyenesen Petőfi Sándorhoz ugrom.

Petőfi természetesen nem jött közénk, nem fogta a kezünket, nem ő diktálta a Hívó Szót, mégis a december 24. utáni napokban – talán január elejéig tartott ez – úgy éreztem magam, ahogy Petőfi érezhette magát, természetesen más dimenziókban. Amikor csak a *Korunk* volt jelen ezekben a napokban a Vármegyeháza épületében (a szerkesztőség kapta végül is, az 1974-es, Főtérről történt átköltöztetésünk után, a földszinti termeket), és már megalakult a Kolozsvári Magyar Demokrata Tanács, s én lettem az elnöke – helyiséget kellett szerezniünk a KMDT-nek az elinduláshoz. A teljesen kihalt épületben egy bejedit megyei alelnök ült, egyedül, az emeleti irodájában, én benyitottam hozzá, és határozottan kértem, követeltem a nekünk szükséges szobákat. Ő ötölt-hatolt, én rászóltam, hogy azonnal telefonáljon a Nemzeti Megmentési Front alezredes alelnökének (később kiderült, hogy vátrás lett a tekintélyes tiszt úr), és talán egy óra sem telt bele, kinyitották a tanügyi osztály üresen álló termeit nekünk, ahová aztán máshonnan hoztunk székeket. Ez az én tulajdonképp nagyon rövid Petőfi-történetem.

Külön ügy a *Korunké*, a cím, a hagyomány jó részének a megőrzése és a fiatalítás. (Salat Levente, Visky András került be első menetben, nem-sokára hívtuk Kelemen Hunort, ő tőlünk indult a politikusi pályán, töb-

ben nyugdíjba kerültek, így Herédi is – bár még nem tudtam közvetlen, szomorú szexuális kapcsolatáról.) A fiatalodás folytatódott, szükségszerűen, (remélem, a folyóiratszámokon is meglátszott), miközben maradtunk páran idősebbek, még nem öregek.

Külön terület a politikáé, ahol szintén többen voltunk eleinte írók vagy írófélek. Ez már nem petőfis történet, de nem is szégyellni való, vitáink voltak persze Domokos Gézával (főként Iliescu miatt), miközben mindig sokra becsültem, aztán támogattam Markó Béla elnökségét. (Baráti kapcsolatunk, mindkettőjünkkel, még a diktatúra éveiben kezdődött.) Az első és a későbbi RMDSZ-évekről egyszer talán még írok, Szócs Gézáról is – akivel, ha jól emlékszem, épp augusztusban jártam Antall Józsefnél a parlamentben, az első hivatalos (félhivatalos?) megbeszélésen Domokos Gézának is velünk kellett volna lennie, valamiért nem jött meg. Aztán szétváltak az utak, nem Domokostól és Markótól, nem is Kelemen Hunortól. Ami aztán igazán más, csöppet sem „forradalmi” és lényegében nem is irodalmi történet.

Ez a bonyolult, egyre bonyolultabb jelen...

Kenéz Ferenc

EGY TÉZIS, EGY VERS, EGY EMLÉK

ANNAK, AKI...

1989. március 16-án léptünk le a Balt-Orient lépcsőjéről Budapesten, kilenc hónap múlva otthon bekövetkezett a fordulat. És nem rohantam vissza az első vonattal. A tizedikkel sem. És a századikkal sem. Úgy éreztem: ahhoz, ami történt, csak annak van joga, aki kitartott a legeslegutolsó, reménytelen estéig...

(De hát mi az, hogy kitartani?)

Hát ez ama nagy tematika, ez az a szó, amely 89 előtt mindent jelentett, s azután már semmit. E köré az egy szó köré színdarabok, regények, versek, életművek íródtak, sőt, erre az egy szóra tulajdonképpen egy egész irodalmi élet épült, s amikor ennek a szónak az értékfenntartó ereje aktualitását veszítette (mert kiderült, hogy egyfajta hadi állapotra való utalás a legfőbb mozgósító képessége), belereccsent egy egész irodalom. Nem, nem dőlt össze, csak belereccsent. Ám erre a recsegésre-ropogásra kellett ráhangolni minden azután született szimfóniát.

És mi az, hogy legutolsó?

Az, amikor már mindenki felsorakozott köréd, vagy amikor már senki sincs melletted? Amikor már minden barátod fél tőled, vagy amikor már te félsz minden barátodtól? Amikor a jövő olyan távoli, mint egy délibáb, vagy olyan közeli, mint egy puskagolyó? Amikor már csak az xyz maradt meg az ábécéből, vagy amikor már az ábécé sem? Amikor már csak az írógép a tied, a betűi nem?

S mi az, hogy reménytelen?

Amikor cserébben akarunk diófát nevelni, vagy amikor pusztulásra ítéljük diófásunkat? Amikor a szobroktól remélünk vérátömlesztést, vagy amikor vírussal fertőzött már a szobrok vére is? Amikor a gyermek uzsonnatás-kájába maroknyi búzaszemet pakolunk tízóraira, vagy amikor egy búzaföldön végignyúlva a hangyaboly nesztelenségéből próbáljuk kihallani a feltámadás harsonáját?

S mi az, hogy este?

Az-e, amit a költők éppen egymilliomdszor írnak le, vagy az, amit éppen egymilliomdszor törölnek a versből? Amikor az utolsó vonat is befutott, vagy amikor már az utolsó is kiszaladt az állomásról? Amikor a sötét égboltozatnak fordítom az arcom, és rám ragyog a világmindenség, vagy amikor az öreg kutya már nem ugrik a vacsoramaradékra sem?)

Mondhatnám: 1989 decembere óta minden nap tűnődöm ezen.

És jó ideje ott ülök minden hazamenő vonatban.

APRÓSÁGOK, ALKATRÉSZEK

Ledűtötték
és darabjaira szedték
szerkezetét

az építmény ott feküdt
hosszan kinyúlva a fűvön
a város felett

se égbe mászni
se égből ugrani
nem volt mód többé

a magasság ott volt
közönségesen kinyújtva kiterítve
talajszinten

de akiknek a magasság
egykor még jelentett valamit
egy-két szerelőkulccsal
éjszaka visszajártak

s ilyen-olyan apró
kis alkatrészekkel tértek meg
dombalji nyugtalan
otthonaikba.

Ma itt-ott polgári lakterek
tükrös vitrineiben állnak
az intarziás komód fölött
bársonnyal bélelt dobozok mélyén

vagy megroggyant családi
házak poros padlásterében
a ruhaszárító kötelek alatt
rongyokba csavartan.

Ami ott maradt fön
az már nem az igazi
hiszen hogyan is lehetne igazi
egy ugrótorony
ahonnan csak emlékezés
és nem bátorság kérdése többé
a halálugrás.

VALER ȘI APARATUL DE SUDURĂ

Az utcán hirtelen rám köszönt egy vadidegen, mosolygós fiatalember. „Bună ziua!” Meglepetten vettem szemügyre, vártam, mit akar, ám az csak állt, nem mondott semmit, nézett mosolyogva. „Bunaaa...”, válaszoltam kissé elnyújtva, némileg időt próbálván nyerni a szokásos második kérdés előtt. Az ám, csakhogy a második kérdés igencsak meghökkentő volt. „Ce mai faceți?” – kérdezte a fiatalember mosolyogva. De hiszen én ezt a fiatalembert nem ismerem! „Ei bine, bine, foarte bine!” – mondtam, fejemet igenlőleg himbálva, kissé tanácstalanul, mire jött a következő meghökkentő kérdés: „Și doamna, familia?” Némileg csodálkozva magamon, a lehető legszívélyesebb hangon adtam tudtára, hogy ő is, ők is, igen, mindenkinek nagyon jól van... Majd, némi, mindkét részről megmutatózó elégedett bólogatás után, vettem a bátorságot, s bár kissé sután, de rákérdeztem: már elnézést, de ne cunoaștem noi de unde va?... Majd kiütött a veríték, amikor megdöbbsent ábrázatára pillantottam. Elhűlve nézett, hallgatott picit, majd így szólt: „Vai, domnule...!” S kissé kínos, kényszeredett mosollyal folytatta: domnule, hát én jártam ott, a lakásukban, tudja... Felvidulva kap-

tam erőre. Legalább annyi ideje nem lakom Kolozsváron, ahány éves lehet ez a fiatalember, megvan, összetévesztenek valakivel! S mondtam is rögtön, nevetve, nu, nu, itt valami tévedés van, mi nem ismerhetjük egymást! Döbbenten bámult a szemembe... Ei domnu, domnu, hát hogy mondhat ilyet, nem emlékszik... nem, nem, ráztam a fejem, most már mintegy kívül kerülve, felülemelkedve a helyzeten, itt valami tévedés van, nem kapcsol össze semmi bennünket, dar domnu, az nem lehet, hogy nem emlékszik, domnu, nem lehet, gondolkozzék csak, szaporázta a fiatalember, tudja, amikor ott jártunk, tudja, én meg a társam, nem, nem, ráztam a fejem, az emlékkép ellenére, nem, nem, fiatal barátom, nekünk semmi közünk egymáshoz, mondtam, és az ismétlődő sok vai domnu, domnule között kezemet nyújtva léptem is volna tovább, ám ő fogta a kezem, nézett hitetlenkedve, állt mozdulatlanul, mint akinek földbe gyökerezett a lába, s hajtogatta egyre, vai, domnule, vai domnule, amikor ott voltunk maguknál, én és Valer, „eu și Valer, Valer, cu aparatul de sudură...” Hát attól a pillanattól kezdve a „kötődés” újfent világossá vált számomra: ide vagyok forrva, úgy ide vagyok forrva, ehhez a közösséghez, mintha ki sem szakadtam volna, meglehet, nem is vagyok más, mint egy kolozsvári lélek pesti alteregója csupán, hiszen az nem lehet, hogy egy vadidegen ember, aki ennyire emlékszik rám, ne tudná nálam jobban, hogy ki vagyok én...

Kiss Noémi

KIKÉPZŐ

Kívülről úgy kell elképzelni, mint egy sárga téglaházat, ahová sóhajtván lépünk be, mert már az épület előcsarnoka is levegőtlen, nagy, kerek oszlopok tartják, magas, hideg falak, kilógó vasak, csengők. Aztán ott ül jobboldalt egy fülkében a kiabáló portás, személyi igazolványt! Diákigazolványt! Az iskolában szigorú szabályok uralkodnak, furcsa, hogy én néha mégis önként és kitörő örömmel vonultam be. A rendszerváltás előtt vagyunk. 1989-ben kezdtem az első évet az általános iskolában, az Alvég utcán.

Nekem első megváltás. Alig vártam. Mintha templomba igyekeztem volna, úgy mentem oda. Elvárásolt, sőt, ámulatba ejtett. Álltam benne, és forogtam. Azt hittem, itt annyi titok van, mind tudni akartam. Alig vártam, hogy hétfő legyen, kezdődjön már, mert nem bírom tovább a hétvégét anyámmal otthon, aki akkor még velünk lakott. Folyton dirigált, és figyelte minden lépésünket. Péntekre elmúlt a kíváncsiságom. Kivert a víz a tanároktól, ahogy a rideg folyosókon suttogva mentek a fal mellett, kulcsra zárták a tanszéki szobát. Bűdös titkaik voltak csak. Zárt ajtók mögött döntöttek rólunk, krétás kézzel. Kérdezni nem lehetett. Lerágtuk a zéhákon mind a tíz körmünket, és a jegyre várva a lábkörmünket is. Soha fogalmam nem volt, hányast írtam, pofára mentek. Utolsó padban szerettem ülni, rajzoltam, álmodoztam, titkos könyveket, kéziratokat olvastunk. Különben minden időnk elvették. Az a rengeteg kötelező olvasmányjegyzék, jegyzetek, cserélgetés, puskák gyártása a kollégiumi tanulószobán. Ebben tényleg semmi titokzatos nem volt. Elavult, régi tankönyvek, senki sem írta meg az újat, a jegyzet, na, az csak alibiből volt a kezünkben.

Sosem süttött be a nap. Sötétek a folyosók, ég a neon állandóan.

Vártam, hogy Öcsi pénteken megérkezzen. Vigyen el azonnal innét, szálljon fel az a sárga épület örökre a levegőbe, valaki robbantsa már fel a tégláit, a stukkót és a gipszszobraikat a csarnokban. Lent ültem a lépcsőn, órákkal előbb, ahogy jött Öcsi. Cigarettaztam. Simpsonnal érkezett, minél meszebbre, gyerünk, jól van, cica, mondta. Felmentünk a Mátrába, volt ott egy tisztás, ott kettesben lehettünk, a bükkfák mögé szerettünk bújni, és levegőt venni. Az iskola falai között egyáltalán nem éreztem jól magam, panaszkodtam Öcsinek, de csak kinevetett, buta fruska, hát tanulnod kell,

majd akkor megszereted, ha megtudod, megérted, mi benne a jó. Meg kell tanulni igazodni.

Legjobban a teleragasztott faliújság látványától lett hányingerem: dolgozataink eredménylistája tankörök szerint cédulákon ott lógott, filctollal feliratozva az üzenőtáblán a bukott hallgatók neve, mellette felkiáltójelek. Sorban álltak az indexek a tanszéken, fekete könyvek, koporsók. Jobb oldalon a jók, balra a karó. Minden pénteken egy rongynő voltam.

Ha bárki kérdezte, mi volt ott, hallgattam. Szájzarat kaptam. Anyám faggatott volna. Kuka. Felesleges belekezdeni, úgysem érti. Hagyjál, igyekeztem lerázni. Gyere, Ócsi, menjünk be a városba, moziba szeretnék menni. Akkoriban a művelődési házban volt filmklub, oda jártunk. Na, oda nem jött el velünk anyám, ez volt benne a legjobb.

Lányok furcsa gyülekezete voltunk. Igen, talán akadt olyan is közöttünk, aki mintatanár lett, más meg híres pornós Firenzében, vagy Zürichben táncos, megint mások meg bent maradtak a tanszéken módszertanosnak. Segget nyalni. A szabadság netovábbjai. A képzőn tutira nem szóltak rá egy lányra, ha bárkivel lefeküdt, főleg, ha a tanszékvezetővel. Megkapta a köztársasági ösztöndíjat. KISZ-jutalomban részesült, mehetett a diákolimpiászra kísérőnek. Lehetett utazni Lengyelországba, Poznanba, vagy Bulgáriába, Ruszébe.

Külön támogatták a kurvázkodást, némán, sunyin, így még nyilvánvalóbb volt, hogy csinálják, hogy lehet előre jutni.

Aki nem akart rögtön férjhez menni, éljenezték. Nem akart ott senki ilyesmit, csak az eminensek. A művelődési házban voltak az egyetemi bulik, ittuk a vörösboros kólát. Ez is a szabadság netovábbja. Kefélés a parketten, a ruhatárban, a vécén. Elhagyott melltartók, emlékezetkihagyás. Teológusfiúk, szeminaristák pislogása.

Mi van veled, kislányom? Megnémultál? Mondjál már valamit, faggatott anyám. Mi megy ott az iskolában? Miért vagy ilyen gyűrött. Bűzlesz a sörtől. Részeg picca, egy részeg ribanc leszel te is, ha így folytatod, nem lesz belőled semmi.

Na, hát éppen ezt akarom, és rácsuktam a konyhaajtót.

Simogatás és verés – ez a két görcs van. Néhány vizsga, négyes, kettes, szigorlat, abszolutórium, hamis tankönyvek, hazugságtételek. Több száz zárthelyi, azt hiszem, a szüleimnél van a bizonyítványom, a pincében, a babák mellé dobva. De igazából fogalmam sincs, hol, nem érdekel, nem akarom látni, nem voltam tanítóképzős. Nincs abszolutóriumom, se nyelvvizsgám, új életet szeretnék.

Fogadtam, hogy össze lesz kenve a koli vécéje szarral. Hogy kikéfélték a bidét, és hogy úszik egy tampon a zuhanyzóban. Hát igazam lett. Ez legyen a legrövidebb szál. De akkor is. Irtottak minket, buktattak, kivágtak, vérvörösre tanultuk a szemünket marhaságok miatt, és közben odaszoktattak, láncra vertek, lekötöztek. Értelmiségit faragtak érzéki nőkből, akiknek csak azon járt az eszük. A tanárok, a szobatársaim, a tanszéki adminisztrátor. A KISZ. Nekik is csak azon járt az eszük. Akkor miről beszélünk?

Másról, mindig másról beszélünk, mint amiről kellett volna. Vagyis mást mondtunk, és az pont azt jelentette. Ez már vicces akkor inkább. Ilyen baromságok voltak, meg politikai gazdaságtan, ezen röhögnünk kellett, öt-éves terv és kommunista szombat. Lenin-szlogenek. Szovjet énekek táborra. Építőtábor az endékában, az jó volt. Tele szűnyoggal. Ott láttam először kottongumit. Német fogamzásgátlót. Kollégiumi emeletes ágyak. Matrac nélkül. Fegyveres erők napja. Csapatverseny. Vetélkedő a Szovjetunióról. Nehogy egy percre egyedül légy. Nekem egy férfi súgta meg először, hogy szubjektum vagy, édes! Jaj, kiráz a hideg. Kacsintás.

Pedig ezek a változás évei voltak. Érezni lehetett a régi dolgok tömjénes szagát, bejött a tanterembe a szovjet huzat. A tanárunk lógatta a lábát, rágyújtott, kifüstölte a száján a demokráciát. Tátott szájjal hallgattuk. Nem érdekel, most már ez sem, lehet, hogy nem is mondott igazat, ittuk a szavait, mert olyan nyugati volt a pulóvere.

Ahogy most is az ágyhoz tapadok, szorítom a derekammal, nehogy megszóljon a doktor úr a vizitnél, lehordjon a nővér, belém kössön az ügyvéd, becsukjon a bíró egy börtöncellába örökre. Na, pont így bújtam a pad alá a képzőben is, észre sem vettek, átmentem a szigorlaton.

Úgy lehetsz eminens tanár, ha hazudsz, ha homokba dugod a fejed, vagy ha jól baszol.

Csóró kis csajok voltunk, kisvárosból, faluról. Nem akartunk se kiemelkedni, sem pedig nagyok lenni. Szerelmesek voltunk, az ilyeneknek csak a férjhez menésen jár az eszük, de nem így volt, ez sem igaz. A szerelem számított, semmi más. A kibaszott szerelem. Ez vitt be a szemináriummi terembe is, csak ezért hallgattam azt a sok butaságot, és magoltam. Elvégre a tanár is csak egy színész. Szadi, baba, csöcsinéni, gecike. Szarcsimbók. Hülyefasz, fapina. Csak tudd, hogy ilyen nevet kapsz majd, ha tanár leszel. Mindenféle arcod lesz majd, amit mások akasztanak a fejedre.

A képző végén három barátnőm volt, vérszerződést kötöttünk, fejenként nyolc feles cherry-vel. Három éjszakát átbuliztunk, sosem felejttem el. Ez volt életem utolsó szabad hete, mikor megkaptuk a diplomát. Mind-

annyian tanárok lettünk, és férjhez mentünk persze. Hiszen ezt akartátok, rikácsolta anya, amikor sírva panaszkodtam neki, hogy én mégsem akarok iskolában dolgozni.

De az Alvégen már vártak, éppen elment valaki szülni, átvehetem az osztályát, az évnyitón ott álltam, a miniszoknyámban, azt hittem, ilyen egy tanárnő. Jól megkaptam érte az első hideg pofont.

Először a kollégiumi szobában próbáltam begyakorolni. Volt egy kis tükör a falon, műanyag keretben, a mosdó felett lógott. Homályos, repedt tükör. A mosdókagylót egy szekrényajtó választotta el a szobától. Öten aludtunk itt, nagy, emeletes vaságyakon. Aki mosakodott, bebújt a szekrényajtó mögé.

Álltam a tükörképem előtt, kinyomtam a fenekemet, bár az már bele sem fért. Oldalról néztem a szeplős vállamat, a fehér bőrömet, lehúztam a melltartó pántját, aztán fel, ráncigáltam. Felvettem egy blúzt. Aztán egy nyári pólót, átlátszott. Spagetti pántos trikót, jól állt, ebben megyek majd vizsgázni, eldöntöttem. Ha jól nézel ki, az két jegy felfelé, mondta a filozófiatanárunk. Gyakoroltam, hogy állok majd az osztályom előtt, és hogy lehetne úgy megcsinálni, hogy ne látszódjon az anyajegy a nyakamon. Különben Anyajegy lesz a gúnynevem. Hogy ne látszódjon a hegyes orrom, különben Pinocchióknak hívnak majd, hogy kisebb legyen a mellem, különben én leszek a Csöcsibaba. Bögyös Gitta. Szopós malac. Hitlerdíva. Bandzsinéni. Egycsöcsű. Választhattam, mit akasztanak rám. Hogy felakasztanak, az egyszer biztos, irtóra izgultam, féltem, rettegettem a gyerekektől, őszinteségüktől féltem a legjobban.

Ha tanítasz, megszűnik a póz. Csupasz test vagy, megnéznak, és azonnal döntenek, csak a test számít, a testre írt szavak, amiket a testeddel közvetítesz. Ez a kis, repedt tükör a falon, a homályos kép, mintha nem a valóság darabkája lett volna, csak egy fátyol mögé bújtatott arc. Hiába próbáltam begyakorolni, nem lehetett.

Amit börtönnek éreztem akkor, ma a belső szabadság lábnyoma. Utólag szép is lehet akár, szabad, repülős. Zárda volt a képző, ahol néha igazán jó volt bezárva lenni, odajárni, mozogni. Belső szabadságot adott, legalábbis megéreztek az ízét. Édes-savanyú. Akadt néhány jófej tanár, a politikai gazdaságtan is elment, dohányoztunk. Moziba jártunk. Kirándultunk a Mátrába a szemináriumon, megvitattuk a leáldozó demokráciákat, na, ez azért túlzás, és közben gombát szedtünk az őszi avaron. Bugyi nélkül mentünk vizsgázni, aztán vihogtunk.

Mikor annak idején bekerültem az általános iskolába, parasztok irányították, szó szerint egy földműves volt az igazgató, egy esztergályos lánya az iskolatitkár. Szövőgyári munkás a szakszervezeti bizalmi. Szerintük Kádár egy naiv álmodozó, hisz olyan szépen mosolyog március tizenötödikén. Olyan selymes a hangja, megnyugtató. Aranyosbácsi Kádár elvtárs, ezt kellett mondani alsóban, a mi jótevőnk, én is elővezettem otthon ezt. Anyám visítva tiltakozott. Ha ezt mondom a diákoknak, majd nemsokára szembe-köphetem magam a tükörben. Nekem pedig tök mindegy volt az internacionalista kapitalizmus, bár imádtam Bécsbe menni, és szartam a fegyveres erők napjára, mint a legtöbb diák, én nem szerettem a kommunista dalokat énekelni, elrohantam az erdőbe számháború közben, az akadályversenyen beteget jelentettem, akárcsak május elsején vagy a mezőfutáson. Pont aznap reggelre gyulladtak be mindig a hangszálaim.

Csak egyszer énekeltem otthon a *Fenn a mókust* a lavór mellett, anyám erre elkezdett kiabálni velem, hogy hagyjam azonnal a mosást, menjek ki az udvarra, ha annyira énekelhetnékem van.

Nekem mindegy volt, nem hagytam abba a mosást, azt el kell végezni, az nem kommunista ének. Légből kapott faszság.

Teltek-múltak az évek, úgy emlékszem, egyszer csak hirtelen mindenki okos és bátor lett, változást akart, jobb életet, mosóport, hűtőt, kólát, autót, tévét. Szabad választásokat. 1989 tavaszát írtuk, mindjárt megkapjuk a diplomát, mámor, pecsét, vége a purgatóriumnak, ott az abszolutórium és az aláírás az indexemben. Elment a nyár, jöttek a német turisták a Balatonra, meg már a hollandok is jöttek, dánok is. Aztán egy kora őszi napon, mikor elkezdtem a tanítást, éppen azon a szeptemberen, bemondta a rádió, hogy az endékás turisták átmehetnek a határon nyugat felé. Kinyitották Bécs felé a vasfüggönyt. Átvágták a vaskerítés huzalát.

Lejátszották a Bikini dalát a tévéhíradóban.

Mindent maguk mögött hagytak, elindultak gyalog a határ felé, reménykedve. Arcukon ott volt a félsz, lopakodtak. Aki diktatúrában nő fel, mindig gyanakszik, ez volt rajtuk is, gyanakvás. Hogy mindjárt lezárják a határt, hogy a határőr golyót ereszt. A kertekben elhagyott Wartburgok, Daciák, Trabantok vesztegeltek, tele bőröndökkel, filteres kávéfőzőkkel, tréningruhával. Honecker-papucsok. Reggel még fogat mosni is elfelejtettek, hogy odaérjenek a Fertő-tóhoz. Ez csak valami rossz mulatság, és majd verés jár érte. Az erőszak rendszere ott ült a fejekben. Voltak, akik akkor már hetek óta az utcán aludtak, vagy bekéredztek valahová reggelizni, a hír

hallasán összeszedték a maradék holmijukat, hullafáradtan vágtak neki az útnak. Akik átjutottak, azokra menekülttáborok vártak Bécs környékén.

Minket teljesen másra képeztek ki. Egy használhatatlan diplomával és hamis tudással távoztam a főiskoláról, és elkezdtem tanítani egy új iskolát.

Mennyiszer eszembe jutott később a sárga épület, szürke falak, a hatalmas, hideg termek, a tanárok szürke, vizenyős arcú portréja az előcsarnokban, a lépcsőforduló búzakalászos címere. Sarló, kalapács, vörös. A külső, hideg, szinte fagyos levegő helyett meleget éreztem.

Évek múlva megkértem Öcsit, hogy vigyen el. Csak kívülről hadd lássam néhány percre az épületet. Mikor odaértünk, megállítottam a főbejáratnál, leszálltam a motorról. Bementem, nem bírtam magammal. A portás egy kamera volt, simán átjutottam. Dohos levegő illata csapott meg, linóleumos padló, kávégépek. Egy patkány rohant el a fal mellett. Bemászott a kávégépre. A lépcső alatt hatalmas faliújság. Plakátok, hőkválasztás, szemüveges arcok, öltönyben, jólfésült tekintetek, velem jól jársz, én vagyok a jövőd! Ha rám szavazol, többet ehetsz! Masszázs, szolárium, autóvezetés-tanfolyam.

Felmásztam a tanszékekhez. Aztán elmúlt. Csukott szemmel álltam a folyosón, az ablakpárkány mellett. Kigördült egy könnycsepp. Aztán még egy. Bementem a legendás lányvécébe. Egy darab vécépapírba töröltem az arcom. Haragudtam rá, utáltam, szégyelltem, hogy oda jártam, gyűlöltem, hogy tanár lettem. Mégis meghatott, elveszítettem valamit, az örömet, a csodálkozás örömét. Mindent megbántam, amit az iskolám adott. Hazudtak. Az indigókék köpenyt inkább kényszerzubbonyként viseltem a gyakorlatokon, később majd megfulladtam a kisdobos nyakkendőben. Ünneplőben vizsgáztunk, rakott szoknyában és fehér blúzban. Az iskolai ünneplőben is folyton izzadtam.

Tátongott egy meredek szakadék. Az iskola és a világ között hatalmas a luk. Innen indultam, alma materem. Grossmutti még zárdából indult, későbbi tanítványaim meg a fizetős kommunikációs iskolából. Forog a világ, egy ringlispíl forog, amelyik aztán kidob, és a földre zuhanok.

Ülök a homokban, egy kislány széttett lábbal, várat építek, de a vár összedől. Elmossa az eső.

Libabőrös vagyok. A kis tükör a falon, megint engem mutat. Ez a kép egyáltalán nem hiteles. Mérges vagyok rá. Legszívesebben megszöknék innen.

Összetöröm a tükröt, szilánkokra hull, darabjai életem össze nem illő kockái. Pont jó helyen van a földön. Hiába ordít velem a nővérke. Nem fogom felszedni, nem érek hozzá, nem bírok.

MINDEN SZENTEK FORRADALMAI

*„Nyolcvankilenc? Milyen? Csak egy tükörszilánkra
Emlékszem még – talán föllobbant hősi lángja?
A lét is tranzitív – mindig más átmenet.
Mozogni tűnhet, ám csak visszaszákmenet.”
(André polgártárs töredékeiből, 1814)*

Mindenszentek után kihunyó forradalmak
Söprik végig a győztes köztemetőket.
Lelkes a dermedt gyertyaviasz – nem

Retteg a lángja, ha rángatózván
Lágyul, elolvad, sírhat a tűz kitörő örömében.
Lázad a száraz gízgaz – a gyáva szégyen

Nő izgága reménnyé... Nő a szabadság –
Szertecikázik ügyetlen, nagy szavak árnyán,
Szétfut a megdőlt kőlapokon hasadólag,

Megrepszti a mélység és a magasság
Burkait... Egyszer a sírhelyek is mind megváltatnak
A hézagok által – a résen előtör a börtönidőkből

A hősi hazugság álma, ha följön minden a fényre!
A fölhomályló eszmék félhomálya
Életre támad újra! Mindenkit exhumálnak –

Elásnak és kiásnak, kihúlt tetemre hívnak.
Törvény s törvénytelenység bagzik törvény fölöttit –
Bűn füstje száll, avarszag rakódik rétegekbe,

Mint sárgult sok papírlap tömegben összekötve,
Ok- és vád- és perirat... Ősz és tél dossziéi
Gyűlnek rideg halomba, s az ósdi rothadásra

Megint friss rothadások roskadhatnak le folyton
Falánkabb férgeikkel, s totál amnéziákban
Túlélők boldogulnak... Harcos közboldogítás,

Közjó sűrög kupacban, s elúrhodott kukacjog
Ítélezik, nyüzsög, nyel, rág járatot magának
Újra keresztül a masszán, át eleven feledésen –

Teljhatalomban a köznyüvesültek a test nyomorán át
Hágnak a húsrá, gerincre, ha hemzseg a sírkert...
Mindenszentek után minden szent, kifakult forradalmár

Gögösen ősforradalmat hirdet a hörgő díszkoszorúk közt –
Pattog a gyászprotokoll, hadovál a haláli dicsőség...
Majd hazamennek mind a halottak a holdbeli csendbe –

Mind haza, majd, önként, szabadon, haza, mennyei rendbe.

Marosvásárhely, 2014. november 2-án

NYOLCVANKILENCBEN

Nyolcvankilencben öcsém már megjárta Kínát két ovis társával és a velük szívesen nagy útra kelő Margit óvónénivel – ott most az önkényes újjászületést próbálják tiltani, miközben öcsém német nyelven programoz.

Nyolcvankilencben apám már megjárta Mexikót a román nehézgép-gyártó ipar képviselőivel, és magyar szót hallott a Nap-piramison – itt most vágják a sétatéri pavilon eskető plakátjának aljáról a magyar szöveget.

Nyolcvankilencben anyám már megjárta Budapestet öcsémmel, aki háromévesen a Bazilikába már nem ment be vele, pedig anyám a Nemzeti Galériába is szerette volna vinni – ott most Magritte, Duchamp, Man Ray, Miró, Dalí.

Nyolcvankilencben húgom már kinyúlt a boncteremben, fogadkozott: nem lesz belőle kórházi alkalmazott, inkább a gyógyszeriparban futott be karriert, volt Brüsszel, Bombay, Párizs, Kairó, Athén, tornyos, szobros, hajós és főteres fotó, aranyhalak a Vörös-tenger fenekén.

Nyolcvankilencben Julcsa kiszökött az ablakon, nehogy nélküle menjen végbe a forradalom Kolozsváron játszódó szakasza, de most filmez, Párizsban él, két apának szült egy-egy gyermeket, szociálisan érzékeny, mint minden rendes baloldali francia.

Nyolcvankilencben József, Lajos, István, Zsolt és Béla átmenthette a menthető, és fátylat borított, és leplet terített, és spongyát rá, nem úgy, mint László, András, Géza, akit

szívesen képzelünk a földalatti ellenálló forradalmár szerepébe néha.

Nyolcvankilencben eltűntek a boltokból a Pegas kerékpárok, az utcákról az Aro terepjárók, a torkokból a pionírdalok, a csarnokok homlokzatáról lekopott a Román Kommunista Párt, és nyíltan egyre kevesebb nő vágott sarlóval, és férfi kalapált.

Nyolcvankilencben svájci, máltai és más segélycsomagok özönlötték el Erdélyt, Romániában felbukkantak a határok nélkül gyógykezelő orvosok, most mi küldünk csomagot, ácsot, pincért, mérnököt, földművest, művészt, orvost szét a nagyvilágba.

Nyolcvankilencben logaritmusz naturalist, sinust, cosinust számoltunk, entrópiáról, benzolgyűrűről, szakító szilárdságról értekeztünk, a Farkas utcában szaladtuk tornaórákon a három kilométert, és nem tanultam meg Balassi istenes költészetét.

Nyolcvankilencben télen gyalog jártunk, tejért, olajért, cukorért, kenyérért álltunk sorba, elhittük, hogy az amerikaiak valóban leszálltak a holdra, szenzációnak számított a narancs, a banán, nem romantikából vettünk részt gyertyafényes vacsorán majd' minden este,

a kedvünk házaló biztosítási ügynök, buzgó banki alkalmazott, aláírási ívet lapozó idénymunkás diák, kábeltévé-szolgáltató még nem kereste, de jött az egyházi egyházadóért, és a Petőfi utcában állt még a hóhér háza, néztük a Híradót, tapsoltunk évekig, gyűjtöttünk Daciára,

épültek gyárok, tömbházak, hidak, lettek gátak és erőművek, volt munkaerkölcsünk és társadalmi tudatunk, fegyelmezettek voltunk, gerincesek és hűek, és alakult a Duna-Fekete-tenger csatorna, folytak koncepciók perek, s folynak ma is, mintha nyolcvankilencben mi sem történt volna.

———— Lászlóffy Csaba

TERCINÁK EGY UTOLSÓ KÁVÉ MELLETT

csak zsíros könnycseppeket pörgető
magánjövők a darvadozó ingyen-
demokrácia vadhúskinövéséi

százéves bútorok szögleiteit kerülgetve
elillanó angyali idill a szecessziós ködbe
tompult lövedékek s a világhuzat elől

holtág porladás minden ami elviselhető
a Föld körüli ellipszis-pályán
már senki aki ember nem örül

hamuszín világ nem ilyenek teremtett
zakatolva elvégeztetett
(vagy némán mint e versvég)

2014. július 3.

Lövétei Lázár László

A TRANZIT EXPRESSZ

– VÁZLAT EGY ÖNÉLETRAJZHOZ –

2 db mozdony

Pályafelújítási munkálatok miatt
(magyar oldal)
néha kerülőt tesz.

*

Vasláb és Marosfő között
(román oldal)
néha kisiklik.

1 db hálókocsi

Julcsi nevű lányom fogantatása.

2 db fekvőkocsi

Vica nevű nevű lányom verse:

„Apa,
ne idd meg
a bort,
ami... volt.”

*

M. V. kollégám (részeg) válasza
a szomszéd fülke utasának fenyegetőzésére:
„Egyetlen telefonomba kerül,
s százötven író vár a Nyugatiban!”

1 db étkezőkocsi

„Vonatablak, vonatablak,
ne nezz, met minnyá kibaszlak!” –
mondja bennem a bü székely,
pörölve a tükörképpel.

3 db első osztály

p.l.t.k.s.k

*

ilyen-olyan eln.k.k

*

s más válogatott c.g.ny.l.g.ny.k

15 db másodosztályú kocsi

Nem látok fabudit se:
hol szarnak a Garadosalji cigányok?

(Svédországából jövet)
Varlam Salamov: Kolima
(Bp., 1989, Szabad Tér Kiadó)
(egy újabb jézusmária-kategória!)*

üres

üres

* Mindig idegesített, hogy nem találom Bodor Ádám *Sinistra körzetének* az „előképét” (Babel *Lovashadserege* – szerintem – használható lett volna, de a párhuzamot négy szemközt maga Ádám cáfolta). A *Kolima* körül már lehetne keresgélni – kár, hogy nem végeztem el a komparatiztikát.

„Olyan Night club-ot csináltam, heee!,
hogy csak fehér gumicsizmába' szabad bémenni!”

üres

nem idézem

üres

üres

ezt is átaludtam

ezt se idézem

ezt se

na és ezt?

(Ahogy a nóta mondja:)
„Mért múlik el minden, ami szép?
Nyolcvanckilenbe' tiszta volt az ég...
Isten tudja, vissza jön-e még?!”

1 db kézi hajtány

(Ki tudja...-esetre...)

Csikszentdomokos, 2014. szeptember 8.

Markó Béla

EGY KÉPESLAP, AMELY NEM VÁLTOZTATTA MEG A VILÁGOT

1989. december 11-én kaphattam volna egy képeslapot Magyarországról. De nem kaptam. Szűk két hét volt karácsonyig, ajándékok még sehol, nem is nagyon tudtuk, mit és honnan, de legalább egy féldisznóra egyezséget kötöttünk Csittszentivánban, felét megvesszük, fele a gazdáé marad. A dísznóvágást tervezgettük már azon a napon, amikor nem kaptam meg a képeslapot, abban állapotunk meg, hogy karácsony előtt még idejében, 21-én reggel levágjuk, aztán mi behozzuk a magunk részét, és otthon feldolgozzuk. Nagy szó volt ez akkor, kamaszfiunknak, kamaszodó lányunknak enni kellett persze, de nekem is összefutott a nyál a számban, ha a friss kolbászra vagy a májas hurkára, véres hurkára gondoltam. Meg a kocsonyára, töpörtyűre, szalonnára. Ahhoz képest, ahogy éltünk egész évben, lukulluszinak ígérkezett az ünnep.

Most viszont még december elején jártunk, és fogalmam sem volt, hogy kaphattam volna egy képeslapot a csodaországból, amelynek a neve is végtelenül puha, a mogyoró- és csokoládészín között van, szinte szétolvad a szájunkban: Magyarország. Mindig színesen láttam a betűket, a szavakat, gyermekként még el-elmondtam a barátaimnak, de később már szégyelltem ezzel dicsekedni, mert egyrészt azt hihetné bárki, Verlaine-t utánzom, másrészt ki tudja, milyen lelki bajokra utal a színes látás. A Szovjetunió színe például vasszürke, Oroszország pedig világosszürke. Románia kékeslila, Franciaország fekete, Németország halványpiros, Finnország zöld, Olaszország barna, de nyersebb, erősebb, mint Magyarország. Nem folytatom, hiszen egy képeslapról kezdtem mesélni az imént, amelyet sohasem láttam, ahogy valójában az álombeli Magyarországot sem. Nem tudom, milyen kép volt ezen a képeslapon, talán Budapest valamelyik hídjá, esetleg a Nyugati pályaudvar vagy a Blaha Lujza tér, de az is lehet, hogy a Balaton. Igen, szigligeti látkép is lehetett rajta, abból sejtem, hogy írók írták alá többen is, és talán az ottani alkotóházban gyűlhetek össze ennyien. Írók, nem is akármilyenek: Csoóri Sándor, Mohás Livia, Konrád György, Radnóti Sándor,

Lengyel Balázs, Varga Domokos, Szakonyi Károly, Nemes Nagy Ágnes, Vathy Zsuzsa és mások. Nem is tudom, hogyan férhetett el ilyen sok aláírás egy tenyérnyi lapocskán, amelyen szöveg is volt, bár soha nem láttam, soha nem olvastam. Ha olvastam volna, valami ilyesmi lett volna – uramisten, milyen hízelgő dolog ennyi nagy embertől, egyikük-másikuk már halhatatlannak is tekinthető tulajdonképpen –: „(...) Gratulálunk nagyszerű verseidhez. Itt és most, együtt mindannyian szeretettel üdvözlünk téged.” És következtek az aláírások. De ki hinné el nekem, hogy így volt, és hogy – én vagy más! – kaphattunk volna egy ilyen képeslapot. Konrád Györgytől? A hiteles ellenállótól, *A látogató* és *A városalapító* írójától? Csoóri Sándortól, aki akkor még – O tempora, o mores! – köztudottan Illyés Gyula utódának számított, és különben is olyan sorokat írt, hogy: „Anyám fekete róza,/ nem tud kiszínesedni”? Radnóti Sándortól, az európai rangú filozófustól és esztétától? Lengyel Balázstól, a kérlelhetetlenül igényes, de mégis nagy-nagy empátiával megáldott kritikustól? Nemes Nagy Ágnestől, aki nemcsak most, jóval halála után, de már akkor is, életében is klasszikusnak számított szikár, mégis részegítő költészetével? És természetesen a többiek is mind, Szakonyi Károly, Vathy Zsuzsa. Hogy ők csak úgy úri kedvükben írtak volna nekem, fiatal, igaz, éppen jó formában – szonettformában, hogy éljek a szójáték lehetőségével – levő poétának, aki abban az időben már egyfolytában a fájdalmat írta, a remény és a reménytelenséget tette mérlegre nap mint nap? Persze leveleztem én sűrűn, jöttek íróbarátaimtól a naivan „kódolt” levelezőlapok, képeslapok is, de ezt a nyomasztóan súlyos lapocskát nem kaptam meg. Nem a szuperlatívuszok adták a súlyát, hiszen a rózsaszínű nagyotmondás korát éltük, hát ezen az oldalon is ellensúlyozni kellett ezt efféle dicséretekkel. A magam keserveivel sem voltam egyedül, ez sem volt kivételes, sokan éltünk és írtunk így, lázadtunk legalább irodalom és művészet által. Csak remélem ma is, hogy igazuk volt azoknak a kiválóságoknak, akik közül eladdig, úgy adódott, eggyel sem találkoztam személyesen, és akkoriban már nem is találkozhattam volna, ha netán ők nem járnak mifelénk, hiszen nekem évek óta nem adtak útlevelet a csodadországba. Mit is mondtam, hogy sokan voltunk? Sokan, vagy inkább többen, abból a viszonylag kevésből, akik még maradtunk, maradni akartunk. Mert csak a benzin- és hússorok sűrűsödtek már akkor errefelé, minden más ritkult körülöttünk, a levegő is. Ritkult bizony az értelmiség is. Így jutottam én is előrébb, azt gondolom, a magyarországi idefigyelésben, egy képzeletbeli ranglétrán, hiszen akik előttem járhattak, sorra elmentek vagy elmenni készültek, esetleg elhallgattak.

De mégis, ismétlem, ekkora hírességek? Mondom, kaptam én akkori-ban számos biztatást és megerősítést, egyre több barátom volt odaát. Hogy szerettem Baka Pistát, de Nagy Gazsit is, akik már sehol sincsenek. Ők viszont velem egyívásúak voltak, ezzel szemben ez a névsor az elődöké, elődeinké, könnyebben lépkedtem volna, ruganyosabban néhány napig abban a keserves, szorongásos, baljós decemberben, ha kaptam volna egy ilyen képeslapot. Eszembe sem jutott volna, hogy megkérdezzem, hogyan is árulhat egy gyékényen, ráadásul egy ilyen icipici gyékényecskén X és Y, be lehet helyettesíteni, de most nem akarom, mert ahogy mondani szokás, nem személyekről van szó, hanem elvekről és eszmékről. Vagy inkább víziókról. Mert ebben a képeslap-sztoriban, ha már belevágtam, arról kellene most értekezniem, hogy mit is hozott nekünk 1989 romániai decembere, mekkora esélyt, mekkora fordulatot. Mekkora demokráciát! Hát kétségkívül nagy esély volt ez mindannyiunknak. Magyarországon is, nem csupán Romániában. Igaz, sejthettük volna, hogy a jót is elsodorja az a régóta remélt, mégis váratlan vihar, nem csak a rosszat, és jön helyette új jó, de új rossz is. Sejthettem volna én is, amikor december 21-én, szinte hajnalosan a csittszentiváni Tóth úr szólt nekem, hogy fogjam erősen a kötelet, amivel a disznó lábát összekötözte, de míg fél füllel a konyhában híreket mondó rádióra figyeltem, a megszúrt állat kitepte magát a kezemből, füstölögve csúszott ki a kötél a markomból, fröcskölt a vér szerteszét. Szerencsére nem túl nagyok a csittszentiváni udvarok, az már nagyjából az Erdélyi Mezőség széle. Káromkodva teperte le hentesi tisztet is ellátó házigazdánk a gyengülő disznót. Máig szégyellem. A kavicsos föld beszívta a vért, de néhány nap múlva ugyanúgy folyt szét a lelőtt diktátornak és feleségének a vére egy laktanyaudvaron. Morbid hasonlat, tudom, de így igaz, egy egész ország lakmározott annak a kivégzésnek az élményéből, aztán mostanában az az érzésem, hogy én lőttem le a Ceaușescu házaspárt, hiszen lassan-lassan senki más nem vállalja azt a gyilkos eufóriát, ami akkor Romániát magával sodorta. Én még emlékszem rá. Rég volt természetesen, nyugodtan el lehet felejteni. Talán el is kell. Azt a soha meg nem kapott képeslapot viszont nem fogom elfelejteni. Azt a korszerűtlen, mai szemmel nézve már-már problematikus szolidaritást, ahogyan egy ilyen képeslapot különböző felfogású emberek közösen alá tudtak íni. Talán akkor sem értettek egyet sok fontos kérdésben. Talán akkor sem tartották feltétlenül értéknek, amit a másik ír, verset, drámát, esszét, tanulmányt. Talán akkor is giccsnek számított, hogy: „szeressük egymást, gyerekek”. Ám tudtak mégis szeretni engem (nocsak, miket beszélek). Nem is engem: minket. Vagyis igazság szerint egy gon-

dolatot: hogy a diktatúrával – mindenfajta zsarnoki szándékkal – szemben a barikádnak ugyanazon az oldalán állunk. Ez nyilván nem esztétikai probléma. Több annál, valamiképpen létkérdésünk, hogy képesek vagyunk-e a párbeszédet például az irodalmi életben fenntartani. Egyelőre nem vagyunk képesek. Annyira nem, hogy amit én itt fejtegetek, az is maga a rémség, vagy jobb esetben csak együgyűség, sokak számára. Ne tessék megijedni, ma már szinte teljesen mindegy, hogy azok a régi emberek – régi írók – még keznek tudnak-e fogni egymással. Hiszen ez már egy ideológia-fertőzött történet, vagyis visszafordíthatatlan. Az sem sokat számít, hogy ki a hibás ezért. De az újak? Ők is képtelenek lesznek egy képeslapra? Képtelenek lesznek egymás alá írni a nevüket, nevünket, nem is valamiért, hanem legalább valami ellen? Hogy semmiféle diktatúra ne lehessen úrrá rajtunk, se itt, se ott. Politikai terror sem, ízlésterror sem. Ami, ismétlem, nem irodalmi ügy. Végül is ki mondta, hogy irodalomról akarok beszélni? Ki mondta, hogy az a képeslap az irodalomról szólt?

Mert létezni létezett természetesen. Csak már sohasem fogom megtudni, mit ábrázolt rajta a kép. Talán ott volt elrejtve a veszélyes üzenet, azon a képen, esetleg egy mesterlövész valamelyik budapesti ablakban, vagy egy hajóágyú valamelyik balatoni vitorlason. Másképpen ugyanis, feltételezem, érthetetlen az újabb generációknak, akikre a megbékélés, megegyezés vagy legalább az együtt-kávézás, együtt-sörözés felelősségét hárítanám, hogy mi-féle veszélyt látott a titkosszolgálat abban, ha egy erdélyi költőt verseiért megbiztatnak magyarországi írók, költők. A kétezres évek elején, szekuritátés dossziém utolsó lapjai között találtam meg a képeslap román fordítását egy feljegyzésben.* Egyik-másik nevet elírták benne, látszik, hogy ahol ismeretlen névvel találkozott, és az addigi rutin nem segítette, a fordító nehezen silabizálta a magyarországi zsinórírást, amely különbözik a mi írásunktól. Mennyi-mennyi különbség, köztük még ez is, hogy a betűvetést

* Íme, a szöveg: NOTĂ/ Mai multe persoane din „Helga” trimit ob. MARKÓ BÉLA o carte poștală ilustrată cu următorul text: „Cu mulțumiri, te felicităm pentru minunatele poezii scrise. Iar acum, aici împreună te salutăm cu drag Csoóri Sándor, Domokos Péter, Mohás Livia (sic!), Konrád György, Radnoti Sándor (sic!), Lengyel Balázs, Varga Domokos, László G., Szabinyi Károly (sic!), Nemes Nagy (sic!), Valky Zsuzsa (sic!), etc./ M.E./S/17/00 11747 11.XII.1989/ Nr. ex. 2/015/4243/ Ex. nr.1/ M.O. 1 buc./ Ind. 102/ Gr. I. (olvashatatlan aláírás, mellette kézzel: Se reține.)

is másképpen tanították valaha. Sőt, talán még ma is. A képeslapról szóló szűkszavú jelentés margóján egyébként intézkedési utasítás is van, a titkoszolga aláírásával: Visszatartani! Az utasítást végrehajtották. És hogy mi változott azóta? Most minden bizonnyal kézhez kapnám ezt a képeslapot. Ha másképpen nem, számítógépen, elektronikus levélként vagy hagyományosat és modernet keverve: beszkenelt formában. Csakhogy ma már nincsen, amit megkapnom, sem így, sem úgy. Ezúttal nem a levelezésünkre, hanem két és fél évtizede toldozgatott-foldozgatott „szép új világunk” máris repedező homlokzatára írta fel valaki: visszatartani! Visszatartani a lelkesedést, ha egyszer ismét összeomlik életünkben a rossz, a gonosz? Visszatartani az eufóriát, amikor kezdet fognak, akik egyébként sok mindenben nem értenek egyet egymással? Visszatartani a naiv hitet, hogy előbb-utóbb mégis sikerül elfogadni, elfogadtatni azt, ami és aki különbözik tőlünk? Visszatartani a reményt a tartós szabadságban, egyenlőségben, testvériségben, ami évezredek történelmi tapasztalat szerint tulajdonképpen úgymint lehetetlen? Soha.

HAZA, 1989

Hogy végzetes év volt, afelől semmi kétségem nincs. Nem is volt.

Miközben kíváncsian, de lelkünkben mélyen gyökerező gyűlölettel bók-lásztunk az Új Idők építőtelepén, beszökdöstünk az elhagyott, még álló házakba, felmáztunk a darukra, és vihogva menekültünk a minket kergető, szitkozódó munkások elől, csakis azért fohászkodtunk, hogy dőlné össze ez az egész, átkozott Új Idő, amely a földdel teszi egyenlővé az otthonunkat. Később kiderült, hogy egyeseknek a gyermekkorát is, sőt, az egész életét lerombolta, és egy megváltozott rendszerben sem volt képes semmit új-rakezdeni. De egészen biztos vagyok benne, hogy akkor, 1989 nyarán, az egész utca reménykedett a rendszer gyors összeomlásában. Vagyis azok, akik még ott maradtak, és a saját házaikban laktak a Nyárfasor utcában. Akik még nem szöktek át, a városi legenda szerint magukat szarvasnak álcázva, egy másik országba, vasfüggönyön innen, vagy még azon is túl. Csodál-tam azt a kovácsot, aki képes volt vasból függőnyt gyártani, hiába mondták nekem, hogy nem a szó szoros értelmében kell elképzelnem ezt a firhan-got. Szóval reménykedtünk. Mi, akiket még nem tömtek be valami beton-odúba. Azokban még ott élt valamiféle bolond, alaptalannak tűnő hit. Ab-ban, hogy megtörténik a csoda. Így utólag visszagondolva, már önmagában csoda volt az, hogy még hittünk a csodákban. De ez már egy másik törté-net lenne.

Azonban a csoda sajnós késett. Nem sokat, néhány hónapot csupán. De az éppen elég volt. Mert nekem, de úgy gondolom másoknak is, az lett volna az igazi, hogyha a házunk és a kertünk is megmarad. Úgy gondoltam, valahogy hozzá tudnék szokni ahhoz is, hogy már semmi sem olyan körü-löttünk, amilyen volt, ha ez a mi szigetünk megmaradna. A kertjeinket át-szelő villamosvonallal együtt. 1989 októberében aztán, mégis végig kellett nézzem, ahogy ledobálják a házunkról a cserepet, miközben mi mentjük, ami még menthető, idegen lakások felé. A szomszéd, a gumiabroncs-javító Pityu bácsiék háza helyén egy éktelen szemetesgödör maradt csupán, mely-ben az esővíz tetején mindenféle kacat úszott, néhány hete még „valamire jó lesz” címkével ellátva a pincéjében várt a sorára. Ott úszott kopasz maj-mom is, a kedvenc játékom. És belőlem egy darab. Az a részem, amelyik abban az évben már éppen hajlandó lett volna hinni valamiféle hazában,

hol dolgoz kezek ápolnak hullámzó búzatáblákat, takarítanak erdőt-parkot, újrahatszósítják a papírt, és papírragasztót készítenek a gesztenyéből. Ahol állandóan sorba kellett állni valamiért, a kenyér nedves és szürke, az önkiszolgálóban barnásra öregedett a „salatä de boeuf”, borsószemek és murok virított belőle, a sör tetején olajkarikák úsztak, papírjával összeragadt karamellákat rágtam, miközben dédnagyapám vadul slukkolta a Mărășești cigarettát, és nem érdekelték az úszó olajkarikák, hanem hangosan szidta a rendszert, és ugyanilyen hangosan ajánlotta cipészi szolgálatait, hiába figyelmeztette nagyanyám, hogy nem kellene nagydobra verni azt, hogy maszokol, és még azt is mondta, hangosan persze, hogy a haza, az csak egy irány, fiam.

Én mégis hajlamos lettem volna elhinni, hogy ez a hazám, amelyben, ha tanulok, mindenképpen érvényesülni fogok, de akkor is, ha mégsem, mert a haza mindenkinek munkát és házat ad, senki sem csellenghet tétlenül az utcán. Láttam én, már akkor is, hogy miféle ház az, amit a hazától, munka ellenében szerezni lehet, barátaink ilyesfélékben vacogtak télen, miközben nálunk, nagyapám egy-két manőverrel átalakította a gázkályhát fás kályhává, kiszáradt körtefánk illatos füstöt eregetve duruzsolt, és melegített, hátamat nekivetve próbáltam kihámozni az analóg tetvek és bolhák közül a bolgár rajzfilmek értelmét. Törékenynek tűnt ez a haza, mert a szívyszerlemem családotól megszökött belőle, mondván, hogy itt már nem lehet valódi életet élni, bár erről a valódi életről neki is csak halvány, könyvekből összeszedett fogalmak voltak. Gyanús is volt ez a haza, mert a ritkán látogatóba engedett nyugati rokonok is mindig olyan sajnálkozóva néztek, nem értettem, hogy miért, ha a szabadság csak színes cukorkákból áll, amelyeket ajándékba hoztak, hát nélkülük is megleszek, viszont a kertünk nélkül sehogy sem tudtam elképzelni. De erről nem beszéltünk túl sokat, babonásan hallgattunk róla, és gyerekesen abban reménykedtünk, hogy amiről nem beszélünk, az talán nem történik meg.

Szóval, már-már beadtam a derekamat, és közel álltam ahhoz, hogy elhiggyem, hazám ez a hely, ahol minduntalan lecsúszik az ember fejéről a műanyag hajpánt, reggel kettős sorba kell állni, és harsogni a színvakok himnuszát, megtetvesedik az uszodában, ezért minden áldott este karanténban ülhet negyedóráig az üveges verandán, míg a tetűfésű befejezi a kutatómunkát. Ahol az embernek karszalagja volt és száma, merthogy mindenki egyenlő, bár ebben azért nehéz volt hinni, mert például Pólikának színes filctollakkal teli tolltartót küldött az anyja Svédországból, és mások jobb jegyeket kaptak szakajtó tojásokért a tancitól. Ahol azt mondták az

embernek, ha érdeklődni merészelt, hogy a szülei meg sem próbálhattak volna együtt élni, mert bár ő már megvolt, mégis, két külön megyébe helyezték őket. De legalább van munkájuk, mondták, apád amúgy is felforgató elem volt fiatalkorában, dacolni mert a rendszerrel, fiam, csak halkan beszélj arról, amit tőlünk hallasz, vagy egyáltalán, mert a hazának mindenhol szeme és füle van, mondták, ezért egy idő után mongol ünnepi maszknak képzeltem őt, de még mindig hinni akartam benne, annak ellenére, hogy nagyon haragudtam rá, mert szétválasztotta a szüleimet. Mindenki azt mondta, ha panaszkodni merem, hogy bele kell törődni, miközben mindenkin látszott, hogy esze ágában sincs beletörődni semmibe. A házunkról hulló cserepekkel egy időben a hitem is megingott '89 őszén, és mire beléptem az új házunkba, semmivé foszlott. Azóta csak a nyelvemben lakó hazában vagyok képes hinni, de ez már megint egy másik történet lenne.

Azokban a december végi napokban, amikor a színes cukorkás szabadságért vonultak az utcára a népek, nagyanyám félt és örült egyszerre, ezért én is félttem és örültem vele, mert a hirtelen rám szakadt hazátlanságban egyre inkább az emberekben kezdtem hinni. Bár bennük is csak félve és gyanakodva, mert az otthonomat is emberek tüntették el, nagyanyám és nagyapám azonban megbízhatónak látszott, egyrészt azért, mert ők is ugyanolyan hazátlannak tűntek, mint én. Napközben többször is felmásztunk a padlásra, és rettegtünk ugyan az eltévedt golyók miatt, nem álltuk meg, hogy ne füleljünk ki az ablakon, vajon kiáltozik-e még Doina Cornea két utcával fentebb, mert eddig kiáltozott, egész ősszel, mióta itt lakunk, sőt a szomszédok szerint évek óta, minden nap. Már nem kiáltozott, viszont lőttek, nagyanyám fontolóra vette, hogy leköltözzünk-e a pincébe, vagy sem, bár hogyha háború lesz, nincs az a pince, amely megvédene, mondta, miközben nagyapám sápadtan ért vissza a városból, kenyér nélkül, és azt mondta, halottakat látott az utcán heverni. Lelőtték őket. Közben a televízió is felszabadult, és újra közvetíteni kezdett, javarészt borostás férfiak beszéltek arról, hogy elűzték a diktátort, és akkor máától szabadság van, erre meg is esküdtek. Az mi, kérdeztem nagyanyámtól, aki ezt az esküdözést fejcsóválva nézte, mi az, hogy szabadság, ismételttem meg a kérdésemet abban reménykedve, hogy akkor most bepakolunk a csomagtartóba, és elmegyünk vakációzni, és talán még apámat is meglátogathatom. De nagyanyám továbbra is gyanakodva nézte ezeket az arcokat, ezért aztán én is gyanakodva néztem őket, főleg, hogy kiderült, szó sem lehet róla, hogy apámat meglátogassam, nem biztonságosak most az utak, mondta nagyapám, és nekem ezért egyáltalán nem tetszett ez az új szabadság.

Fűteni sem fűtöttek, még annyit sem, mint addig, anyámmal fázósan bújtunk össze egy másik, szintén idegen lakás idegen csillárja alatt, ahova úgy kerültünk, hogy valaki, dacolva a rendszerrel elszökött belőle, csak a csillárt hagyta ott, merthogy a csillárt nem volt érdemes kiszöktetni. A nyolcadik emeleten volt ez az új lakás, és sokáig szédültem, amikor lenéztem, ilyen magasan még sohasem voltam, az emberek hangyáknak tűntek lent, sokan voltak, nem tudtam eddig, hogy ilyen sokan laknak egy városban. Összebújtunk a takarók alatt, így akartuk megünnepelni a szilvesztert, de elaludni mégsem tudtunk, egymás melegétől sem, mert a szomszéd lépcsőház tetején Dumitru Fărcaș tárogatózott, és az örömmámorban úszó lakóközösség mind ott tolongott körülötte, és valamit énekelt, már nem emlékszem, hogy mit. Akkoriban még nem létezett olyasféle tiltás, hogy 12 éven aluli gyermekek nem nézhetnek meg erőszakos jeleneteket a televízióban, ezért én, a forradalomból leginkább, valamilyen külföldi adó híradójára emlékszem, talán CNN volt, vagy valami ilyesféle, amelyben az ünneplő tömegek mellett rengeteg hullát mutattak, közöttük egészen fiatalokat is. Külföldi adót úgy nézhettünk, hogy egy élelmes szomszéd, a C lépcsőházból, akinek már akkor parabola-antennája volt, ellenérték fejében kábeleket húzigált a szomszédokhoz, és így számunkra is kinyílt a világ.

Hogy a világ hatalmas, azt addig is sejtettem, nagyapám is mindig ezt mondta, és én mindig hittem neki, annak ellenére, hogy helytelenítette azt, hogy evés közben is olvasok. Azt hiszem, a nagyszüleim és a szüleim titokban, burkoltan, még velem sem tudatva, arra próbáltak nevelni, hogy önállóan gondolkozzam, azt hiszem, azért, mert szintén titokban és még egymásnak sem bevallva, abban reménykedtek, hogy majd mi, azaz a mi generációnk lesz az, aki kivívja, ha nem mást, hát a szabadon gondolkodás és cselekvés jogát. Hogy ez mennyire sikerült, azt perverz módon nyilván nem mi állapíthatjuk meg, mert az ember sohasem látja egészen tisztán azt, amiben van, mert éppen benne van, és mindig jönnie kell egy új generációnak, aki megmutatja, hogy mi volt, miközben persze, nem látja tisztán azt, amiben éppen van.

Sajnos, a szabad világban is meg kellett jelenni az iskolában, viszont mindannyian segélycsomagokból származó, nem a mértünkre szabott, csiricsáre ruhákban jelentünk meg, egyenruhákat, karszalagokat, trikolóros nyakkendőket, hajpántokat és a rangjelzéseinket (már akinek volt) még véletlenül sem öltöttünk magunkra. A felnőttek izgatottak voltak, úgy emlékszem, a tanci valami beszédet is mondott, de hogy miről, arra nem emlék-

szem, úgy éreztük, ez az új szabadság azt is lehetővé teszi, hogy nyíltan ne figyeljünk oda rá.

– Most akkor elmegyünk valahová? – kérdeztem az első szabad januárban anyámtól, aki néhány hónappal korábban még magát szarvasnak álcázva szökni akart, lehetőleg a firhangon túlra, mert tudtam, hogy már az a vasművészeti remek sincs meg, és azt hittem, szabad az út. De anyám lehiggasztott, hogy nem megyünk sehová, mert nincs rá pénzünk, különben is vízum kell, de most már minek is mennék, ha mehetünk, mondta ő, és én nem értettem, mi baja van.

Úgy tűnt, a felnőttek megszedültek ettől az újfajta rendtől, csak nagyanyám gyanakodott kitartóan, mondván, hogy minden oka megvan rá, később kiderült, hogy nem is alaptalanul volt annyira kitartó, de ez már megint egy új történet lenne. Viszont belegondoltam abba, még akkor, hogy mi lett volna belőlem, ha minden marad a régiben, és nem tudtam rájönni, de valószínűleg nem lett volna jó vége, mert soha, semmilyen rendszert nem tudtam megszeretni, és amit nem szeretek, azt csak ímmel-ámmal fogadom el, a mai napig, ez ugye meglátszik, és általában nemtetszést von maga után, mindegy, hogy éppen miről van szó. Valószínűnek tartom, hogy akkor is elmondtam volna, hogy mi nem tetszik, és azóta talán csak az emlékem élne, ha lenne kiben éljen, mert már egészen kicsi koromban dacolni próbáltam a rám erőszakolt dolgokkal, mindegy, hogy honnan jött ez az erőszak, és az iskolakerüléstől sem riadtam vissza, pedig még csak elemista voltam. Arról nem is beszélve, hogy semmiféle erőszakot nem kedveltem, gyűlölni viszont csak elvont dolgokat tudtam, ha minden marad a régiben, azt hiszem, ez megváltozott volna, és célpontokat találok ennek a gyermekes gyűlöletnek, mely dolog újfent a megszűnésemhez, jobban mondva, a megszüntetésemhez vezetett volna.

Izgató azt is végiggondolni, hogy mi lett volna a művészettel itt, e hazának nem nevezhető hazában, ha sikerül elszigetelődni, és megmaradni az 1989 előtti állapotoknál. Szeretném azt hinni, hogy önmagát emésztette volna fel az a rendszer, de erre semmiféle garanciám nincs, és ugyanúgy tudnék e mellett, mint ez ellen érvelni. Hogy miért? Az már megint egy újabb történet lenne. Paradox módon hálás vagyok azért, hogy ide születtem, és pont akkor, amikor, mert kilenc év nem volt elegendő ahhoz, hogy elfásuljak, ahhoz viszont, hogy lássak, ennyi éppen kellett. Hogy mit lássak? Csak azt, hogy az ember nem él hiába, hiába csak porszem a történelemben, mert ember nélkül nincs történelem, viszont történelem nélkül nincs ember sem, és ezt a gondolatot a végtelenségig lehetne folytatni, felsorakoztatva ide

mindent, amitől ember az ember, és azt hiszem, ha az a végzetes év nem lett volna végzetes, mindezt végig sem gondolhatnám, mert nem lenne, mit mihez viszonyítanom. Attól függetlenül, hogy időközben teljesen magamévá tettem a nagyanyám gyanakvását mindennemű rendszerrel szemben, és még hazára sem sikerült szert tenni, boldog vagyok, hogy az az év elhozta a szabadságot, a viszonyítás és a hangosan gondolkodás szabadságát, hogy többé-kevésbé az lehetek, aki vagyok, és ha ez mégsem sikerül, azért csak és csakis önmagamot okolhatom.

EZERKILENC- SZÁZ- NYOLCVANKILENC SZÓ EGY RÉGEN ELMÚLT ÉVRŐL

Azt az évet, úgy emlékszem, átaludtam. Semmi lényeges folyamatnak vagy (10) eseménysornak résztvevője, semmilyen közügyi döntésnek alakítója nem voltam. Írtam, olvastam, (20) figyeltem az eseményeket. Akkori emlékeim közt a jelentéktelen mozzanatok ugyanolyan (30) élesen vagy homályosan őrződtek meg, mint a fontosak.

Például a (40) Nagy Imre-temetés napján Szigligeten voltam a családommal. Nem néztem (50) a közvetítést, de aztán mindenki az ott elhangzotokról beszélt, azt kommentálta; (60) ezekre a véleményekre pontosan emlékszem. Arra is emlékszem, hogy aznap (70) futballmeccset rendeztek az alkotóházban tartózkodó írók. Akkor rúgtam életemben utoljára (80) labdába. Egy belső hang azt súgta, hogy ezt ne tegyem (90) soha többé.

Október huszonharmadika verőfényes, meleg nap volt. Alkonyattájt kiáltották (100) ki a köztársaságot. Simon Balázssal, aki tizenegy évvel később meghalt, (110) és akkori szerelmével, Murányi Yvette-tel ott voltam a Kossuth téren, (120) a megilletődött tömegben. Gyertyák égtek a szürkületben. Szembejött Karátson Gábor, (130) arcán meghatódottság, megszorította a kezemet, amit aztán nem tett soha (140) többé.

Május végén az ünnepi könyvhét megnyitója Sopronban zajlott. Grósz (150) Károly mondta a megnyitót, amelyet éppúgy nem hallottam, ahogy később (160) Orbán Viktor és még később Szűrös Mátyás elhíresült szavait sem. (170) Ettem viszont pirított bikaherét, életemben először. És láttam Szoltsenyicin főművének (180) magyar kalózkiadását a nyílt utcán, továbbá egy akkor induló színes (190) magazint, benne riporttal a legújabb bécsi pinaszördivatról, mellette pedig egy (200) szenvedélyes publicisztikát arról, hogy a romániai falurombolást minden lehetséges eszközzel (210) azonnal meg kell állítani.

Abban az évben beázott a lakásunk, (220) az ingatlankezelő vállalat pedig, az elmúlt negyven év mulasztásaira (230) hivatkozva, nem volt hajlandó megcsináltatni a tetőt. A bádogos, akit (240) találtam, kijelentette, hogy nem ad számlát, vagy ha mégis, akkor (250) háromszor annyiba kerül a munka, mint számla nélkül. Fent a (260) tetőn körülnézett, és azt mondta: „Itt nemsokára akasztások lesznek. Azon (270) a fán is lógni fognak. Meg azon is.”

Tavasszal a (280) BKV kishajókat indított a Dunán. Ide-oda cikáztak a jobb (290) és a bal part között, vonaljegyvel vagy bérlettel lehetett felszállni rájuk. (300) Munkahelyem, ahová Radnóti Sándor behozta Juhász Ferenc gigantikus verseskötetének levonatát, (310) közel volt a Belgrád rakparti kishajó-állomáshoz. Emlékszem, amint hónom (320) alatt a hatalmas papírköteggel, ülök a kishajón, ragyog a víztükör, (330) a kishajó kiköt a Szent Gellért téren, aztán a Vigadónál, (340) aztán a Batthyány téren, ahol kiszállok, és hazaviszem a levonatot. (350) Később írtam egy kíméletlen, ledorongoló kritikát Juhász Ferenc kötetéről. Még (360) később megjelent az akkor induló *Holmiban*. Annál is később megbántam. (370)

Körülbelül ugyanekkor én is kaptam egy jó nagy pofont az (380) *Élet és Irodalomban*. Hernádi Miklós támadott meg, a *Kiválasztottak és (390) elvegyülők* című tanulmányom miatt. Furcsállottam, hogy egy olyan mértéktartó és (400) -adó lap, mint az *ÉS*, uszításnak és gyűlöletbeszédnek ad helyet, (410) de ezt a véleményemet nyílt levélben kellett volna megfogalmaznom, amit (420) elmulasztottam. A *Kiválasztottak és elvegyülők* az év elején jelent meg (430) a Magvetőnél, és a felgyorsuló események közepette visszhangtalan maradt. Ma (440) már legfeljebb kordokumentumként olvasható.

November elején, néhány nappal a berlini (450) fal ledőlte előtt, Eörsi Istvánnal és Kukorelly Endrével Ludwigsburgban voltunk, (460) egy tökéletesen tanácstalan tanácskozáson, amelynek a szervezők azt a nevet (470) adták, hogy „Nyugat-keleti beszélgetés”. A Nyugatot a jelenlevő nyugatnémet (480) újságírók képviselték, a fortyogó vagy csöndben erjedő Ostblock-országokból viszont (490) a legváltozatosabb sereglet csődült össze. Emlékszem egy szomorú, öreg bolgár (500) kommunistára, aki reszkető hangon vallotta be, hogy összeomlottak élete eszményei. (510) Egy horvát nőre, aki az újra felállított zágrábi Jellasich-szobor (520) esztétikai jelentőségéről érkezett. Egy idős román irodalomtörténészre, aki a bukaresti (530) avantgárd-folyóiratokról tartott felkészült, szakszerű előadást, és akit kifütyültek, amiért (540) nem a Ceaușescu-rezsim gatzetteit leplezi le. Más-

nap megvető pillantások (550) keresztútjében vitte a szupermarketből a szállodába szappannal, étolajjal és egyéb (560) kincsekkel megrakott két nagy szatyrát. Emlékszem egy szovjet-orosz nagyúrra. (570) Asztrahán-prémes fővegben és cobolybundában állt a fűtött teremben, és a (580) „Közös Európa-Ház” kozmikus-metafizikai aspektusait elemezte, kissé keneteljes hanghordozással, (590) oroszul. Egy nő, nyilván a felesége, angolra fordította a magasztos (600) szózatot, ami eléggé megerőltető lehetett, mert egy legalább tizenöt kilós (610) videokamera volt a vállán, és miközben tolmácsolt, filmezte is a (620) férjét.

Emlékszem Ivan Ivanji vajdasági kollégára, aki jól beszélt magyarul, (630) és aki a tanács(talan)kozás egyik szünetében kedélyes hangon megkérdezte tőlem: (640) „Na és kit fogtok elnöknek megválasztani? A Pozsgayt?” Mire én, (650) szintén kedélyes hangon így feleltem: „Azt már nem. Akkor inkább (660) a Habsburg Ottót.” Nem kellett volna; Ivanji elvörösödött, felrohant az (670) emelvényre, és torka szakadtából üvöltötte – megjegyzem, kifogástalan németiséggel –: „Magyar barátaimtól (680) azt hallom, hogy a magyarok Habsburg Ottót akarják elnökké (690) választani! Ennek háború lesz a következménye!” Akkor döbbsentem rá, hogy (700) Magyarország határain túl Habsburg Ottó mennyire népszerűtlen, és hogy a (710) belső magyar mércék odakint nem mindig érvényesek. Nem sokkal később (720) csakugyan háború lett. Igaz, Magyarország nem vett részt benne, Habsburg (730) Ottónak pedig végképp semmi köze nem volt hozzá.

Április vége (740) felé először Bécsben, aztán Grazban jártunk: Judit – a feleségem –, Krasznahorkai (750) és Garaczi. Bécsben ismerkedtem meg a Deréky-fivérekkel, Palival és (760) Gézával. Feltűnt, hogy magázzák egymást. Még inkább feltűnt, hogy a (770) közös családi adottságok, a közös neveltetés, gyermek- és ifjúkor mennyire (780) különböző személyiségeket formált belőlük, és mennyire gyökeresen más válaszokat adtak (790) az élet hasonló kihívásaira.

Grazban csatlakozott hozzánk Zalán Tibor, később (800) Végel László és Tolnai Ottó is. Végel azt magyarázta, hogy (810) a jugoszláv helyzet reménytelen, és hogy rövidesen katasztrófa lesz. Nem (820) értettük, azaz én legalábbis nem értettem, hogy miért. Ma már (830) inkább az akkori értetlenségemet nem értem. A grazi felolvasásra a (840) Forum Stadtparkban került sor, zsúfolt teremben. Először Klaus Hoffer osztrák (850) kolléga, a *Bei den Bieresch* című, nem érdektelen könyv szerzője (860) tartott előadást a *Puszták népéről*. Véleménye szerint Illyés szürrealis, fantasztikus

(870) látomást írt, amellyel Kafka és Borges nyomdokaiba lépett. Taps, Hoffer (880) meghajol, és kijelenti, hogy egyéb teendői miatt a magyar írókat (890) sajnos nem tudja meghallgatni. Azzal kimegy, és vele együtt kimegy (900) a közönség is. A következő percekben óriási felhőszakadás kerekedik. Ott (910) ülünk a Forum Stadtparkban, hat magyar szerző, háromfőnyi hallgatóság, (920) és figyeljük, amint a bejárati ajtó alatt bekúszó víz végigkigyózik (930) az üres termen. Hazafelé menet, Rábafüzes után bemondja a Kossuth (940) rádió, hogy mégsem lesz pártszakadás.

A Bródy Sándor utcában, a (950) Magyar Rádió portásfülkéjében még javában ott ültek az egykori AVH-sok (960), megvénülve, de változatlan elszántsággal. Legalább három rádiós szereplésem hiúsult meg (970) miattuk. Azt állították, hogy nincs nekik leadva a nevem, illetve (980) nem találják. Velük szemben még ott volt a nagy fekete (990) márványtábla, az 1956-ban, úgymond, hősi halált halt AVH-sok (1000) névsorával.

Ebben az évben fordítottam a *Koldusoperát*. Szabad György meg (1010) is rótt miatta a 39-es busz megállójában: „Ilyen sorsfordító napokban (1020) nem illik Brechtet fordítani!”

Ebben az évben jelent meg a (1030) Grimm-mesék első teljes magyar kiadása, mind a kétszáz mese, (1040) százat Adamik Lajos fordított, százat én.

Ebben az évben írtam (1050) Mérimée *Carmen*jének színpadi változatát, amelyet aztán Szikora János rendezett Szolnokon. (1060)

Ebben az évben írtam egyetlen nekirugaszkodással, március elejétől május végéig, (1070) a *Tudatalatti megálló* című kisregényt.

Ebben az évben, január–februárban, (1080) valamint szeptembertől decemberig megírtam első igazi regényem, az *Átkelés az úrvegen* (1090) számos fejezetét. Ezen a könyvön mindvégig Tinnyén dolgoztam, sehol máshol. Emlékszem, (1100) amint a kora őszi délutánokon ott ülök a tinnyei kertben, (1110) és Hérodotosz akkor megjelent nagy művét olvasom. Esténként a vegyesbolt (1120) előtti telefonfülkéből felhívtam a feleségemet. Az egyik ilyen hívás azzal (1130) kezdődött, hogy Judit mondta: a magyar hatóságok átengedik az NDK-s állampolgárokat (1140) az osztrák határon. Az esti hírekben ezt a rádió is (1150) bemondta. Azt is mondta, hogy az angol külügyminiszter szerint ez (1160) éppolyan horderejű csoda, mint az, hogy annak idején Mózes előtt (1170) megnyílt a Vörös-tenger. Akkor szoktam rá, hogy hallgatom a (1180) rádiót. Azóta leszoktam róla.

Ebben az évben Lili ötéves volt, (1190) Lőrinc négy. Esténként a *Gilgames*-eposzt meséltem nekik, folytatásokban. Esti (1200) mesemondás

közben tanultam meg, hogyan lehet a hallgatóság vagy az (1210) olvasó érdeklődését ébren tartani, és hogyan kell egy-egy epizódot (1220) hatásosan lezárni. Lili és Lőrinc az év utolsó napjaiban „Csauseszku- (1230) buktatósdit” játszott. Lőrinc volt „Csauseszku”, Lili volt a katonaság. Lőrinc (1240) bement a ruhásszekrénybe, Lili rácsukta az ajtót. Utána szerepet cseréltek. (1250)

Október közepén Zoltán Gábor a Pincészinházban megrendezte az *Anyagok átszellemülése* (1260) című dramolettet, amely az *Átkelés...* egyik fejezete lett. A próbák (1270) után a Múzeumkertben figyeltem, hogyan potyog a mosószerillatú amerikai dió. (1280) Ezekben a napokban felhívott az NDK-Centrum igazgatója. Azt mondta: (1290) Budapesten van Volker Braun, akinek egy drámáját fordítottam, és találkozni (1300) akar velem. A találkozó a Barátság étteremben zajlott, a November (1310) 7. téren, és roppant kínosra sikeredett. A Braun házaspár összeszorított (1320) szájjal hallgatott, én szintúgy. Az igazgató és egy másik NDK-s (1330) funkci beszélt, egymás szájából vették ki a szót. Szidták a (1340) magyar pártvezetést, és azon gúnyolódtak, hogy az MSZMP-ben hat-nyolc (1350) platform van, azaz nem is tudható pontosan, hány. Epésen ismételték: (1360) „Sechs bis acht... sechs bis acht...” Hirtelen megkérdezték a Braun (1370) házaspártól: vajon ők nem akarnak-e átmenni Ausztriába? Braun nem (1380) válaszolt, az asszony rémulten tiltakozott: „Nem, dehogyis. A férjemnek Berlinben (1390) próbálják a darabját!” Végre észbekaptam. Közöltem, hogy nekem is próbálják (1400) a darabomat, azzal felálltam az asztal mellől.

Egy másik NDK-s (1410) író is láthattam közvetlen közlől, Stefan Heymet, a Honecker-rezsim (1420) megzabolázhatatlan kritikusát, aki a nem létező szocializmus eszményeit kérte számon a (1430) létezőn. Úgy emlékszem, az Írószövetség szervezte a találkozót, de ott (1440) is jelen voltak az NDK-Centrum martalócai. Heym rozoga volt, (1450) de a felesége, aki nála vagy harminc évvel fiatalabb lehetett, (1460) eléggé jól nézett ki. Kellemeőbb volt az ő dekoltázsát szemlélni, (1470) mint a Heymre felvigyázó Stasi-tiszt műfogsorát. A zabolátlan ősellenzéki, (1480) az *Öt nap júniusban* című szigorúan betiltott mű szerzője egész (1490) idő alatt sápirozott és aggodalmaskodott. Ilyen kérdései voltak: „És most (1500) mit fogtok csinálni? Visszaállítjátok a kapitalizmust?”

Ebben az évben ismertem (1510) meg személyesen Nemes Nagy Ágnest. Addig Lengyel Balázson keresztül üzent (1520) nekem, ahogyan Kukorellynek és Földényinek is, nem túl barátságosan. Aztán (1530) megtört a jég:

Bandi újságolta, hogy járt a Királyhágó utcában (1540) az *Újhold* fejedelemasszonyánál, és málnahabot is kapott. Aztán én is (1550) eljutottam Nemes Nagy Ágneshez. Én nem kaptam málnahabot, viszont az (1560) *Újhold-Évkönyv*be közlésre elfogadott szövegnek körülbelül a felét kihúztam. Aztán (1570) a német barokk költészetéről beszélgettünk. Éreztem, hogy ráállított egy láthatatlan (1580) mérlegre, és most dől el, megütöttem-e a mértéket. A politikáról (1590) is szó esett. Azt mondta: „Egy karéj kenyér, egy karéj (1600) szabadság.” Váratlanul kijelentette: ha akarom, szólíthatom Ági néninek. Habozás nélkül (1610) azt feleltem, szerintem ő Ágnes, nem pedig néni. Amikor kikísért, (1620) azt mondta, jöjjenek máskor is.

Jóformán észre sem vettem, hogy (1630) meghalt Kádár. Annyit észleltem, hogy Bächer Iván könnyekben (1640) tocsogva elsiratja, Alexa Károly pedig megrugdossa a hullát. Ő is (1650) persze csak verbálisan.

A Ráth György utcai házban alattunk lakott (1660) Langmár Ferenc, a Fidesz egyik alapítója és környezetvédő aktivista, akit (1670) akkor még nagyra becsültem. Egyik délután, ha jól emlékszem, szeptember (1680) vége felé, becsöngetett hozzánk, kezében egy röplappal, amelyen óriási nyilaskereszt (1690) látszott, alatta szöveg. Mondta, hogy az országgyűlésben a röplapra hivatkozva (1700) azt állította egy képviselő, hogy az állampárt likvidálása szélsőjobboldali terrorhoz (1710) fog vezetni. Elolvastam a szöveget, és mondtam, hogy ez csakis (1720) kommunista provokáció lehet. Egyrészt, mert ezt csak ők fordíthatják a (1730) hasznukra, másrészt, mert ezt a szöveget olyan – az igazi nyilasoknál (1740) fiatalabb – személy írhatta, akinek a nyilások politikai és gazdasági elképzeléseiről (1750) fogalma sincs, de a szóhasználatukat sem ismeri. Gyanús az is, (1760) hogy a helyesírás tökéletesen megfelel az akadémiai szabályzatnak. Langmár igazán (1770) csak akkor nyugodott meg, amikor hozzátettem: az igazi szélsőjobb csak (1780) később fog jelentkezni. A gyanú csakhamar beigazolódott, a figyelem ráterelődött (1790) Antoniewicz Rolandra, aki előzőleg tett nyilatkozataiban az „ellenforradalom” rémképével ijesztgetett. (1800) Ő akkor elismerte a szerzőséget. Az is elképzelhető, hogy erre (1810) rákényszerítették; ez esetben nem ő volt a röplap szerzője, hanem (1820) az állambiztonság.

Novemberben, közvetlenül a „négyigenes” népszavazás előtt, Kabdebó Lóránt (1830) magával vitt Pécsre, hogy tartsak előadást a diákjainak, még hozzá poétikáról. (1840) A vonaton mindvégig Szabó Lőrincről beszélt, főleg a naplóiról és (1850) a versekhez írt önkomentárjairól. Mondtam, hogy Vékesék egykori háza, amely (1860) *A huszonhatodik év* számos szo-

nettjét ihlette, velünk szemben van a (1870) Ráth György utcában. Kabdebó persze azt is tudta, hogy 1945-ben, (1880) miután a házuk súlyos belövést kapott, Vékesék egy darabig a (1890) mi házunkban laktak. Anyósom szerint évekig ott állt a kert (1900) aljában Vékesék fürdőkádja. Ettől Kabdebó egészen fellelkessedett. Az előadás egyébként (1910) nem sikerült jól. A népszavazás előtti napokban a diákokat nemigen (1920) érdekelte a metaforák természete vagy a szimbolikus beszédmód. Csakis az (1930) egyenes, közvetlen beszéd szólíhatta meg őket.

Másnap, mint mindig, amikor (1940) Pécsset jártam, meglátogattam Csorba Győzőt. Én szerkesztettem a Helikon Kiadóban (1950) Janus Pannonius általa fordított malac epigrammáit, onnét ismertem. A Damjanich (1960) utcában lakott egy kertes házban, a művégtaggyár mellett. Háború utáni (1970) római időszakáról beszélgettünk, majd váratlanul nekem szegezte a kérdést: „Te, (1980) Laci, áruld már el nekem: mi az, hogy posztmodern?”

Mihály Emőke

AKIK MÁR '90-BEN SZÜLETTEK

Sokszor látok olyat, hogy valaki '90-ben született. Mármost 1990-ben, és Romániában. Valami szánakozásfélét érzek ilyenkor, el is fordítom a fejem a bulletinról, és a tekintetem a tulajdonosáról, a possesszorról, ahogy a bulletin-tulajdonosokat hívják, hogy ne vegye észre rajtam. Léteznek olyanok is, akik mondjuk kétévesek voltak a forradalomkor, és ők éppúgy nem emlékezhetnek semmire, mégis valahogy a '90-es születésűeket érzem a legbalszerencsésebbeknek. És persze vannak, akik jóval '90 után születtek, de őket már sok más élménnyel és tudással kárpótolta a sors, nagyon-nagyon fiatalok, és megvan az az előnyük is, hogy még nem rongthatták el egészen az életüket. De a '90-esek éppen csak hogy lemaradtak valamiről, ráadásul alig fiatalabbak azoknál, akik még nem.

Először is, mielőtt még megmagyaráznám, hogy mi az oka ennek a lenézésszerűségnek vagy sajnálatszerűségnek, bocsánatot kérek mindenkitől, aki a '90-es évben született, és hogy most, hogy ezeket kimondom, esetleg megsértem vele. Én '90 előtt születtem, azért van, hogy bármit írok, rögtön jön a késztetés, hogy már előre megpróbáljak mindenkit kiengesztelni. Akik átélték azokat az időket, tudják, mennyire kockázatos volt '90 előtt bárkit is megbántani. Az emberek nem problematizáltak nyilvánosan, nem kritizáltak, nem nyitottak vitát, nem emelték fel a hangjukat, nem néztek csúnyán senkire, mindenkinek előre köszöntek, veszekedni is legfeljebb a házastársak veszekedtek, zárt ajtók mögött. Nyilván mert nem lehetett tudni, ki fog bármilyen csekélységért szörnyű bosszút állni, ki márt be ott, ahol akkoriban oly könnyen lehetett bárkit bemártani. Azóta is úgy látom jónak, hogy mindenkitől elnézést kérjek, főleg azoktól, akik megbántottak, és igyekszem nem kihúzni a gyufát vagy a dugót, kinek, ahogy tetszik. Van egy angol barátnőm, aki szerint a romániaiakat, pontosabban a középkorú romániaiakat, a testtartásukról lehet felismerni, elsősorban amikor a hatóság emberével beszélnek: behúzzák a nyakukat, mindenféle értelemben.

Az érem másik oldala – és itt rá is térek arra, hogy miért sajnálom a '90-ben születetteket –, hogy akik nem éltek a régi rendszerben, soha nem tapasztalták meg, mit jelent, hogy egy ideig nem lehet kitéteni a szádat, és

aztán meg lehet. Nem tudhatják, milyen érzés volt az, amikor '93-ban Kolozsváron buszjegyért álltam sorban, akkor már nem voltak olyan hosszúak a sorok, mint korábban, és egy férfi előrecsörtetett, a bódé ablakához, és én odaszóltam neki, ráadásul románul: Uram, éppen ennyire siet? Nem akar-e inkább sorba állni? És ő azt válaszolta, hogy „de”, és a sor végére kullogott, és én abszolút nem félttem, hogy mi lesz ennek később a következménye. Aki '90-ben született, ezt a boldogságot soha nem érezhette. Az ember ma annyit anyázhatik, pláne interneten, hogy a végén már elfogja a hányinger saját magától is, de nincs meg az a mámoros ernyedtség, hogy hú de jó, nem kell tartani a megtorlástól.

Ha a közösségi oldalakra kipoztolt aforizmák sok lájkot vonzó, frapáns stílusában folytatnám a '90-esek lesajnálását, azt is mondhatnám, hogy aki '90-ben született, annak semmi esélye nincs már arra, hogy szabályszerűen kapjon sólyomegyenruhát, diktátorportrés tankönyvet, felmentést kötelező almaszedés alól, egy kiló disznóhúst feketén a borbélytól, új könyveket aprópénzért a könyvesboltból, külföldi zöldalma- vagy mandarin-sampont halkonzervvel összecsomagolva az illatszerboltból, tetűt a pionirtáborban, poloskát a tárcsás telefonjába, Dunakavicsot és Világ Ifjúsága magazint ajándékba ismeretlen magyarországi turistáktól, a vévés nénitől egylejes belépő fejében félarasznyi smirgliszzerű vécépapírt, nyirkos kézzel összetekerve, nem vásárolhat sportújságot, aminek a címoldalán köszöntik a pártkongresszust, és így tovább. De efféle lemaradások mindenkit érnek, akármikor, akárhol, bármely generációból, aki egy bizonyos térben és időben született és él, és hát minden ember ilyen.

Valójában egyáltalán nem ezért gondolom úgy, hogy nem volt jó éppen '90-ben megszületni. Hanem inkább mert a '90-ben születetteknek semmiféle élményük nem lehet arról a pontszerű kicsi valamiről a '80-as évek metafizikus lejtőjének végén, amit forradalomnak szoktunk nevezni, arról a pár napról, ami illúzióknak tűnt, mert soha nem hittük volna, hogy ilyes-mik megtörténhetnek, és aztán kiderült, hogy valóságos események, majd nagyon rövid idő után kiderült, hogy mégiscsak megvezetés, de a dolgok már soha többé nem rendeződhetek vissza ugyanúgy, ami melleleg azért megnyugtató. Ez az utolsó mondat kissé homályos lett, mint a '80-as évek költői beszédmódja, például Sütő András áthallásos írásművészete, de megmagyarázom.

A '80-as évek metafizikus lejtőjén azt értem, hogy az ember normális körülmények között úgy éli az életét, hogy az első évtizedeiben folyton gyarapszik, egyre okosabb, erősebb, ügyesebb lesz, bővül az ismeretségi köre

és a látóköre, saját családot alapít, egyre több mindene lesz, egyre több mindennek örülhet vagy örülhetne, halad előre a karrierjében is, vagy abban, amibe sok energiát fektet, és amiért kitartóan küzd, aztán ahogy kezd öregedni, kénytelen beállni a leszállópályára, fogy az ereje, gyerekei kirepülnek, barátai elköltöznek, és már nem szerez új barátokat, amikor nyugdíjas lesz, megcsappan a jövedelme, az életszínvonala, az ereje, a vonzereje és az emlékezőképessége, aztán ha igazán sokat él, minden ismerőse kihal mellőle, majd ő maga is mindentől megfosztva megy a sírba. Persze, van úgy, hogy, például krónikus vagy korán jött halálos betegség esetén, az élet görbéje nem pontosan ilyen ívben halad felfelé majd lefelé, de azért valahogy ez az általános, és ezt tartjuk normálisnak. Akik már éltek a '80-as években, és ez Romániában történt velük, azoknak a leszállópályáról nagyon erős élményeik lehetnek, függetlenül attól, hogy milyen életszakaszukban voltak éppen akkor. Megtapasztalták, hogy fokozatosan egyre több minden fogy el mellőlük és belőlük: leginkább a szabadság, a normalitás, és minden, ami még szükséges a megélhetéshez. Rossz hírré rossz hírek jöttek, megvonások, eltávolítások és ellehetetlenítések. Ennél szörnyűségesebb már nem lehet, gondoltuk, és közben arról is meg voltunk győződve, hogy jobb se lesz már soha, logikus, ha folyton minden csakis rosszabbra vált. Mégis a következetesen lefelé tartó vonalnak egyszer csak megtört az íve, pedig mindenki úgy hitte, bármilyen életkorú is volt, hogy ez már nem fog megtörténni az ő életidejében. Az öregedés természeti törvény, nincs többé felfelé ívelés és gyarapodás semmiben, ami test és anyag, és mi a '80-as évek társadalmi leépülését is természeti törvénynek éreztük, ezért ismételtük a csoda szót olyan gyakran azokban a napokban, amikor valahogy beszélni kellett arról, ami történt. Azok, akik '90-ben születtek Romániában, nem tapasztalhatták meg ilyen sokkolón, milyen az, hogy bár semmi nem jogosít fel a reményre, egyszer csak mégis megszűnnek a természeti törvények, a nehézkedés.

És nyilván csak pillanatokra szűntek meg: amikor a recsegő, sípoló rádióból megtudtuk, hogy a sok halott ellenére egyre nő a tüntető tömeg Temesváron, amikor az utolsó tüntetés mellettől ellenné fordult Bukarestben, és a tévékamera percekig csak az eget mutatta. Amikor felszállt a helikopter. Amikor George Marinescu bocsánatot kért az új, felszabadított tévében az egész régi tévé nevében, és hirtelen olyan emberek is megjelentek a képernyőn, akikről soha nem gondoltuk volna, hogy valaha is ott látjuk őket, ráadásul pulóverben. Amikor először játszották le, szintén a tévében, azt a bizonyos dalt, a mostani himnuszt, és eszünkbe se jutott, hogy úgy kell ér-

teni, hogy éppen mi, magyarok lennénk a „kegyetlen ellenségek”, a balsorsok a másik himnuszából. Amikor valakit olyan emberi helyzetben láthattunk, hogy éppen mérik a vérnyomását, pedig korábban csak istenként mutatták minden nap, mint akinek nincs is vére és vérnyomása, és kicsivel azután, amikor már nem élt, hirtelen az aranycsapjait is megnézhattuk a fürdőszobájában. Mindezek a pillanatok mind '90 előtt voltak, a '90-ben születettek lemaradtak róluk.

Azokban a percekben valami miatt azt gondoltuk, hogy sok van, mi csodálatos, de az embernél nincs semmi csodálatosabb. Hittük, hogy tiszta lappal fogunk kezdeni, hogy új időszámítás jön '90-től, és hogy hirtelen az emberek is mind kicserélődtek csodálatos emberekre, kivéve a terroristákat, de ők úgyis a sötétben bujkáltak éppen. Azok, akik '90-ben születtek, nem láthatták, hogy az ember a legragyogóbb esélyeket is milyen gyorsan és könnyen képes elrontani, és hogy a csodákat ingyen adják, de nekünk kell jól élni velük.

Persze, kis odafigyeléssel mindezekre az is rájöhet, aki lemaradt a forradalomról. Rengeteg más tanulságos időszak volt még a történelemnek, és ebben a pillanatban is a világ sok részén zajlanak még a romániai forradalomnál is megrendítőbb események. Tulajdonképpen jobb lett volna, ha meg sem történik mindaz, ami elvezetett a forradalomhoz, és így még az se lenne baj, ha mindannyian olyanok lennénk, mintha '90-ben születünk volna.

TITAN ICE

A szabadság a tévében érkezett hozzánk. A tüntetések, a tömegsírból kiásott hullák, behavazott koszorúk, örömtől és gyásztól síró emberek, a pulóveres szabadságharcosok képei közt felbukkantak a tévéreklámok. Meg a lambada: 1990 januárjában röpködő rózsaszín, élénksárga és neonzöld miniszoknyás lányok tekergették a csípőjüket, villogtatták tangás feneküket a brazil trópusokon a szabaddá vált román tévében. 1989 decemberének végén pedig megjelent az első tévéreklám. Bikinis nő állt egy hűtőszekrény mellett, kivett belőle egy elsőre ismeretlennek tűnő műanyag tárgyat, amiből egyetlen mozdulatra gömbölyű jegek gurultak ki, a nő pedig csábosan a kamerába búgta: Titan ice – Altá viața.

Vajon az új életet miért éppen egy jégkockatartó jelenítette meg – decemberben, egy olyan országban, ahol köztudottan kemények a telek? Hogy lehűtse a vért és emlékeztessen, hogy ne igyuk olyan forrón a forradalmat? Vagy a pezsgőt behűteni, amivel az új világra koccintsunk? A jégkockatartó ráadásul, a lambadával ellentétben, nem volt hiánycikk. Nekünk mindig volt jégkockatartónk, igaz, olyan kommunista gyártmány: kemény, vastag műanyagból, amiből késheggyel kellett a kocka alakú jegeket kipattintani, vigyázva, hogy ne ugorjanak a plafonig. A Titan Ice vékony műanyag hólyagjait viszont csak fel kellett tépni, máris görgötek kifelé a gömbölyű jégkockák. Gömbölyű jégkockák: van valami sorsszerű ebben a szintagmában, mint ahogy abban is, hogy épp ez vezesse fel a nagy ígéretet: Altá viața.

A bikinis barna nő mindenesetre estéről estére úgy állt ott a lakberendezési csodaszámba menő német hűtőszekrény előtt, mint a történelem nemtője, aki puhán szétnyíló rúzsos ajkakkal invitál egy másik világba, ahol reggeltől estig lambada szól, és a bemondónők viktoriánus gallérjait, a forradalmárok kézzel kötött pulóvereit, a tüntetők hirtelen bosszantóan képernyő-inkompatibilisnak tűnő dzsekijeit, báránybőr kucsmáit és komikusan bozontos, hajzselét sose látott haját, az ismerős varrónőknél csináltatott, öt-tíz éves OTTO magazin modelljéről ellesett blúzokat-nadrágokat felváltják a szúrós szagú after shave-ektől, zöldalma vagy óceán illatú Fa-szappanoktól illatozó, gumírozott pólókba, török bőrdzsekikbe és világítófehér, száras pumaadidaszba bújtatott, felszabadult testek. Az új életben nem fogunk kelet-európainak kinézni. Megtanuljuk használni nemcsak a tusfür-

dőt, de a hajzselét is, igazi szempillaspirálunk lesz, nem nyállal megnedvesített, szénbe mártogatott gyufaszál. Póló alá is push-up melltartót veszünk, megtanuljuk a melírt, az aerobicot, de főleg a lambadát. Fotogének leszünk.

1989 karácsonya volt az első, amelyet szabadon megünnepelelhattünk. Bukarestben, Szebenben, Kolozsváron és az országban sokféle még embereket lőttek le az utcán. De minden nap csodák történtek. Visszajöttek olyanok, akik kitelepedési engedéllyel vagy a határon átszökve elhagyták az országot, volt, aki néhány napra, volt, aki évekre vagy végképp. Hazajött a legjobb barátnőm családja is, akiknél 89 augusztusában, amikor a megszábott egy vasúti kocsinyi holmit csomagolták, még házkutatást tartottak, majd a határon levetkőztették és megmotozták őket, a 12 éves kislányt is; pár napig elhittük, hogy végképp hazaköltöznek. Megszületett a felszabadulás ígérete, soha vissza nem vonható lehetőség, ezt tudják az állatok is, ők is odagyűlnek a kicsi test köré jámbor tehénszemekkel, akárcsak az írástudatlan pásztorok és, csodák csodája, a világ hatalmasai is, a háromkirályok. Megszületett a szabadság több napig tartó, véres vajúdás után lovaglólásban a tömegsír fölött, ahonnan éjszaka kotrógépekkel tüntették el a meggyilkoltakat, és bízunk benne, hogy lesz még idő megöregedni húsvétig.

Karácsony másodnapján egész tömeg gyűlt össze a templomban, úgy tűnt, az egész város, olyan megindultan és értetlenül, mint Hugo van der Goes pásztorai. A visszafojtott lélegzettel várt prédikációban aztán egyetlen szó sem esett arról, hogy mi történt pár napja. Az inkvizítori hangú esperes kezdetnek megelőlegezte a kárhozatot azoknak, akik nem átallottak a templom előtt cigarettázni, majd hosszas eszmefuttatásba kezdett férfi és nő kapcsolatáról. A kulcsmondatok: bízni a szeretetben, túrni a jóban, engedelmessé válni a rosszban. A címzettek elsősorban az asszonyok voltak, akik szemükbe húzott sötét fejkendőben megtöltötték az első padokat. Úgy belelovalta magát, hogy hirtelen bevillant: ha valaki a pulpitusra tenne egy güzüt, egy olyan kis, düllelt szemű, teleszkópos nyakú és rugó-csapú állatkát, pont úgy rezegni kezdene, mint ha Ceaușescu valamelyik esti beszéde alatt a tévére tettük. Röhögni kell. Tizenkét éves vagyok, és nem értem, miért nem kezd röhögni az egész templom. Hiszen forradalom van, még Ceaușescut is ki lehetett fütyülni. Azért jöttünk templomba, mert forradalom van, csodák történnek, karácsonyi ajándékként megkaptuk a szabadságot. De végül mi kotródunk haza, így is begyűjtve néhány gyilkos tekintetet a fejkendő néniktől. Kint hideg van, és lehet röhögni. Beleszagolok a levegőbe, de nem érzek cigarettafüstöt.

1989 áprilisában a román nyelv és irodalom olimpia országos, illetve az együtt élő nemzetiségek nyelvi és irodalom olimpiájának megyeközi szakaszát Botoşani-ban rendezték meg. Az egyhetes eseményt kultúrműsor nyitja meg: a megye iskoláinak és pionírházának táncsoportjai és kórusai, színjátszói színpadra koreografált népi táncokat, nemzeti klasszikusok és kortárs költők hazafias verseit adják elő. Van egy rövidke vidámműsor is. Az írásbeli utáni napok egyikén különböző vetélkedőket szerveznek a résztvevőknek. Egymás után következik a szavaló- és a táncverseny. A szavalók tekintetüket a visszhangos tornaterem legtávolabbi pontjára, a jövőbe függesztik; a versek minden mondata felkiáltó módban szólal meg, miérettünk. Még akkor is kiteszik a felkiáltójelet, ha Eminescu-verset szavalnak, amelyben a költő az erdőt szólítja meg, és úgy beszél hozzá, mint egy kisgyerekekkel, kicsinyítő képzővel, becézve. Induló-ritmusra nyílnak a virágok a színes csokorban, amely a mi hazánk, és amelynek szára a kéklő Fekete-tengerbe van mártva, és a több ezer éves múltnak vérrel öntözött kútjából felbuzog az arany jövő, mint a kőolaj. A versenyt megnyéri a pionírparancsnok a nyeri meg, ismerem az iskolából, jó tanuló, magas, szép lány. Hitetlenkedve nézem a magabiztosságát, a magától-értetődőségét, ahogy a pattogó sorokat skandálja. Aztán megnyeri a táncversenyt is: kecsesen siklik táncpartnere karján kiszámított keringő-lépésekkel, enyhén homorítva, nyakát hattyúszerűen hátrafesztve úgy, hogy a hajpántja félre sem csúszik. Évek múlva megtudom, hogy nemzetközi jogot végzett, Amerikában tanult ösztöndíjjal, egy nagyvállalat jogtanácsadója. Az édesanyja csillogó szemmel mutogatja a képeket az unoka keresztelőjéről, a keresztszülők nevét külön kihangsúlyozza, régi hercegi család, a vendégek közt csupa patinás történelmi nevek, a fiatal anyuka tökéletesen beállított frizurával, mosolyogva áll köztük.

1991 áprilisában a magyar nyelv és irodalom olimpiasz országos szakaszát Csíkszeredában rendezik meg. Az egyhetes eseményt kultúrműsor nyitja meg: a szervező gimnázium táncsoportja és kórusa, egy városi színjátszókör tagjai színpadra koreografált népi táncokat, nemzeti klasszikusok úgynevezett gondolati, azaz magyarságverseit adják elő. Vidámműsor nincs. Az egy hétig tartó rendezvény obligát eleme a szavalóverseny. A szavalók tekintete egy meghatározhatatlan pontra mered a hallgatóság feje fölé, amittől úgy tűnik, mintha üresbe néznének; a versek közt feltűnően sokszor ismétlődik néhány, számomra jórészt ismeretlen félmúltbeli költő egészen múltbeli módon megírt verse, csupa pusztába kiáltott tűzcsihos panaszszó és buzdítás, csupa kollektív névmás. A nyelv úgy kong-bong bennük, mint

a képekben megidézett repedt harang az elhagyni bűn templom tornyában; az öblös szófordulatok lerakódnak keményen, vastagon. És főként, nagyon sok a kő: csupa maradás és mozdíthatatlanság. A szavaló fiúk és lányok főleg farmerban járnak és hosszú, sötét színű pulóverben, többnyire hosszú hajuk van, és szőttés tarisznya lóg a vállukon. A kirándulásokon mind Pink Floydot hallgatunk fejhallgatóval. Aztán sorra kerül egy fiú, fellép a díszterem színpadára, bejelenti: Szilágyi Domokos, *A magyarokhoz*, végigpásztazza a hallgatóságot, majd fokozhatatlan megvetéssel kiköpi: Cigány egy nemzet. Sokan fészkelődni kezdenek, kuncogás is hallatszik, a fiú kinéz néhány arcot a hallgatóságból, és hozzájuk beszél – nem szaval, inkább beszél, mint aki különösen nehézfejű gyereket próbál meggyőzni. Az eredményhirdetésnél a nevét meg sem említik, dicséretben sem részesül. Néhány résztvevővel találkozom évek múlva, többen most is rocker-frizurát hordanak méretes pocakkal, van, aki szorgalmasan tudósít kézműves és kulturális kirakodóvásárokról, amelyekben folyamatosan górcső alá vesz, rávilágít, további reményekre ad okot. A Szilágyi-verset szavaló fiú egy székelőföldi kisvárosban lesz magyartanár, nyaranta íjász- és baranta-táborokat szervez gyerekeknek, a szülők imádják.

Azok, akik 1989 decemberében kivonultak a terekre tüntetni a diktatúra ellen, kivágták a zászlóból a címet. Az a lyuk maga volt a szabadság címere, a megnyíló lehetőség – pátoszosan szólva, abban a lyukban megtalálhattuk a saját hazánkat, ami ez a pillanat volt, a decemberi napok rend- és időnkívülisége, amikor az volt természetes, hogy az emberek összeölelkezzenek és táncoljanak az utcán, vagy sírva fakadjanak a tévé előtt, és ne szégyelljék egymástól a könnyeiket. A hazugságok szövetébe vágott lyuk arra a valamire vagy semmire nyílt, amiről ezután nekünk is beszélünk lehet egymással, és ami a közhelyektől arctalanná lett nyelven nem elmondható – a telefon párnákkal letakarásának még sokáig továbbélő reflexétől a testeknek a havonta kötelező üzemi nőgyógyászati terhességvizsgálattal, hajnali sorban állással, vízhiánnyal és tornatermi egyentetranadrágokkal történő betöréséig, az iskolapadok keménységétől a folyosók falait vállmagasságig fedő olajfesték semmivel össze nem hasonlítható szagáig. Azóta a lyukat befoltozták, és a gyűlölt hatalom címerének helyét kipótolták egy korábbi hatalom címerével, ami elég régi ahhoz, hogy csak nagyon kevesen emlékezzenek rá, hányan és miért szerették volna a maga idejében kilyuggatni. A búzakarászok, olajfúrótorony, zöldellő fenyőerdők és a háttérben a felkelő nap szétterülő sugarai helyébe „vissza”-jött a csőrében keresztet tartó

sas, máshol a korona. Felmérések szerint az ország lakosságának több mint 40%-a a monarchiát szeretné visszahozni. Az intézmények közül legmagasabb bizalmi indexe az egyházaknak és a rendőrségnek van; a médiában, ami főszerepet játszott a diktatúra megdöntésében, a lakosság kevesebb mint tíz százaléka bízna. Miközben az egy főre jutó, tévé előtt töltött órák száma nálunk a legmagasabb Európában.

A régi fanyelv helyére meglepő gyorsasággal került az új – jobban mondván, a régiúj. Olyan nonszalanszal foglalta el az újságok vezércikkeit, az iskolai évnnyitók, -zárók beszédeit, a szószerkeket és választási bográcsfőzéseket, ahogy az egykor a Szeretett Vezetőt dicsőítő, tankönyv-törzsanyagá lett költő az ellenállás parlamenti képviselője. A vagy-vagy szerkezetű mondatok állandóan az árkokba szólítottak, álltak az új falanxok: a jó katonák a szemük elé emelik pajzsukat. Kevesen kételkedtek abban, hogy a haza (sőt, hovatovább az élet) a nyelvben van, nem abban, amit a nyelven mondanak, bármelyik nyelv legyen is az. Forradalomul meglepően kevesen akartak tanulni '90 után: kiment divatból, mint a francia. A nyelv kimosására látványosan kicsi volt az igény; a városban, ahol születtem, még a performanszművészeket sem a Fluxus mozgatta, szívesebben foglalatostkodtak kövekkel meg téglákkal, alkalmasint térképekkel. Hogy '89 decemberében pár napra fel lett függesztve az idő, és nem kevés iróniával megvalósulni látszott az, amire a hatodikos irodalomtankönyv szerint egyedül a Szeretett Vezető volt képes – huszonhárommillió szívet összefogni? Hogy a zászlóba vágott lyukon át esetleg rálátás nyílt egy másik világra, ahol a testvériség nem a pártgyűlések obligát kulcsszava, hanem ígéret arra, hogy senki nem lesz elüldözve, vagy épp berekesztve a határok közé, hogy mindenestől modernnek lehet lenni? Well. It must have been love, but it's over now. It must have been good but I lost it somehow. 91-től a Joyride-ra buliztunk, a Pink Floydot inkább otthon, tanuláshoz kapcsoltuk be. Elszeparált iskolákba jártunk, elszeparált nyári táborokba, egyetemistaként már elszeparált kocsmákba is. Vissza lett foglalva a többes szám első személy, szemben a (hallgatólagosan kijelölendő) ők-kel. Kőnél maradandóbban, haptákban állt a szószóló lírai én is, csak a gyanúba keveredett népet cserélték le nemzetre a tanáraink. Mindenki szorgalmasan dolgozott, hogy a sodró erejű árvíz nyomait eltüntesse, ami soron kívül nem tavasszal, hanem a legfagyosabb télben zúdult ránk. It's where the water flows, it's where the wind blows.

A Ceaușescu-diktatúrában, amikor foyton a fényes jövőre meresztettük a szemünket, divatba jött a múlt. Az eldózerolt utcák helyén kinövő blokkok szűkre szabott nappalijában műbarokk, műempire, műbiedermeier

„stílbútorok” pöffeszkedtek, minden tenyérnyinél nagyobb polcrészre pontlász-terítők kerültek, a terítőkre üveg- meg porcelánnippek. A nippek iránti kereslet azóta megroppant – felment viszont a műparaszti rekvizítumok ázsiója: pázsiton parkoló műszekerek ontják egész nyáron a virágot, a garázslejárók előtt székelykapuk feszítenek. A „polgári” világ – a tüchtig legyenúgymintrégenvolt műmúlt – műereklyéi kiköltöztek a közterekre, és eltakarják az igazi múltat, vagy a múlt hiányát. A város főterén, ahol születtem (és amelyet '89 óta nem illik főtéreknek nevezni), a megyei művelődési ház tömbje előtt egy monumentális szoborcsoport áll, Vitéz Mihály fejedelem lovas szobra, körülötte négy hódoló alak. A szoborcsoport a '89 előtti világ öröksége – és nyilvánvalóan egy másik város másik főterén álló lovas szoborcsoport replikája, szimbolikus ellentettje, annak a modorában. Vagyis egy 1902-ben felavatott, akadémikus köztéri emlékműszoborében. A '89 utáni város hagyta a korábbi főteret lepusztulni, és nekilátott új központot kijelölni. Csakhogy az új központ inkább útkeresztezésre hasonlított, mint térre. Hát teresítették: virág-gruppos járdaszívetet képeztek ki a közepén, amit megkoronáztak egy köztéri szoborral a város névadó szentjéről. A nyertes pályamű „modern” alkotás: a szó errefelé az olyan zagyvaság szinonimája, ami láthatóan nem döntötte el, hogyan viszonyul a köztéri emlékműszobor műfajához (anakróniájához), a megrendeléshez, témához, egyáltalán: a figuratív ábrázoláshoz; télen, hogy mentse a menthetőt, teleggatják fénygírlanokkal. Aztán százötven méterre, egy kisebb útkeresztezésbe (térre) a város rendel egy igazibb szobrot: a Kolozsvári Testvéreknek a prágai Hradzsinban álló, XIV. század eleji Szent György-szobra XIX. századi kolozsvári másolatának a másolatát. Az avatást a város fennállásának ötszázadik évfordulójára időzítik.

Két idősebb férfi ül a Budapestre tartó vonaton. A fiatalabb, hetven körüli, menetiránynak háttal. Cipzáros, halványkék melegítő van rajta, régebbi füsstréningnek neveztük, később zizegős mackónak, alatta fehér póló nagy, gumírozott képpel: naplemente, madár, tengerpart. Fölötte nagy színes betűkkel: PACIFIC COAST – BRAKE FREE. A vonat lassú, az átlagsebesség 89 óta legalább 15 km/h-val csökkent: bár ultramodern IC-sze-relvények közlekednek a legtöbb útvonalon, a síneket nem cserélték ki és nem újították fel. A középső fiáékhoz megy. Még nyolcvannyolcban ment ki Pestre. Most ott is nehéz, örülhet, aki talál munkát, a menyé például már másfél éve nem. Ő szerencsés, 91-ben korkedvezményel mehetett nyugdíjba, a kollégái, akik nem mentek, pár hónap múlva munkanélküliek let-

tek. A felesége visszkapott valami földeket, most falun laknak, így pont kijönnek. Hat unoka van, a legkisebb most érettségizik. Kettő Angliában, egy Németben, egy Olaszban. Az ötödik is most készül ki Angliába. A bátyja elintézte, hogy felvegyék gondnoknak annál a családnál, akiknél ő a kertész, gazdag család, jól fizetnek. Egyetemet is végzett. Nem könnyű. Hát nem, ebben az elvadult világban. Olyan messze. Hogy hazajönnek-e még. Hát majd karácsonyra. A harmadik unokája egy szállítási vállalatnál sofőr Németben, összejárta már a fél világot. Egyik héten Oslóban, másik héten Portugáliában. Tegnapelőtt Kijevből hívta székájon. Az ukránok is hogy meg vannak indulva. Pedig ha egy kicsi eszük volna, egyszer megnéznék, mi lett velünk. Bizonytalan mozdulattal körbemutat. Láthatnák, mire megy ki a játék, minket is csak azért kellett beléptetni az EU-ba, hogy megkapják a piacainkat, aztán zárták is be a gyárat, kirakták az embereket az utcára, mi meg megvesszük az összes szemetüket. Kitalicskázzák az ország pénzét, s közben még azt is meg akarják mondani, mit tehetsz a miccsbe. Azt. Meg az alkotmányba. Aztán mi lesz, ha az oroszok tényleg elzárják a gázt. Vissza fognak még ezek menni seggen csúszva Oroszországba, ha Putyin akarná, holnap elfoglalná az egész kócerájt. Jobban is járnak, ha visszamennek. Nem is értem, mi ez a hiszti, húsz évvel ezelőtt még senki nem is hallott olyanról, hogy Ukrajna meg ukrán, azóta is csak olyanról, hogy ukrán maffia. Most meg nekiállnak felébredni, és jönnének a mi nyakunkra, ha mínusz 50 fokban elfogy a biogáz. Még csak az kéne, hogy mi fizessük az ő felzárkóztatásukat a munkanélküli segélyünkből. Nem elég, hogy a német nadrágyár, ahol a legkisebb fiam felesége dolgozik, most készül átköltözni Ukrajnába. Tartsa csak meg Sztálin, akarom mondani Putyin az egészet maffiástól, úgyse lesz abból soha Európa, azok az atyaisten pénzét ellopják.

Kint besötétedik, az utastárs ledőlne aludni egy szemhunyaszt. A tengeres pólós férfi elővesz a csomagjából egy színes magazint, kinyitja. A hátsó borítón reklám. Magas, metallizált hűtőszekrénynek támaszkodva manöken áll fehéreneműben és magassarkúban, hosszú, kibontott hajjal. Egyik kezét kinyújtja a néző felé, valamit tart rajta. Rúzsos szája megnyílik, mint aki szólni készül.

Papp Attila Zsolt

FORRADALOM EGY BEZÁRT SZOBÁBAN

Ha még beszélő viszonyban lennék
azzal a tegnapi kisgyerekekkel,

egyszer talán azt is elmesélné,
milyen volt a decemberi reggel,

amikor a nagyapjával álltak
kint azon a behavazott téren

– egyszer tán, egy csendes pillanatban
megírja levélben, ezt remélem,

vagy elküldi azt a filmtekercset,
amit akkor forgatott a híres
Decemberi Titkos Némafilm.

*

Anyám, persze, ki más is lehetne,
lázrózsák az arcon és az égen,

odakint a hó ropog vagy fegyver,
zöldfülű vagyok, hogy ezt bemérjem.

Rajtam marad télikabát, zokni
és páncéling, ha menekülni kéne,

ajtó, ablak zár, körül a tenger:
a sziget időleges vakreménye.

Valakikre várunk valahonnan,
eljönnek, ha bujdosunk is, értem,

háztól házra járnak: vadászok egy
különösen véres Grimm-mesében.

Amin ülünk, kozmikus rakéta,
nem hagy cserben, Verne, Wells vezérli.

Számoljuk, ez hányadik lövés ma.
Álom nincs, ruhásan ülni, élni.

*

Ha találkoznék azzal a fiúval,
elmondanám, most már jobban alszom,

de ha dörömbölnék majd az ajtón
egy éjjelen, s én ott ülök ruhátlan,

öltöznék, rohannék, de már semmit
nem találok ebben a kuplerájban.

HUSZONÖT ÉV

Mi történt velünk? Egész pontosan, történt-e valami velünk, velem 1989-et követően? Az élet egyáltalán nem ott és úgy folytatódott, amint 1988 szilveszteri jókívánságainkban magunkban megfogalmaztuk. Arra minden épeszű ember számított, hogy a diktátor előbb-utóbb eltűnik, megbukik, visszavonul, leváltják, arra egyáltalán nem, hogy agyonlövik tegnapi hívei.

Fogalmunk sem volt, miként folytatódik majd a történetünk, életünk, sorsunk, miként folyik majd vérünk a vérerekben, gyorsabban avagy lassúdad, ha a gyűlölt házaspár és rendszere eltűnik, vagy csak más fordulatot vesz, megszeliődül, európaibb bánásmódban részesülünk.

Mi Európán kívül helyezkedtünk el. Valahogy vissza kellett oda találnunk. 1988-ból 1989-be átlépve boldogságot, békét, meleg otthont, több fizetést, tisztességesebb életkörülményeket kívántunk magunknak. Belátom, szerény kívánságlista, az utazás szabadságát például már meg sem mertük említeni. Be voltunk zárva saját félelmeinkbe, be voltunk zárva saját leheletünk álmelegébe.

És akkor decemberben az ablakba kitett rádiókból, a felhangosított tévékészülékekből, amint hazafelé tartottam a November 7. utcában (azelőtt Hunyadi János útja, csak úgy a történetiség kedvéért jegyzem meg), kihallatszott: a diktátor eliszkol, szabadok vagyunk! Egy percig sem vontam kétségbe, hogy szabadok vagyunk. Persze, én nem tettem semmit a szabadságért, ha erre vagy kíváncsi. Nem, nem voltam forradalmár, és nem voltam rettenthetetlen rendszerváltó. Polgár voltam, aki örül a változásnak, a képzelet meglódult, mondták, most már bármi lehetsz. Negyvenhárom évesen ez azért nem olyan egyszerű. Már nem lehettem ifjú és tehetséges, hirtelen felfedezett tollforgató, tömegek vezére vagy nagykövet Párizsban. Nem lehettem tornászbajnok, minisztériumi főtisztviselő, üzletember. Nem értettem a vállalkozáshoz, nem voltam semmilyen piac törvényével. Még a napi piaccéval sem, mely az erkélyünk alatt népesül be minden reggel őstermelőkkel és őskupecekkal.

Mégis mit adott nekem az elmúlt huszonöt év? Az előbbi kérdés olyan, mintha a szocialista rendszerben tették volna fel egy illegalista aggastyánnak, aki megízlelte, megszenvedte „a burzsoá-földesúri rendszert” is, és

most arra kellene felelnie, mit hozott hazánk felszabadulása augusztus 23-val? El szeretném kerülni a készen kapott válaszokat.

Úgy érzem, nekem bizalmat szavazott, meghívtak az érdekvédelmi szervezet alapítótagjai közé szülővárosomban. Felfedezhettem szülővárosomat, hét évet szentelhettem az életemből múltjának a kezdetektől 1989. december 31.-vel bezárólag. Kutathattam szabadon, akadályok, adminisztratív nyűg nélkül a város 700 esztendejét.

1989 után meghívást kaptam több egyetemre is, ahol előadhattam (művelődéstörténetet, könyvtári ismereteket, orvostörténeti adatokat), és ekkor jöttem rá, titulus nélkül is boldogulhat az ember. Átadhat ismereteket, taníthat, lehet népszerű. Hiszen a doktori cím ékesítheti a férfit és a nőt – számos élő példa sürgölődik állításom megerősítésére –, de nem jelenti kötelezően a nagyobb tudást. Annyi mindent halmoztam fel korábbi életem során a könyvtárban, az egyetemen, olvasmányaimból, apám könyvtárát böngészve, amellyel egész pompásan elboldogultam az egyetemi katedrán. Meséltem, a tények mögé világítottam, a történelem emberi dimenziói fontosabbak voltak, mint a pusztá adatok-tények-évszámok. Szerettem volna, ha folyamatokban gondolkoznának, hogy emberközeli legyen, kitapintható az, ami elődeinkkel megesett.

Útlevelet kaptam, igaz, eleinte nehéz volt az elutazás, mert a rendőrségben dolgozott a régi reflex, a vágyott Európában is dolgozott a korábbi hidegháborús beidegződés, na nehogy már minden gyüttment kelet-európaiat beengednének ide. Aztán megeszik a hattyúinkat Bécsben, összerondítják Párizst, kifosztják 15 banisokkal London valamennyi automatáját, lenyúlják a spanyol áruházak olcsó, halottöltözeti cikkei. Koldulnak az Angyalvár közelében és a Fórumon. De hiszen ezeket te is tudod, ha Romániáról akarsz valamit tudni, legtöbbször az efféle elszigetelt, gonoszkodó és megmosolyogtató andekdotaelemek szöknek a szemedbe. Azért ennél többre is volnánk képesítve.

Utazásaim az addig csak nagyon ritkán (vagy soha nem) látott nyugat-európai városok és tájak, műemlékek, a kötelező euro-humanista műveltség alapelemeinek megismerése, felkeresése felé irányítottak. Dehogyan voltam én kíváncsi az arab világra, a közel-keletre vagy Afrikára, nem akartam megmászni az Andok csúcsait. Másokra hagytam. Engem hívogatót Berlin és Barcelona, Frankfurt am Main, Párizs, Strasbourg, Londonban a Kensington Garden és a National Gallery, ahová egyetemi éveim alatt, amikor művészettörténetet tanultam, annyiszor „utaltak be”. A tanár könnyen beszélt, hiszen ő még a világháború előtt mindezeket a helyeket felkereshette,

mesélt, minket is magával ragadott, a Britishben kiállított végtelen számú egyiptomi múmiáról, eladdig én csak egyet láttam Kolozsvárott a Báthory utcában az Intézet alagsorában. Külföldi reptereken szállhattam le, részese voltam a hatalmas nyüzsgésnek Amsterdamban vagy a Heathrow-n, felültem egy autóbuszra találomra, és nyakamba vettem a várost, úgy, ahogyan elképzeltem. Jártam, családostól és társasutazóként. Hallgattam az idegenvezetőt, vaskos baedekereket bújtam. Öröm volt minden azonosított te-reptárgy.

De ami a legkülönösebb: bejárhattam Erdélyt. Azokat a városokat, amelyek kimaradtak korábbi életemből: Bánság, Partium, Szeben megye, a Székelyföld eldugott kisvárosai, ahol író-olvasó találkozót tartottunk három embernek, mégis érdekes volt, Nagybánya vagy Temesvár, ahová legutóbb senki sem jött el, már nem voltak kíváncsiak az élő erdélyi magyar irodalomra, vagy csak reánk... Városnéző sétákat vezettem, taxisofőröket tanítottam Vásárhely szépségeire, iskolákban álltam a tanulók elé.

Szóval megjelenhettek novelláim, és egyszer valaki azt mondta, írásaim haldokló apjának nyújtottak vigaszt a kórházban, tanulmányköteteket tehettem a saját polcomra – egy helyre gyűjtöm „halhatatlanjaimat” –, és persze kínáltam a véten olvasónak, érdeklődőnek, adatvadász kutatónak (remélhetőleg), kiadtam néhány régi szerzőt, akinek munkája legalább száz éve nem jelent meg. Igen, a könyvek között és mellett éreztem magamat a legjobban.

Az előbb a bizalom feltámadását emlegettem. Valóban huszonöt év alatt a sajtószabadság azt jelentette számomra, hogy cikkeket, írásokat, vitaanyagokat kértek tőlem, felkérésre írtam, kaptam rovatot két napilapban is.

Barátokat szereztem, és barátokat veszítettem el. Barátok csalódtak bennem, vagy én őbennük. A számítógép levelezőprogramjaival régi ismerősökre bukkantam, bekapcsolódtam a világba.

Huszonöt év alatt elkoptattam három gépet, laptopot, rengeteg zoknit, 15 kg papírt használtam föl jegyzetelésre. Voltam városi és megyei önkormányzati tag, kiismertem a kisstílusú játékosok trükkjeit, nem akarok politikai pályán idétlenkedni. (Nem is kért fel erre senki.) Nyugdíjba mentem, és rengeteg időm van kedvenceimmel bíbelődni, elváltam, megnősültem, unokám született, öcsémnél háromszor jártam New Yorkban, rendszeresen szedem a vérnyomáscsökkentőt, és házi orvosom egy pohár konyak után megméri a vérnyomásomat. Rendszerint 140/100.

Zavar a feltámadt antiszemita gyűlöletbeszéd, a kommentelők gátlástalansága, olyan alakoké, akik életükben nem láttak hús-vér zsidót. Éppen ezért számos embertől távolodtam el.

Zavar a kiszórt szemeteskuka látványa, zavarnak azok, akik naponta ezt teszik velünk.

Zavarnak az erőszakos tévéviták.

Tömbházban lakom a könyveim mellett, '89 óta ugrásszerűen megnőtt a számuk. Nem dohányzom, mértékkel fogyasztok italt, a félédes borokat kedvelem, ezért a kisfiam megvet, de mit tegyek, ha egyszer a savanyú, savas, állítólag sajátosan erdélyi borokat nem szeretem. Hiszek a nevetésben.

Talán nem volt elvesztegetett negyedszázad.

Selyem Zsuzsa

A HÁBORÚK HŐMÉRSEKLETE 89 SZÓBAN

1989 egy vasárnap kezdődött
gondolom hideg volt
Khomeini ajatollah 3 milliós vérdíjat tűzött ki Salman Rushdie fejére
a szovjet hadsereg kivonult Afganisztánból, Tbilisziben békés civil de-
monstrátorokat gyilkolt
96 Liverpool-szurkoló lelte halálát a Hillsborough stadionban
Moszkvában épült a McDonalds
a Tienanmen téri tüntetést leverték
Lengyelországban nyert a Szolidaritás
a Tel-Avivból Jeruzsálembe tartó 405-ös buszon robbantott az Iszlám
Dzsihád öngyilkos merénylője Máltán véget ért a hidegháború

aztán véres harcokban szétesett Jugoszlávia
szeptember 11-én kiderült, hogy az AEÁ is sebezhető
per pill. a legforróbb Szíria, Ukrajna, Irak

AZ ELBUKOTT FORRADALOM ELÉGIÁI

Arra gondolt, hogy mi lenne, ha hirtelen minden ellenkező előjelűvé válna. És akkor a reggel óta A katonaság velünk van!, A katonaság velünk van! mondatot elszántan skandáló tömeg megnyugodna és hazamenne. Mondjuk, olyanformán, hogy a katonaság tényleg a néppel tart, és nincs miért az utcán tartózkodni, és ők, a katonák is visszamehetnének a laktanyába, és megehetnék a karácsonyra küldött hazait. Vagy például Temesváron nem lőnének. Az Öreg belátná, hogy jobb lenne nyugdíjba vonulni. Nem hideg lenne, hanem forró nyár, ésatöbbi. És a százféle tényező közül vajon melyik lenne az, aminek az ellenkezőbe fordulása megoldaná ezt az egész helyzetet, ezt a forradalmat. Ami megnyugtató lefolyást biztosítana ennek a fel-fordulásnak. De arra jutott, nehéz eldönteni, mi is lenne az. Reménytelen megmondani, katona.

A szakasz befúrta magát az előző napon feldúlt pártközpont épületébe. Előbb a földszinten vackolták el magukat éjszakára, de kisvártatva a parancsnok egy emelettel följebb parancsolta őket, és kezdődhetett az egész előlről, összepakolás, kicsomagolás. Csuklóztatás az egész, értelmezhetetlen.

Mint ahogy az is, hogy előző nap hogyan tört be a tömeg az épületbe, holott nekik ezt meg kellett volna akadályozniuk. Farkasszemet nézni, minduntalan feltartani a végeláthatatlan térből, hátulról érkező lökéshullámokat. A bărăgani fiú szipogását, majdnemsírását hallani, akinek a válláról folyton lecsúszik a fegyver, miközben suhancokkal birkózik. Tizenkettőre úgymint kiderül, a helyzet reménytelen. A katonák kifáradtak, erősítést nem küldtek. Lőszert nem adtak. Hogy el ne szedje a tömeg a fegyvereket az ijedt kiskatonáktól, a parancsnok félreszólítja őket, a dühös tüntetők pedig beözönlenek a pártközpontba, törnek-zúznak, szabad az út.

Jó, hogy ez csak egy szaros kisváros, még ha megyeközpont is, nincs nagy jelentősége, a fejesek már leléptek, magyarázza Eminescu, és próbálja túlharsogni a tömeget, de akkor is. Verseket költ, *Az elbukott forradalom elégiái*, ezt a címet írja a notesze fedelére. Majd ha kész lesz, megmutatom, mondja, de addig egy sort sem. De azt ő sem tudja, melyik tényezőnek kellene az ellenkezőjébe fordulnia, hogy jó legyen, hiába kérdezi meg tőle. Pe-

dig azt hitte, a művelt embereknek ezt tudniuk kellene. Hiába, Eminescu is ember. Költő, jobban mondva. Giurgiuból származik, februárban fog le-szerelni, ha minden igaz.

Aztán azt mondja ez a költő, hogy éjszaka látott néhány embert a téren, egy malomkerék nagyságú konzervdobozt gurítottak maguk előtt. Gondolod, hogy álmodtam volna, katona, kérdezi, és nevet. Na de mi lehetett a konzervben, érted, mennyi hús fér el egy ekkorában, egy egész borjút bele lehet szuszakolni, és nevet. Mindenestül. Csak nézik, Eminescu, te bolond vagy. Írjad a verseidet. Nem, nem, katona, ez fontos. Mindenkit úgy szólít, hogy katona. Ez annak a jele, hogy a forradalom el fog bukni, a bőség ideje jön megint. Rohadt nagy konzervekkel. Vagy itt van például Piți katona elmélete az ellenkező előjelről, érted, hogy ha megváltoztatnánk a negatív vagy pozitív oldalt, például, hogy nincs lőszerünk helyett van lőszerünk, és akkor vajon mi változna. Akkor vajon megvédtük volna a párt épületét? Úgy értem, mit változtat az a három-négy golyó fejenként. És ki húzná meg a ravaszt először. A parancsnok, jó, nyilván, a parancsnok, de aztán, katona, mit tennél. Lőnél.

Néha nem érezni Eminescu mondatai végén a kérdő hangsúlyt.

Nyilvánvalóan nem a lőszer-kérdés a kulcsa a helyzetnek.

Van forradalom, nincs forradalom. Ez mindent eldöntene. Csakhogy erre nem érvényes, a részletek, az összetevők számítanak. Átállni, nem átállni. Ki dönti el?

Gubbasztanak az első emeleten. A bărăgani fiú a sötétben az anyját hívja, néha felzokog. Idegesítő. Bakanccsal dobálják, de mást nemigen mernek tenni, egy kicsit mindenki be van szarva. A parancsnok is. Nincs alvás. Reggelre át fogunk állni, indul meg a szóbeszéd. De senki nincs, aki megerősítse, találgatás az egész. Járőrök jönnek be, váltás. Bent jobb, vagy kint. A páncélosok útban vannak, talán reggelre ideérnek.

Ez csak egy szar kisváros. Megyeközpont. Na és.

A járőr távozik, az érkezők elvackolják magukat a pokrócukba. Maga elé mered a szakasz. Az örök mocoognak, bámulnak bele a lépcsőház torkába. Mozgolódást észlelnek, egyikük belekiabál a sötétségbe. Vagy inkább suttog. Csend. Hallgatózás. Valaki jön. Újra felszólítják, néhányan felkapják a fejüket beljebb is, feszülten figyelnek. Hé, ki vagy, ordítja el magát az egyik katona, de a másik már ló. Terroristák, jönnek a terroristák, kiabálja valaki. Nézik, ahogy a katona ültében, a fegyver csövét a lába között lefelé tartva tüzel a lépcsőházba, és torkaszakadtából ordít. Az öröknek jár a muníció.

Nem is Eminescunak hívták. A nyáron nevezték el így, kukoricaszedés közben, mert folyton verseket szavalt. Te írtad őket?, kérdezték. Egy hétig röhögtek. A zubbonya csupa lyuk, ahogy lehántják róla, a szitává lőtt notesszel együtt, nyakig véresek lesznek ők is. Lent maradt a földszinten, amikor föl kellett volna jönnie. Megváltoztatta az előjelet.

Reggel átállt a hadsereg. Este kilenctől ötvenpercenként egy magányos lövész feléjük küldött egy golyót. A szakasz a géppuskafészekből mindig visszalőtt. A szemközi ablakos épület, olyan kétszáz méternyire lehetett a tér túoldalán, reggelre csupasz váz maradt, hús nélkül.

Jött egy autó, elvitték Eminescut.

EGY UTAZÁS RÉSZLETE

Egy utazás körülbelül húszméteres szakaszáról szeretnék írni. 1989 szilveszterén Romániába tartottunk Keszthelyi Andrással és két barátjával, akik Nyugaton éltek, s volt valami kis magánújságjuk, abba akartak gyorsan riportot készíteni a forradalomról. Meg volt egy Oltcit autójuk, azzal utaztunk. Én többé-kevésbé csak véletlenül kerültem közéjük: amikor Nagy Zsuzsáéknál, ahol össze szokott gyűlni a társaság, meghallottam, hogy mit terveznek, kértem, hadd menjek én is. Nem lehet, mondták, mert megpakolták az autót különböző adományokkal, negyedik embernek nincs hely. Ekkor én kölcsönkértem egy volt könyvtári munkatársamtól egy tetőcsomagtartót, arra felraktuk az adományok egy részét, például a villanykörtét, és úgy már elfértem, mehettem velük.

Különben nemrégem jöttem vissza onnan, valamikor december közepén jártam Romániában a *Nappali ház* nevű folyóiratunk ügyében, amelynek akkor már megjelent két száma, és én tartottam a kapcsolatot a romániai szerzőkkel. Mindkét szám megjelenése után mentem (meg már az első szám megjelenése előtt is – Takáts Jóska útmutatása nyomán –, hogy abban is legyen határon túli szerző), próbáltam becsempészni néhány példányt. Egyszer sikerült, egyszer nem. Fekete papírba csomagoltam, és eldugtam őket a mosdófülke egyik részébe, de a második szám példányai után hiába nyúláltam a határ után, nem találtam őket. Nem baj, azt hiszem, így is örültek nekem, például KAF Székelykeresztúron. Tőle indultam haza december közepén.

Aztán jártam már a nyolcvanas évek közepén is néhányszor odaát, akkor főleg Bárdi Nándor megbízásait teljesítettem, aki gyógyszereket küldött velem megadott címekre. Az is kényes ügy volt, nem szerették a román vámosok a gyógyszereket, de általában egy-egy doboz külföldi cigarettával meg lehetett oldani a dolgot. Egyszer azonban leszállítottak a vonatról, túl sok volt nálam a gyógyszer. Mondták is, hogy ez már túl sok, visszaküldtek.

Mindig merő rettegés volt a határ. Sokáig állt a vonat, mentek végig a határőrök, aztán a vámosok, és már a határőrök is nézték egy listából, hogy kit engedhetnek be, kit nem, a vámosok meg, amilyen kedvük volt éppen, de mindig feltúrtak mindent, mindenhová benéztek, kikérdezték az embert,

hová megy, kihez. Mindenki rettegett a fülkében. Külön rettegések. Elszótlanodtunk, vártunk. Mikor érnek a mi kocsinkhoz. Mikor halljuk meg valamelyik másik fülkéből a parancsoló hangot. Mikor rántják fel a fülkénk ajtaját. Aztán az ellenőrzés után, amikor elindult a vonat, a kézzelfogható megkönnyebbülés, szinte felszabadultság, a meginduló beszélgetések. Én, ugye, ebben kevésbé vettem részt, de az érzés nálam is megvolt.

Szóval elindultunk az Oltcittel, aminek az egyik ajtaját belülről nem lehetett kinyitni, csak úgy, hogy letekerte az ember az ablakot, kinyúlt, és kívülről kinyitotta. Ez alkalmat adott némi viccelődésre, hogy mi lesz, ha lőnek ránk – akkor még arról jöttek a hírek, hogy helyenként valakik lövöldöznek. A tetőcsomagtartó valahol Pilis után leesett. Félretettük egy fa tövébe, az épen maradt adományokat valahogy bepakoltuk, mentünk tovább.

Arra már nem emlékszem, hogy a határ magyar oldalán volt-e különösebb ellenőrzés, ha egyáltalán, de úgy rémlik, nem kellett sokáig várni, annak ellenére, hogy rengeteg autó tartott Romániába, személyautók, teherautók, mind adományokat vitt. Arra viszont jól emlékszem, hogy a román oldalon mi volt.

Nem volt semmi. Úgy rémlik, határ sem volt, se kerítés, se sorompó, mert talán a határátkelő mellett nyitottak meg egy külön utat, de ellenőrzés biztosan nem volt. Nem jött oda hozzánk senki, nem kértek útlevelet, nem nézték a csomagokat, meg se állítottak minket. Állt egy egyenruhás az út mellett, és integetett minden autónak, hogy tovább.

Aztán húsz méter után visszatértünk a Nagyváradra vezető útra, közben eljutottunk Kolozsvárra, nem lőttek ránk, onnan még elmentünk Temesvárra, ott köszöntöttük az új évet, de ez már nem olyan érdekes.

Egyszer arról írt Várnagy Tibor az említett folyóiratunk opera-számába, hogy amikor az M1-es és M7-es közös szakaszán közeledünk Budapesthez, és feltűnnek előttünk a városszéli hatalmas házak az óriásplakátokkal, az számára egy opera. Ebben az értelemben ez a húszméteres szakasz számomra valamiféle örömfóda volt, egy keserves és küzdelmes szimfónia diadalmas befejezése kórossal, dobokkal, trombitákkal. Persze, ez így csak egy metaforikus elképzelés, és a valóságban is csak egy pillanat volt, utána a szabadabb viszonyok között ismét az emberi gyengeség és önzés került az előtérbe, ami nálunk mára oda vezetett, hogy az elkülönülés és a nemzeti öncélúság nevében épp ezeket a szabadabb viszonyokat akarják korlátozni – de azért egy ilyen kivételes pillanat fontos az ember életében. Talán mindazok számára fontos volt, akik ott tömött autósorokban, izgatottan, de türelmesen átkeltek egy nem létező határon.

EGY MÁSIK 1989

Badiou és Mansuni az eseménynek mint filozófiai problémának két fontos aspektusát figyelik meg: pontszerűségét és folyamatszerűségét. Mansuni az eseményt mint olyan folyamatot jellemzi, amely állandóan továtűnik. Gondolatában felfedezni vélem Ágoston időképzését, miszerint a múlt már nincs, a jövő még nincs, a jelen pedig folyamatosan elillan, mert folyton múlttá válik. Mansuni gondolatmentét tovább gondolva, az esemény egyfajta szaggatása a szokványos történések folyamának. Az esemény – nevezzük így: – foghíjasított unalom. Mansuni egy művészetelméleti, Badiou pedig egy matematikára épített ontológiai keretben kapcsolja össze az esemény lényegét a politikaisággal. Badiou ezáltal közel kerül Hannah Arendt elméletéhez, miszerint a politikaiság mindig az újrakezdés mozzanatában valósul meg, nem pedig a politika intézményeinek bármilyenfajta megváltozásában. Úgy gondolom, hogy 1989-nek nagyobb volt a filozófiai értéke, mint a politikai értéke, mert akkor is cezúrának tekinthető, ha eszmétörténetileg valószínűleg nem a forradalmak, hanem inkább az összetákolt intézményes átalakulások (rendszerátalakítások) éveként marad meg. A klasszikus forradalommal, 1789-cel és 1848-cal, de 1917-tel, sőt még 1968-cal is ellentétben, amelyekben mind megjelent valami radikálisan új emberi rend megteremtésének az igénye, 1989 lázadó tömegei elsősorban a máshol már létező fogyasztói létet akarták megszerezni. Nem az új gondolatok, hanem a fogyasztás forradalma volt ez. Sekélyes és materialista, miközben zászlóvivői azt állították, hogy éppen egy sekélyes és materialista rendszert, az elnyomó államszocializmust győzik le. 1989 programjai tehát nem annyira a szabadság, mint inkább a birtoklás, a gyarapodás, a növekedés doktrínái voltak. Politikailag többé-kevésbé kudarcnak tekinthető, de filozófiai valóságához nem fér kétség, mert origója, kiindulópontja lett egy közös emlékezésnek.

Szűcs László

HUSZONÖT MONDOLAT

Jöttem haza félve a forradalomba, és jártak a villamosok.

Voltam újságíró. Megszerkesztek.

Lezárult bennem a rendszerváltás: lett egy szobabiciklim, elhatalmasodott rajtam a macskabolondéria.

A legjobban a kereszteződésekben, hosszú piros lámpánál érdemes gondolkodni, mikor ellep a pizsmog.

Nagy hagyománnyal rendelkezem: panelpatinám van.

Ott tartok, hogy már a tűrészhatáron sem szeretnék igazolványt felmutatni.

Nekem még tettek súlyos nyomólemezt a táskámba éjszaka a nyomdászok.

Hiányzik a hétköznapijaimból a piros-fekete írógépszalag.

Ma jobban szeretem Újvidéket, mint Budapestet. Sőt, még Révkomáromot is.

Egy ideig magyar voltam, aztán lassan elmagyarosodtam.

Nem találok magyarázatot a politikára. Magyar ázalék.

A holnap érdektelen, mint egy hajnalban ismételt tévéműsor.

Összeszedem a bátorságot ismerősnek jelölni a múltamat.

Ma jobb verset tudnék írni, ha akarnék, de az olvasó bennrekedt az időgépben.

Basszus, ezüstlakodalmat ülünk a szabadsággal.

Már csak akkor lesz időm elolvasni minden könyvemet, ha a felétől megválok.

Visszatérő félelmem, hogy elveszítem a szemkontaktust a városommal.

Megnyugtat, ha az áruházban a zöld almákkal beszélgető bolond nőt nézegetem, pedig a zöld almák nem is válaszolnak.

Vajon más mit kezd a szórványosodó magabiztosságával?

Felszabadítóan hat rám, hogy semmi sem következik belőlem.

Örvendetes rutinszerűen, megszokásból európainak lenni.

Nem akarok kamion lenni előttetek a kanyarban. Inkább leszek a kanyar.

Emlékeim hulladékát szelektíven gyűjtöm.

A hatalom csillogása a szemekben nem rendszerfüggő.

Villamos és forradalom után nem érdemes szaladni.

Tamás Dénes

CSEREBOMLÁS: 1989

„A múltat mindig újra kell értelmezni a jelen alapján.”
(Frank Herbert: *A Dűne Káptalanház*)

A történelmi fordulók, kiemelt évszámok nem tartozhatnak egyetlen személyhez. Minél hátrébb húzódnak az időben, minél mélyebb és sokfélebb jelentéseket szívnak magukba, annál szükségsebbnek, kikerülhetetlennek mutatkoznak, az emberi viszonylatokon túlmutató erők megnyilvánulásának, amit az egyes emberek cselekedeteikkel nem idézhetnek elő, nem alakíthatnak, legfeljebb esetlenül leképezhetnek, részesülhetnek benne. Mégis, úgy gondolom, ezeknek a fordulóknak az igazi jelentőségét a személyes viszonyulások hordozzák, az emberi életek intimitásának mélyén formálódó, kiforró tartalmak, amelyek egyedül képesek eleven, vibráló jelentéssel felruházni az absztrakt, felcímkézett évszámokat. Ebből a szempontból egy szokványos, közönséges élet tanulságosabb és talán eligazítóbb tud lenni, mint egy nagy ívű történelmi perspektíva, mert benne nemcsak a tények rendeződnek el, hanem a tények alakuló, változó jelentése, jelentősége is megmutatkozhat.

Úgy alakult, hogy ahhoz a történelmi eseményhez, ami legjobban átalakította életem díszleteit, sokáig csak felszínes viszonyom volt. Nem érdekelt olyan mélyen intellektuálisan, mint mondjuk 1956 vagy 1968, amelyekkel kapcsolatosan azt éreztem, megértésük, elsajátításuk, identitásom pontosabb és mélyebb körülhatárolásához segíthet hozzá. Ötvenhatról mindig azt gondoltam, hogy valamiképpen a magyarságom ellentmondásos természetének a megértéséhez ad kulcsot, míg az európai hatvannyolcat a történelem ritka szabad pillanatának véltem, és úgy éreztem, ikonikus képeiben, jeleneteiben a közösségi és egyéni lázadás titokzatos erőforrásait kell visszakeresnem.

Nyolcvankilenc sokáig hallgatott bennem. De lehet, hogy hallgatása csak a mindenütt jelenvalóságát fedte, a történelmi távlat hiányát, a háttérben folytatott csendes munkálódást. Lehetséges jelentéseit csak lassan lopta be mindennapjaimba, felismerhető hatását késleltetve fejtette ki, de aztán egyre markánsabban, erőteljesebben.

Amikor bekövetkezett, csak egy kis kellemetlenséget okozott nekem. 1989. december 22-én disznót vágunk falusi otthonunkban. Éppen az agyaslevest kanalaztuk befele a családommal, túl voltunk a kinti munkálatokon, a disznó feldolgozva már bekerült a házba, de még előttünk állt a hurka- és kolbásztöltés, a zsírnakvaló feldarabolása. Ekkor szaladt be a házunkba, önmagából kikelve, csapzottan, a szomszédasszonyunk. „Elkergették Cseuseszku!” – zilálta. – „Adják a tévében!” És hihetetlen módon valóban volt adás a tévében, ahogy aztán mindig azt ezt követő években, nekünk pedig néznünk kellett a műsort, a szűkös térben tolongó, ágaskodó és ordibáló férfiakat, majd a sötét éjszakában világító lövedékek nyomvonalait, csak éppen a kolbászt, a hurkát nem töltöttük, a zsírnakvalót nem daraboltuk fel. Se azelőtt, se utána nem fejeztük be annyira későn a disznóölést, mint 1989. december 22-én.

Kezdetben ennyit jelentett számomra a fordulat. Valószínűleg ennyit is kellett jelentenie. Tizennégy évesen a történelemnek különben is alig van valami jelentősége. Máshol történik akkor az ember, a kamasz. Ahogy tizenöt, tizenhat évesen is. Bármilyen radikális külső váltás észrevétlen marad számára, mert egy belső történésbe olvad bele minden, a vágyak, az akaráások huzavonájába. De lehet, a kilencvenes évek, hozzanak bármekkora változást, még mindig a nyolcvankilencet megelőző világ árnyékában teltek el, ami akkor védettséget is jelentett, a kibúvás lehetőségét a változás mindent felborogató kényszerével szemben.

Először csak a kétezres évek után kezdtem felismerni nyolcvankilenc rejtett jelentőségét. Akkor kezdtem először érezni, hogy életem két nagy korszakra kezd szétválni, hogy van egy nyolcvankilencet megelőző és egy arra rákövetkező része. Ez a szétválás kezdetben egy külsődleges érzésben mutatkozott meg. Egyszerűen örvendtem annak, hogy nem kellett a nyolcvankilencet megelőző világ díszletei között felnőnem, hogy nem abban a világban kellett megszereznem legfontosabb élményeimet (és ekkor a kamaszkorra és a felnőttkor kezdeteire gondoltam), nem az által a világ által határozódottam meg, legalábbis a tudatosság szintjén. Úgy láttam – ma már tudom, igazságtalanul –, hogy akik nyolcvankilenc előtt lettek felnőttek, fáradtabbak, kopottabbak, mint én, mint az én generációm, úgy éreztem, a régiek mindig egy láthatatlan terhet hurcolnak magukkal, megtörtebbek, megalkuvóbbak. Ezt én annak tulajdonítottam, hogy egy zárt és igazságtalan rendszerrel kellett együtt élniük, a megkötött kompromisszumoknak, amelyek lassan rágták szét tartásukat, gerinccességüket. Tapasztalataik elavultnak tűntek előttem, véleményeiket óvatosságnak éreztem, tudá-

sukat pedig mintha egy falusi könyvtár polcán felhalmozott régies, porosodó könyvsorból merítették volna. Akkor még nem tudtam, hogy nem elég egy rendszert egy másikkal lecserélni, hiszen egy idő után minden rendszer kitermeli a fennmaradásához szükséges megalkuvások, kompromisszumok sokaságát, ahogy a benne élő emberek rugalmatlanságát, fásultságát is megszüli. Kezdetben élesen zavart minden nosztalgia a régi rendszer iránt. Nem értettem, az apák és a nagyapák hogyan állíthatják, hogy jobb volt „akkor” élni, mint a jelenben, nem tudtam felfogni, miért töltheti el őket büszkeséggel a fennmaradásukhoz, viszonylagos jólétükhöz nélkülözhetetlen, „kiügyeskedett” előnyök megszerzése. Látszott, akkor még nem volt rálátásom arra, hogy mennyire képlékeny és rendszerfüggetlen a közösségi morál, milyen könnyen átszabható, hozzáigazítható az éppen aktuális körülményekhez. Ezt az átszabást minden nehézség nélkül, teljesen spontánul hajtotta végre az én generációm is, hamar pozíciókat, előnyöket ügyeskedett ki magának a demokrácia homokozójában. Hasonlóan kezdett játszani, mint nagyapáink és apáink generációja.

Az évek közben továbbgördültek velem. Belekezdtem a kétezres évek Űrodüsszeiájába, aminek útvonala nem a végtelen univerzumon, hanem az egymásra következő éveken keresztül vezetett. Ahogy kezdtek felfele számolni a kétezres évek, valahogy úgy kezdtem érezni magam, mintha a saját jövőmben élnék, mintha belecsöppentem volna gyermekkorom kedvenc science-fiction regényeinek világába. Aki azonban belecsöppent ebbe a világba, már nem volt teljesen kortársa a jelen eseményeinek. Egy része ott ragadt valahol a távolmúltban, a gyerekkorban, a nyolcvankilencet megelőző világban. Nem tudta teljesen magáévá tenni a haladás imperatívuszát, idegenkedve, vacogósan tekintett fel a jelen magaslataira, mert egyre inkább, a felgyorsítás helyett, az idő lelassításában lett érdekelt. A gyorsaság, a permanens változás ugyanis leginkább a tapasztalatok kontinuitását számolja fel, azt a vörös fonalat, ami összeköti egy emberi élet szilánkos tapasztalatait. Mintha egy naprobbanás utáni világban kellene élni, amelyben a különböző életszakaszok, mint önálló bolygók keringenek az űrben.

Ki tud beszámolni egy ilyen eseményről? Ki fogja megírni a történetét?

Talán ez az átállítódás kezdte felértékelni bennem a nyolcvankilencet megelőző időszakot. A megvetést, az elutasítást ugyanis a büszkélkedés váltotta fel. A büszkélkedés afölött, hogy még éltem és tapasztaltam a régit, az „ántivilágot”. Éltem és értem is. Tudom, hogy mit jelent az, amikor a faluban egy fiatal lányt kollektívszekérnek csúfolnak. Augusztus 23-ról pedig nem az 1944-es szovjet felszabadítás jut eszembe, hanem az utcán, a

tömegben való várakozás tömény unalma. De magammal hordozom a piros nyakkendő büszkeségét is, ahogy megőriztem a nehezen beszerezhető, s ezért ünnepi eledelként felkínált narancs mennyei ízét is, amit a bőség forradalma sem tudott elvenni tőlem. Beavatott vagyok egy régmúlt világba, egy olyan tudás birtokosa, amit a nálam fiatalabbak már nem érthetnek, ez a tudás pedig nemcsak egy különös múltba zár be engem, hanem a jelen is jobban megérteti velem. Egyre inkább egy titkos erőtartalomnak érzem azt a világot, ahonnan bármikor eleven és különös ízekkel, színekkel tudok visszatérni. Képeket tudok hozni onnan a jelen kopottságához és szegénységéhez, kövér analógiákat a hatalmaskodáshoz, az ízléstelenséghez, miáltal jelenemet is gazdagíthatom. Nem véletlenül érzem azt, hogy egy ittfelejtett vasútállomási koszos falatozó méltóbb helye a szétesettségnek és a férfibáratnak, mint a divatos importsörözők, a flancos teraszok.

Igen, lassan odajutottam, hogy nyolcvankilenc nélkül már nem tudom kitalálni magam.

Közben tovább fognak telni az évek. Évekre évek fognak következni, miközben nyolcvankilenc még hátrább fog tolódni az időben, egy különös zárányvilágot határolva be. Ettől pedig tovább fog fogyni a nyolcvankilencet megelőző életem tartalmassága, miközben növekedni fog jelentősége, szimbolikus ereje. És én félek, mi lesz ebből, hová alakul ez az irányíthatatlan cserebomlás. Mert érzem, engem is az a veszély fenyeget, hogy életemmel körüljárom, s majd egy hangzatos kijelentésbe belezárom azt az eleven töréspontot, amit egyre nyugodtabban, egyre felelőtlenebbül rendszerváltásnak, azaz 1989-nek nevezünk.

Tompa Andrea

FELNÉZŐ

Volt valami ilyesmi: amikor nagy bajba kerültek az emberek, felnéztek az égre. Mintha valami indiánokról szóló könyvben állt volna ez.

Bár csak tudtam volna, hogy van egy ilyen mozdulat, egy ilyen reménygyakorlat. Valahogy tudatosabban, elszántabban tudtam volna. Néha magamtól talán rájöttem – emlékszem ilyen nézésekre, de inkább csak nyaranta, amikor amúgy is, mert csillagos, mert hullócsillagos, mert szerelmes vagyok vagy inkább csak szeretnék lenni. De hogy mindig fel lehetne nézni, mondjuk esős időben, ősszel a szürke városi semmibe, ködben, vagy épp hajnalban – mert hajnalnak érez az ember minden iskolába menést. Vagy amikor anyám egyáltalán nem látszik még a sarkon befordulni, pedig már nagyon várom, mondjuk, akkor is fel lehetne nézni, ha éppen felhős. Felnézni, várni, pihenni, remélni, kicsit megszűnni.

Arról is csak épp most szereztem tudomást, hogy hányféle felhő van. Bárány és fátyol, meg gomoly. Annyit tudtam akkor is. De a többi?

Ha mondjuk tudtam volna felnézni, ösztönösen (nincs ilyen ösztön, ezt csak úgy írja az ember, az irodalom kedvéért), inkább talán valamely korai bölcsesség okán (mely nem adatott meg nekem), vagy netán valaki megtanít, hogy:

– Nézz már fel, barátom, mikor bajban vagy!

– Miért néznék fel – kérdezném gyanakvó-flegmán, mint kamaszhoz illik, mert abban az időben, amelyről szó van, még kamasz vagyok.

– Hát hogy vedd már észre, hogy a világ sokkal, de sokkal nagyobb, óriási, te pedig itt állsz mégiscsak az égbolt alatt, a magad némiképp apró bajjával ebben a nagy-nagy égboltnyi bajban. Bajban, vagy hát csodában, mert ugye a felhők, a csillagok, a Hold, a Nap, a szél mégsem a bajhoz tartoznak. Az ugye mégiscsak valami csoda. Vagy révület. Na, akkor kicsit megpihen a szemed, s mintha magadból kilépnél. Te kicsi vagy, ő meg nagy, érted már? A te bajod is kicsi, az övé meg... az övé felfoghatatlan.

Hát nem mondta, most mondom én neki. Magamnak. Nézzél fel, barátom! Bajban vagy, nézzél fel!

Néha felnéztem tehát azelőtt, valami nyári kiránduláson, éjszaka, fűvön fekve, kígyótól nem félve, vagy tán nem is egészen józanon, mert a kamasz kiszabadult otthonról, és sátorozik, s ezt véli szabadságnak. Tényleg azt hittem, ez a szabadság.

De hát felnézni, mindig, bármikor? Az lett volna az igazi bolondság.

– Neked tényleg olyan szörnyű volt, ahogy megírtad? – kérdezi egy irodalmár egy könyvem okán most, nemrég, alig pár évvel fiatalabb nálam, s én úgy megijedek, mintha... nem is tudom, szándékos okirathamisítást hajtottam volna végre, valami ártatlant megvádolok egy szörnyűséggel, igazi nagy disznóságot csinállok, s most lebukok. Hebegek, hogy hát miért, neked nem? Nem volt szörnyű? Nézek rá, sulykolom, hogy de, de, mondjad már, igen. Vagy nekem szörnyű lett volna? – kérdelem magamtól, ezt írtam volna tényleg, gondolkodom, miközben épp megrendeltem a vacsorát, itt vagyunk egy legjobb kolozsvári helyen, emberek tucatjai, vidám, söröző fiatalok tucatjai, nekem meg bankkártya a zsebemben, annyi vacsorát rendeltek, amennyit akarok, fényévekre vagyok az akkortól, és semmi, de semmi nem fáj éppen most. Csak ez a kérdés. Ez most kicsit azért karmolás.

Fájt? Mi fáj? Olyan magyarázkodó félmondatok, szavak jutnak eszembe. Mindig utálok magam, amikor magyarázkodom. Nem volt virsli minden nap. Nem volt meleg víz. Nem tudtam utazni, jut eszembe a tromf, ez a főtromfom, a kőr ász, a szabadság hiánya, érted? Pedig ilyesmire sosem gondoltam akkor.

Valahogy rájövünk, hogy a kérdezőm, egyébként okos irodalmár lány, még gyermek volt akkor, én pedig kamasz.

– Ez az én szerencsém – mondja –, gyerek voltam.

– Nekem meg az a szerencsém, hogy nem. Mindent értettem, a testemmel. Főleg a testemmel.

De hát ha tudtam volna, hogy fel kell nézni az égre, fel lehet, s meglátom ott anyám, nagyanyám, dédnagymamám arcát (miért épp nőként, nem tudom, vagy hát hosszú sora volna elmondani), hogy ők is, ej, mennyi rémséget éltek, vastagabban kaptak a diktatúrából, mert még gyermeket is kellett etetni közben, vagy épp elvetetni, vagy egy világháborút s még egyet, meg még egy elcsatolást kibírni, szóval ha láttam volna az ő arcukat odafent tükröződni, meg az apákét, nagypapákét, kiknek csontjait valahogy jobban ledarálta ez a század, legalábbis nálunk, akkor kicsit, kicsit jobban tudom, hogy nemcsak én, én, én az én fájdalmam, az én diktatúrám, az én melegvíz-hiányom van. De hát ők se mondtak túl sok mindent. Főleg nem azt, hogy nézz már fel az égre, fiam. Azaz éppen a semmit, nagyon keveset mondtak, irtó kevés szó esett a fájdalomról.

Blokkban lakunk akkor. Nincs tiszta ruhám, mosógépünk sincs, csak olyan ócska, tárcsás, inkább a kádba áztat anyám. Van persze tiszta ruhám valamennyi, de nem pont az, az a kettő, amit hordani lehet, az mindig ko-

szos, néha napokig ugyanabban járok, és nem tudok rendesen mosdani. Meleg víz, az nincs. A hideg a lakásban s a penészes fal nem zavar annyira, mint hogy nincs meleg víz, nem lehet mosdani, nincs tiszta ruhám. Egy ruhát mindig többször veszünk fel. 1988 telén egy pár vastag harisnyám van, egy fehér, szép amúgy, de egyetlen, én pedig szeretnék szoknyában járni, mert tetszeni akarok, és van is kinek. Minden nap találkozunk, kíséretet. Egy hét után megjegyzi, hogy vajon én mindennap ugyanabban a ruhában járok-e. Ez nem vicces. Ez olyan kérdőrevonás-féle. Mintha azt kérdeznék: szoktál te mosdani?

Azt a ruhát a vastag fehér harisnyával aztán többé nem veszem fel. Egy vastag harisnya egy hétig...?

Egy fehér?

A szabadság hiánya nem érdekel, nem is értem akkor, nem tudom, mi a demokrácia, a cenzúra, a szólásszabadság, az emberi jogok, semmi ilyet nem tudok, otthon sincs erről szó. Azt tudom, hogy nincs meleg víz, és nem tudok rendesen mosdani.

Nem lehet ezt a kamasztestet tisztán tartani, nincs meleg víz, tálban kell melegíteni, vagy egymás vizében fürdeni, amihez túl nagy vagyok már. Mindig is utáltam. Mi testileg nem vagyunk közel egymáshoz. Nincs tiszta ruha, nem szárad, nem tudom azt felvenni, amit szeretnék, és az eleve nincs is, amit szeretnék. A test, a test, a test, mindenki ezt nyomorgatja. Arra vágyom, hogy minden nap fürödhessenek. Mit meg nem teszek egy fürdésért. Mit meg nem. Kérem szépen. Kérhetnék egy jó nagy radírgumit, olyan illatos kínai rózsaszínt, mint gyermekkoromban volt ritkán és csakis protekcióval, amivel egy kicsit retusálni lehetne ezeket a történeteket, hogy az ember mit meg nem tesz mondjuk azért, hogy meleg vízben fürödhessen. Mondjuk: párválasztási szempont. Aha, náluk van meleg víz. Jó, akkor legyen ő. Már akkor a rettenetes kompromisszumok embere voltam. Mi lett volna, ha nincs 1989? Úristen, rossz rám gondolni, miket tettem volna még, felnőttébb fejjel. Úristen, köszönöm, hogy mégiscsak volt.

Hogy legyenek tiszta ruháim. Hogy a test melegben legyen és biztonságban. Lehessen jókat enni. Lehessen enni annyi rántott húst, amennyit szeretnék. Melegben aludni. Utazni. (Ezt sokkal később vágyom, és évtizedekig nem tudok majd leállni.) Valójában akkor eszembe sem jutott. Amikor már lehet, csak akkor. Addig szinte normális, hogy két évente útlevelet Magyarországra. Máshová nem megyünk. Nincs világ. Nem tudom, milyen világok vannak. Svédország – oda sokan szöknek akkoriban. Nem érdekel a földrajz, mert nincs számomra föld, nincsenek valódi országok a térben,

ez van, ez van, semmi más, és itt sem utazunk sehova, mert a szüleimnek nincs ideje nyaralni. Nem szoktunk. És nincsenek szüleim, anyám van, apám régóta csak a földet nézi, mert felnézni sosem tudott.

Minden normális. A disznóól normális. A cella normális. Ekkora, és így kell élni benne. Egyszerűen fogalmam sincs róla, hogy mi a szabadság.

Ha mondjuk egy kicsit gyakrabban tudtam volna felnézni az égre, és mondjuk nagyanyám nem suttyomban visz el megkeresztelni, anyám meg nem kezd kiabálni az első úgynevezett kátéóra után, hogy engem nem isten teremtett, hanem ő maga szült, itt a Pap utca sarkán, amiben nem kértelkedtem ugyan soha, csak amennyire egy kamasz szokott harc közben („Én ennek volnék a gyereke? Biztos elcseréltek.”), de a felnézés-tanulásban, a bolondságban ez nem segített. Ehelyett az ember folyton azt érezte, vele, csak vele történik minden, rajta kívül semmi nincs ám, csak az istenverte magány.

Codruca nevű renitens osztálytársnőm – román osztályba járok már akkor, a magyar hopp, megszűnt 1987-ben – feldarabolta a lepedőjüket otthon, hogy legyen mibe orrot fújni, mert egyfolytában taknyosak vagyunk az iskolában, és vécépapír sincs persze, papírzsebkendőről nem hallottunk még soha, a vászonzsebkendőt meg főzőcskézni kell, hogy használható legyen, az undorító, takonylevesnek hívjuk. Annyira utálok az iskolában a szortyogókat, orrszívókat. Fújd már ki! Mibe? Hát Codruca meg feltalálta az eldobható vászonzsebkendőt, lóg belőle a cérna, de mivel barátok vagyunk, nekem is ad egyet. És anyád nem ver meg? Nem. Én verem meg őt, röhög. Élvezem, hogy annyira tudok románul, hogy nem néznek nem romának. Állunk az utcasarkon a hidegben, és ad egy ilyen feldarabolt lepedőt, amin, ki tudja, hányszor aludtak és kik. És röhögünk. Együtt megyünk haza gyalog, trolira túl sokat kell várni, meg amúgy is mindig áramszünet van délben, nem jár, nem érdemes várni. Ez mindig gyalogváros marad nekem.

Várni pedig nem érdemes. Inkább az eget kéne nézni, de ha egyszer nem jut eszembe.

1989 van, érettségizni fogunk. Fogom a darab vásznat, a szemem elé tartom. Olyan vékony, ezeréves szar. Belefújom az orrom, az egész a tenyeremben köt ki, mondom. Versenyzünk, hogy ki hány szinonimát tud a takonyra. Kapok még egyet. Tartom a vásznat a fény felé, átnézek rajta, szakadozott egykori lepedő, most pedig örülök neki, zsebkendő. Látom a ködös napot a foszló vásznon keresztül.

DECEMBER 21, CSÜTÖRTÖK

„A zakuszka is elment?” – kérdezem, miközben az üres befőttesüvegeket szedegetem össze a konyhában. Húgom ócska *Igazságokat* pakol halomba, Kishúg, még nincs hároméves, megúsza a zehejét, ő már fent van Nagypapáéknál. Jó neki!

December 21-e van, csütörtök, a vakáció negyedik napja. A lakás üres, csak a bútorok poros helye és az összeszednivaló szemét van benne. Költözünk. És igen, a bútorszállító autóval elment minden, az íróasztalom, az ágyam, a képek a falról és a befőzés a kamrából, minden úton van az új lakás felé. Nem akarok költözni, és nemcsak „arra a kis időre” nem, „amíg mi is megkapjuk a magyarországi befogadót”, nem akarok költözni sehova. A megszokott helyemet akarom, az eddigi osztálytársakat, az ismerős repedéseket a járdán, a biztonságot, hogy tudom, hol, melyik sövény mögött nő ibolya, és hol van cseresznyefa. Lázadó kamasz vagyok, aki nem akar változást, aki status quo-t akar. Momentán persze éhesen romeltakarít.

Tegnap este még megvolt minden, igaz, a bútorok egymásra rakva, szétolgatva. Ágyak, polcok, bőröndök közt szlalomozva, az íróasztal tetején vacsoráztunk. Flekken volt, anya azt mondta, „most aztán annyit ehettek, amennyi belétek fér”, mert mindig siránkozunk, hogy bélyegméretű a hús, mi meg borítékméretet szeretnénk. Ettük kenyérrel, kés-villa nem volt, már elpakoltuk valahova, és valahogy mégsem voltunk boldogok. Francnak kellett ez a költözés!

A hús a vasárnapi disznóvágásból volt, a disznót Vaszi hozta Felekről, és nagypapáéknál a ház előtt vágták le. Évek óta így megy, szegény nagyfiévek óta minden decemberben eperohamot kap, de sok az unoka, és enni kell – mondja, miközben a kezén levő göböket masszírozom. Szerinte attól múlik az epebaj. Disznót vágni a ház előtt persze tilos, de nem köp be senki, jók a szomszédok, meg különben is mindenki így csinálja. A felső szomszédnak füstölője is van, ha itt végeztünk, megyünk is fel nagypapáékhoz, átvisszük a kolbászt. Mindjárt karácsony.

Ez a vakáció is szar lesz, csupa pakolás meg rakodás, még örülhetek, ha lesz idő matekezni. Mindenki a felvételiéről huhog, be kell jutni a mat-fiz

osztályba, a mechanikába a tökfejek kerülnek. Minek, ha egyszer nem megy a matek, minek, ha úgyis elmegyünk, és valami tetves lici vár Jászberényben? Vagy egy flancos Pesten? Ambár ott giminek hívják. De legalább jól indult a vakáció, szombaton színház, bemutató, Boga nővérek. Rendes kolozsvári családnak bérlete van, és minden szart megnéz szolidaritásból, morogta nagypapa, amíg öltöztünk. A vadiúj, krémszín sínadrágot vettem fel, nem egy klasszikus színházi cucc, de amilyen hideg bír ott lenni időnként, megteszi. Mókás darab volt, baki baki hátán, a bőrkabátos főkommunista alól kicsúszott a szerelmi jelenetben a hintaszék, a légiriadós sötétség alatt meg, amíg a színésznő az életről dumált, a háta mögött a gyertya kiegészítette a szekrényt, csak úgy füstölt, mindenki meredten bámulta. Szünetben minden ismerőssel ugyanaz volt a téma: Hallottad? Cirkusz van Temesváron!

Hát itt meg költözés van.

Üresen kong a lakás, száll a por, anya seprí a nagyszobát. Minek takarítani költözés után? Egyedül a rádió maradt még velünk, most szólhat nyugodtan, mert a telefont is kikapcsolták. Eddig megvolt a forgatókönyv, ha Szabad Európát hallgatunk, vagy ha az öreg nagyon belemelegedett a politizálásba, a telefon három varrottas párnával letakarva költözött is a jégszekrény tetejére. A régi Fram csendes volt, és nem volt mélyhűtője sem, az új Zil, ami most már a Főtér fele járhat, olyan hangos, mint egy traktor. Ez a telefon-dolog is népszokás, minden havernál ugyanígy megy, csak van, ahol már a Szabó családra vagy a Ki nyer má?-ra is jégszekrényre csapják a telefont.

Hírek következnek, én kimegyek a fürdőbe, megeresztem a csapot, kimosom a kádat, ha már anya annyira ragaszkodik ahhoz, hogy „mindent rendben hagyjunk”.

Nem hallom a rádiót, csak látom, hogy anya körbefolyik a seprűn, és a padlón köt ki. Nem ájul el, szerencsére, Húgom vizet hoz, seprű a földön. Bukarestben is cirkusz van, imént mondta a Kossuth rádió, hagyjuk a tökfelesleges takarítást, és futás nagyapáékhoz. Majd ott eldöntjük, hogyan tovább, hánykor hányan megyünk az új lakásba rakodni. Részemről döntöttem, nem megyek ma sehova, ott maradok és olvasok.

Délután van, apa telefonált: mindent lepakoltak, neki be kellett mennie a gyárba, kipakolás majd később, ne mozduljunk nagyapáéktól, cirkusz van a belvárosban. Kishúg a kockáit rendezi, anya ledőlt, pedig nem szokott, fáradt, vagy mi. Nagyapával átvisszük a kolbászokat a szomszédba, „Ați auzit ce a fost la București? Doamne ajută!”

A füstölés ingyen lesz, nagypapa szerzett nekik Pestről valami gyógyszer, csak még nem jutott ide, valami régi katonabajtárs hozza januárban. Rengeteg bajtárs van, és mindegyik hoz meg visz valamit, könyvek, gyógyszerek, csoki. Egyszer csokis ömlesztett sajt is került, hát az pocsek volt. Én szeretem mindkettőt, de egy étel vagy sajt legyen, vagy csoki, ne hülyéskedjen az emberrel!

Az utcán senki, itt egyébként is egy évben csak egyszer van tömeg, november 1-én, itt a temető a házak mögött. Zúgás hallatszik a Főtérről. Nemigen jártam felvonulásokon, én minden augusztus 23-án kötelezően „beteg voltam”, pedig másodikban még bőgtem is, mert a tanci azt mondta, aki nem megy felvonulni, nem avatják pionírrá, de anya kijelentette, hogy füttyöl az avatásra, nem vonulok sehova, otthon maradok és kész. Így utólag persze igaza volt, de hát mit tud egy másodikos pocok? Most mozgalmi múlt nélkül is tudom, a tömeg hangja hallatszik fel, szavakat nem lehet kivenni, csak valami ütemes surrogás. Tehát ilyen, amikor cirkusz van a Főtéren.

Állunk a kapuban nagypapával ketten, és figyelünk. Keze a vállamon. Katogó, ugató zaj. Megszorítja a vállam. „Sortűz volt: puska. Nem levegőbe ment!” – mondja. Az örökös háborús történetei hirtelen itt vannak mellettünk.

„Lőnek?” – kérdezi a világ legtermészetesebb hangján nagyfi is, amikor bemegyünk. Hát igen, elkezdődött itt is.

Kávé az asztalon, leülnek mellé, és számba veszik a készleteket. Két háborúviselt ember, front, fogság, pesti ostrom: kávéznak és számolnak. Étel van, víz van, a temetői kút is itt van közel, ha netán elzárják, de tartalékunk is demizsonokban. Nem mentek sehová, gyerekek, itt maradtok, itt biztonságban vagytok. Két hétig is élünk a készletekből, ha kell, de nem fog kelleni, nem tart ez addig.

Ki-kimegyünk hallgatózni az udvarra. Csend van, olyan csend, mint még soha. A telefon is néma, nincs vonal. Hamar jön az este.

Éjszaka anya sír. Fulladozik. Vigasztalnám, hogy nincs baj, minden rendben lesz, hiszen mondták nagypapáék, hogy itt biztonságban vagyunk, de egyre azt hajtogatja, hogy ha vele valami történne, vigyázzak a Kicsire. „Rád bízom, érted?”

Anya soha nem sírt még. Tizennégy éves vagyok, október óta buletinem is van (jó, rendes magyarul az „személyi igazolvány”, de mindenki buletinnek mondja).

Az egyik szomszéd, aki a Főtéren dolgozik, elmesélte, mi történt a délután. Kicsi, sovány asszony, botladozva jött felfele az utcán, mintha részeg volna, öklendezett a sírástól, alig lehetett érteni. Bezárták őket az irodába, a halottakat odatámasztották az ajtónak. Vér, vér mindenütt.

Anyának nem mondtuk el. Akkor nem féltem. Most félek.

Éjfél elmúlt. Kimegyek a konyhába. Kennék egy szendvicset, de nem akarok zörögni, csak állingálok az ablak előtt. Később bejön Nagyapa. Pizsamája felett kabát, biztos kiment hallgatózni még egyet a sötétben.

– Késő van, menj aludni! – mondja. – Minden rendben lesz.

Vállamra teszi a kezét. Már nem félek.

Varga László Edgár

FORDÍTOTT NAPLÓ

(CNELIKNAVCLOYNZÁZSCNELIKREZE)

2014. szeptember 2.

Végképp csődöt mondtam. A szónak így, ebben a formájában: „mondtam”. Jobban kiemeli így a csődöt magát (már amennyiben a csődöt magázni szokás). (Csődöt) mondtam, ember, (de te azért csak) küzdj, és bízva bízzál! (Kösz.)

Nem tudok semmi fontosat mondani ezerkilencszáznyolcvankilencről. Egyébként is mi értelme fontos dolgokról fontosat mondani? Vagy nagyot. Olyasmit, ami ki se fér a számon? Nem vagyok én politikus. (Kösz.)

2014. szeptember 1.

Most fölugrok, és addig járkálok, míg mindent el nem felejtettem.

2014. augusztus 28.

A latin revolutio szó „körbefordulás” jelentéssel bír. Negyvennyolc. Ötvenhat. Nyolcvankilenc. Az egész történelem egy nagy rohadt ringlispíl. (Kösz.)

2014. augusztus 26.

(Mégfázás, láz, Nurofen, Paracetamol)

Ma azt álmodtam, hogy egy süketnéma besúgó vagyok.

2014. augusztus 25.

(Mégfázás, erős láz, Nurofen, Paracetamol)

Ma a Kárpátok Génuszával álmodtam. Jókora lyuk tátongott a fején, de amúgy nagyon kedves volt. Nem félttem tőle, valahogy tudtam, hogy szabad vagyok, nincs hatalma felettem. Azt hiszem, ezt ő is tudta, ezért volt olyan kedves. Vadászon voltunk, ő medvékre és vaddisznókra lövöldözött, én leginkább a levegőbe. Szóval az írók most már bármit leírhatnak? – kérdezte, és leterített egy hatalmas barnamedvét. Bármit – feleltem. Két alak golyóálló plexiüveget vonszolt magával kettőnk között. Az nem a legjobb – mondta, és megcsóválta a fejét. Mintha hó kezdett volna szállingóz-

ni. Magam is úgy vélem – feleltem. Vaddisznó vágatott át előttünk a fák között, majd eltűnt a sűrű bozótban, a Kárpátok Géniusza célzásra emelte a puskáját, de nem volt elég fürge. Csettintett egyet, bár nem tűnt igazán dühösnek. A költők sem írnak születésnapra költeményeket a politikai vezetőknek? – kérdezte cinkosan hunyorítva a meglévő szemével. Sűrű avaron, letört ágacskákon vezetett az utunk, lépteink mégis hangtalanok voltak. A költők köpnek a politikusokra – válaszoltam cinkosan hunyorítva mind a két szememmel. A Kárpátok Géniusza értette a tréfát, de nevetni nem volt ideje: le kellett adnia egy lövést egy újabb vaddisznóra. Ez a lövés sem talált, megálltunk. A szabadság – mondta komolyan – nagy felelősséggel jár. A legtöbb ember nem tud mit kezdeni vele. Nekik karám kell, pásztorkutyák és egy közös ellenségkép, akitől félhetnek, és akit gyűlölhettek: én. A havazás erősödött, a fenyők ágai között beszitált a ritkás részen, ahol álltunk. Látszott a leheletünk. És mi a helyzet azzal a néhány szabad szellemmel, akik elpusztulnak a karámban? – kérdeztem. Ők a szükséges áldozat – válaszolta, és a tekintetemet fürkészte. Értettem a tréfát.

Továbbmentünk. Besúgó azért csak vannak – fordult felém aztán később. Azok vannak – válaszoltam egykedvűen, majd lekaptam a vállamról a fegyverem, és a levegőbe lőttem kétszer. Na, ezt már szeretem – mondta kaján vigyorral az ábrázatán, és miközben megkocogtatta puskája csövével a plexiüveget, egy kismadár röppent át a fején tátongó lyukon. El kellett kapnom róla a tekintetemet. A plexiüveg sarkában a következő felíratot vettem észre: 1989.

2014. augusztus 19.

Sohasem írtam naplót, és nem is fogok soha. A vajtfulúbb olvasók bizonyára rájöttek, hogy ez nyilvánvaló hazugság. Ám írhatok ilyet, elvégre szabadság van. Én azt írok, amit akarok, te meg, bágyadt olvasó, majd azt olvassál, amit akarsz – ebben kiegyezhetünk. Bár ez a kiegyezés is... Rátapad szavainkra a történelem mocska. Szinte szúrja a száját egyik-másik. Zamatos nyelvünkhöz vegyült epe. (Kösz.)

2014. augusztus 11.

Ha nem lett volna ezerkilencszáznolcvankilenc, most nem lehetne leírni bármit. Így, hogy volt, le lehet írni bármit. Kérdés, hogy ez jó vagy rossz. Vettem már olyan könyvet, aminek olvastán azt mondtam: rossz. Hogy beleszedültem a sok sületlenségbe. (Revolutio!) Persze, nem lenne jó, ha nem lehetne leírni bármit. Igaz, így is gyakran érzem – bár lehet, ez csak

rigolya –, hogy írás közben nem vagyok szabad. (Ezt vajon leírhattam volna ezerkilencszáznolcvankilenc előtt?) Szóval most már nincsen elnyomás, nincsen cenzúra. Csak rigolya van. (Kösz.)

Egyébként is milyen kérdésfelvetés az, hogy „Mi lenne, ha nem lett volna ezerkilencszáznolcvankilenc?”

Ezerkilencszáznolcvanhét.

Ezerkilencszáznolcvannyolc.

?

Ezerkilencszázkilencven.

Baromság.

2014. augusztus 5.

Ma eszembe jutott a Kárpátok Géniusza, de fölugrottam, és addig járkáltam, míg el nem felejtettem.

Lejártam a két szép lábamat.

2014. július 29.

Ma roppant munkakedvvel ébredtem, kipattantam az ágyból, mint egy nikkolbolha, rengeteg gondolat kavargott a fejemben. Feltéptem a laptopot, és amúgy állva munkához láttam. De mit írok le először ezerkilencszáznolcvankilencről a sok kavargó, tolakodó gondolat közül? Nyelvem határai a világom határai. Amióta megtanultam beszélni és írni, egyre kevésbé vagyok szabad. Behatárolnak a mondatok, a sorok. A szonett jambikus rács, a regény várbörtön. Szemem, ha így nevezem: „szem”, máris börtönablak. Ahova nem süt be a nap. És a „nap” is mi?

„Ha írás közben egy gondolatom támad, fölugrok, és addig járkálok, míg el nem felejtem” – így Esterházy.

Rigolya.

2014. július 26.

Falun nőttem fel, nem kellett sorba állnunk soha húsért. Besúgóink sem voltak, vagy ha voltak, mit súghattak volna be? Nem voltunk besúgók mi sem. Mit súghattunk volna be? Nem voltunk kulákok. Nem voltunk párttagok sem. Falun másképp mennek a dolgok. Ott a Szekuritáténál félelmetesebb az Aszály.

2014. július 19.
Július 19-én sosem dolgozom. (Rigolya.)

2014. július 12.
Ha nem lett volna ezerkilencszáznyolcvankilenc, a naptárgyárban előbb-
utóbb valakit nagyon letolnak.

2014. július 9.
Negyven év a pusztában. (Kösz.)

2014. július 8.
Szeretném azt mondani, hogy nem emlékszem a diktatúrára, de em-
lékszem. Bele van égve az agyamba, mint egy túlexponált kép. Nem ami-
att, amit elmondtak róla, hanem amiatt, amit elhallgattak. Amiről nem tud-
nak beszélni, mert a lényük része lett. (Mert Ő megbünteti az atyák vétkét
a fiakban harmad- és negyedíziglen. – Kösz.) A gyanakvás, amivel az új-
donságot figyelik, a passzivitás, a mondani nem merés, a rettegés – a lényük
része lett. A „nem nekünk való ez, fiam” típusú hozzáállás – ~. A „kicsivel
is be kell érni” legyintés – ~. A küzdeni nem merés, a saját igazukért kiáll-
ni nem merés, a másokat megszeretni nem merés, a nem merés – ~. A vál-
toztatni nem tudás, a mások igazát elfogadni nem tudás, a tisztelni nem
tudás, a dicsérni nem tudás, a bátorítani nem tudás, a ráadásul még bo-
csánatot kérni sem tudás – ~. Nem szeretem, ahogy élsz – mondják min-
dennek a tetejébe. Nem szeretem, ahogy éltek – gondolom. De a lényem
része lettek. Negyven év a pusztában. (Kösz.)

2014. július 6.
Keresem A Nagy Őt. Beszédem van vele.

2014. július 4.
Azt mondják, nálunk a demokrácia még gyerekcipőben jár. Egy gyerek
nem szabad. Pedig fel kéne már mászni arra a kurva körtefára.
A forradalom felfalja saját gyermekeit. (Kösz.)

2014. július 1.
Gondolkodtam, hogy van-e egyáltalán saját emlékem az akkori esemé-
nyekről. Úgy rémlik, azon zaklatott decemberi napok egyikén nagyapám
korábban jött haza munkából, mint máskor, és talán józan sem volt. (Ré-

szeg volt.) Egy másik kép, ami megmaradt, egy vonatszerelvény, amely a házunk előtti sínpáron húzott el harcokocsikkal és ágyúkkal megrakva. Egyikről sem tudom eldönteni ma már, hogy valóban összefüggésben voltak-e a forradalommal, vagy csak az én fejemben álltak így össze.

2014. június 27.

Ma kaptam egy levelet Láng Zsolttól. Kéne írni valamit ezerkilencszázyolcvankilencről a *Látónak*. A műfaj nem számít. Óda legyen? Szatíra?

1989. december ??

Még nagyon kicsi vagyok. Akkora az ujjam, mint egy nudli. Repülőgépet építek hulladékfából, ezzel vagyok elfoglalva. A fadarabokat repülő alakban lerakom magam köré, a közepére teszek egy kisszékot, fogok egy Y alakú botot, és máris pilóta lettem. Addig repülök, amíg kifogy az üzemanyag, aztán lezuhanok. A fadarabokat ilyenkor szétrúgom, és azt mondom: Buuuuummmmm. De nem halok meg. December van, most kabátban kell lezuhanni. (Buuuummm.) Egyik nap nagyapi korábban jön haza, mint máskor, nagyon furán jár. (?) A többi felnőtt sem olyan, mint máskor. Mindenki izgatott, mintha a szülinapjuk jönne. Bár, lehet, a karácsony miatt ilyenek. Nemsokára jön a Jézuska – már számolom a napokat. Összevissza beszélnek, de ha bemegyek, hogy halljam, suttogni kezdenek, vagy elhallgatnak. Szedd össze azt a sok fát az udvarról – mondja ilyenkor nagyapa. Azok nem fák, az repülő – fortyanok fel.

Hátramegyek a kertbe megnézni a körtefát. Anya szerint még nem mászhatok fel rá, mert kicsi vagyok, és leesek. Ha már nagyobb leszek, felmászok rá, akkor már szabad lesz. Nagyon várom. Délután kimegyek a kapu elé, be akarom hozni a macskát. Nem tudom elkapni, de már spurizok is vissza, mert jönnek a Kokovai-kölykök megverni. Sikerül meglógnom. Este is mindenki ideges, korán lefektetnek. Neked már minden jobb lesz – mondja anyám, és leoltja a villanyt. Sokáig nem alszom, nézem a sötét plafont, kint megy a hangos terefere. De én csak a körtefára gondolok, és aggódom, hogy kint maradt a macska. Még nagyon kicsi vagyok. Írni sem tudok, beszélni is alig. Jesszumpepi, micsoda szabadság!

Vida Gábor

KONZERVGYÁRI RÉM

(TÖRTÉNETEK)

1989-ben a kisjenői konzervgyárban dolgoztam, amelyet nagyjából születésem idején létesítettek, és pár évvel a rendszerváltás után szűnt meg, ahogy majdnem a teljes román ipar. Ez a gyár pontos képet adhatna arról, hogy milyen volt ez az ország azokban az időkben. Elavult, költséges, energia-pazarló technológiát próbáltunk üzemben tartani az RKP vezetésével és a Szekuritáté felügyeletével. Nyolcadmagammal a karbantartást láttam el, gyakorlatilag mindennel foglalkoztunk, ami egy roskatag gyár műszaki fenntartásához szükséges. Pótalkatrész egyre kevesebb volt, többnyire improvizálni kellett, és állandó volt a készenlét, hogy ha valami törik, szakad, robban vagy ledől, idejében elfussunk. Nem dolgoztunk állandó életveszélyben, bányához, acélolvasztóhoz nem volt mérhető ez a hely, de a román ipari horror folyamatosan jelen volt. A munkatársaim többnyire románok voltak, a legtöbb eszköznak, szerszámnak, tárgynak azóta sem kerestem ki a magyar nevét, akkor meg akartam szabadulni abból a környezetből, később el akartam felejteni. A gépekről hát keveset, pedig műszaki ismereteim java részét abban a gyárban szereztem. Ebből a szempontból jó iskola volt, azóta is hasznomra van. Abban az évben jelent meg nyomtatásban az első novellám, és felvettek az egyetemre, igaz, levelező tagozatra, mégis magyar–francia szakos egyetemista voltam, ott volt hát a szabadulás.

A műhelyben egyedül nekem volt érettségim, ez már akkor sem ért sokat, de elég volt arra, hogy a munkatársaim mindig az orrom alá dörgöljék, ha nem tudtam valamit: a gyakorlat számít, nem az iskola. A fő problémáikat abból eredeztették, hogy apám volt a bérelszámoló, és mindenki tudta, hogy miatta nem kap dupla fizetést, egyesek azt is feltételezték, hogy apám egyszerűen hazaviszi a pénzt. Ezek az inzultusok nem okoztak különösebb lelki válságot nekem – túl voltam akkor már a katonaságon, ami sokkal brutálisabb világ –, de bárki beláthatja, hogy nem jó annak az apját szidni, aki éppen egy tízkilós kalapáccsal dolgozik vagy hegeszt... Abban a világban, a román társadalomban általában, az anyázás nem volt olyan súlyos dolog, mint a magyarban, de ha az apádat tolvajnak nevezik, valamit tenni kell, mert az ember gyorsan a többiek lábtörlője lesz. Ki kell hát vá-

lasztani a hangadót, és valamivel letromfolni a közönség előtt. Mennyi volt a félévi hiány a raktárban, Virgil elvtárs?

Apámról persze továbbra is azt gondolta a munkásosztály, hogy ellopja a fizetésüket, de a beszólásomat nagyra értékelte a közönség, mert a raktárosról is azt gondolták, hogy hazahord mindent, miatta nincs gumicsizma, hegesztőpálca, csavar és menetvágó. Valóban az apám intézte nekem azt az állást, akkor is volt munkanélküliség, akkor sem tudott elhelyezkedni a szakmájában majdnem senki, súlyos pénzeket fizettek egy jobb állásért, ha nem volt ismerős, közbenjáró, csak az öntödékben és az építőtelepeken volt mindig üresedés, meg az istállókban. Akkor is az a szóbeszéd járta, hogy a munka nem szégyen, de azt is tudtuk, nem mindegy, mit és hol dolgozik az ember. Szülővárosom hierarchiájában a konzervgyár volt a legalsó szint, az alatt már csak a mezőgazdaság lehetett, viszont a gyárban a lakatosműhely közvetlenül az iroda után következett, sok lépcsőfok volt még lefelé a ládajavitóig. Legjobb munkahelynek az számított, ahol nem kellett csinálni semmit. Nálunk a vállalati szekust irigyelte mindenki. Gondterhelt ember volt, sehogy sem tudta megérteni, hova tűnik el egy éjszakai műszak alatt két mázsa cukor, pedig csak megevett mindenki egy marékkal...

A víztornyot szép őszi napon állítottuk fel. Egy 60 köbméteres (kb. 300 fürdőkád), üvegszálból készült tartály, olyan volt hosszú lábain, mint egy zsiráf. Sokáig erősítettük a lábait, magas volt és karcsú, mustot vagy ecetet kellett volna tölteni bele, de a főnök kitalálta, hogy töltsük előbb fel vízzel, hátha folyik. 48 kisebb-nagyobb lyuk volt rajta, én voltam a legvékonyabb és a legfürgébb, felmáztam egy imbolygó létrán, és mindet bejelöltem krétával, jöhet majd a foltozás. Éppen ebédszünet lett, lemáztam, a leeresztőcsapot kézzel nem tudtam kinyitni, vasrúdért indultam hát, amikor egy hangos recsenést hallottunk. A tartály megbillent, és mintha lassított filmen történe, eldőlt, majd kettéhasadt, mint egy kókuszdió, a kifröccsenő hideg víz szökőárként sodorta el az udvaron levő asszonyokat. Pánik. Más baja nem esett senkinek. Szerencsájük, hogy nem ecet volt benne, mondta a főnök.

Az ecet veszélyes anyag. Akkor éppen egy jól záró, stabil tartályban volt, ipari mennyiség, a számok nem sokat mondanak ma már nekem sem. A tartály tetején egy bevezető csövet kellett rögzíteni, és a munkatársam erősködött, hogy azt a szép, nyugatnémet csókulcsot dobjam fel neki, amit a sógora hozott vagy mindenképpen egy stratégiailag fontos rokon, és már napok óta mindent azzal a kulccsal szerelt, vagy azzal kezdett neki, hogy lássuk, irigyeljük. Ma már alig lehet érteni, hogy mit jelentett 1989-ben egy ilyen

csillogó nyugatnémet csőkulcs, de ha elmondom, hogy több száz nő dolgozott a gyárban, akkor a tárgy jelentőségéről némi képet lehet alkotni. Feldobtam hát a kulcsot a tartály tetejére, bár ez a munkavédelmi szabályokkal ellentétes volt, de ahogy a csatornások dobják a forró pákát egymásnak, mi is tudtunk egy-két látványos mozdulatot. A kolléga elkapta, bizonyára sok nő látta, talán mosolyogtak, talán arra gondoltak, hogy ezek ám a legények. Én a csobbanást is hallottam, és a kolléga átkozódását. Ajánlottam, hogy valami horoggal halásszuk ki a szerszámot, vagy mágnessel. Azt válaszolta, semmi baja nem lesz, ott jó helyen van, majd ha leengedik az ecetet. Régészeti leletek hasonlítanak arra, ami a csőkulcsból maradt. Az NDK-ba ment-e az a savanyú uborka, már nem tudom, de gyanítom, hogy az a szerszám nem volt nyugatnémet, és akkor a poén szempontjából mindegy, kik ették meg.

A németekkel melleleg sok baj volt. Hagytak csapat-papot, és kitelepettek Németországba, komoly műszaki úr maradt a helyükön, de ez egy másik történet, mint az is, hogy másként lehetne bármilyen autonómia mellett érvelni, ha még volnának németek Erdélyben. De akkoriban erre így nem gondolt még senki. Egyszer az egyik német művezetőnek meghalt az apja, és a kollektíva úgy döntött, hogy elmegyünk a virrasztóba, rendes ember volt a művezető, jár neki ez. Nem tudom, miért maradtam ki a csapatból, végül is nem mentem. Másnap mesélték, hogy az egyik bepálinkázott atyafi úgy köszöntötte a gyászoló németeket, hogy: Kaputt Berlin! Gondolom, egy szovjet filmben vagy több szovjet filmben hallotta ezt, és egész biztos vagyok abban, hogy nem akart megsérteni senkit, egyszerűen ez jutott eszébe, köszönni próbált. Nem ütötték agyon, de közel járt hozzá. Harsogva nevettek a kollégáim, valahányszor ezt újra elmesélték, én ma is szégyellem magam.

Franzi barátom is azért került a konzervgyárba, mert ott töltötte a felfüggesztett büntetését, miután társas utazás közben megpróbált átlógni Nyugat-Berlinbe. Keveset beszélt erről, úgy tudta, állandó megfigyelés alatt áll, talán rám is gyanakodott, de szeretett velem dolgozni. Minden érdekelt akkor engem, Franzi pedig ezermester volt, jól képzett szerelő, szívesen magyarázott. Főműve az volt, hogy rendszerbe állított egy NDK-gyártmányú címkéző gépet, egyedül ő értette a műszaki leírást. Nagyon bonyolult gép volt, hetekbe telt, amíg megtanultam vele bánni, azt mondta, örökbe hagyja nekem, hamarosan megjönnek a papírjai, és elmegy Németországba. Úgy is történt, egyszer csak ott álltam egyedül a csodálatosan bonyolult gép mellett, és felcímkéztem egymillió befőttesüveget. 1989. decem-

ber közepén tanulmányi szabadságra mentem Kolozsvárra, leállítottam a gépet, és nem indította újra többé senki.

A lekvárfőző nagy üstöt viszont beindították, akkor is majdnem meghaltam. A gyümölcsmasszát valamilyen kénes anyaggal tartósították, és főzéskor egy szivattyú ezt a mérgező gázt kiszívta. Éppen a kivezető cső mellett dolgoztam, és megbeszéltük a lentiekkel, hogy amíg le nem jövünk a tetőről, nem indítják be a szivattyút. Egy félmázsás csapat tartottam, amikor meghallottam a szivattyú töfögését, és láttam, hogy a kollégák riadtan elfutnak. Még sikerült egy csavart beillesztenem a kellő helyre, és már csak arra emlékszem, hogy a műhelyasztalon fekszem, a többiek úgy állnak körül, mint a ravatalt. Mindenki tudta, hogy a kórházi mentőautó nem jön ki, nincs benzin. De hát nem is kellett mentő, csak a szagokat nem éreztem napokig.

A cigányok lovát azért festettük le zöldre, mert olyan festék volt a szórópisztolyban. A ló volt a hibás, mert bejött a kerítésen, és a festeni kitett gépek között valami fontos növényt talált, nem tudtuk elkergetni, mindig visszajött. Először nekidörgölözött egy frissen festett vaslemeznek, erre mondta Mitică, hogy jobb lesz ez a szín, mint az a ganészürke (gri de bălegar), mert fehér volt a ló eredetileg, csak beleöregedett a ganéba meg a szeméttelapbe. Azért nem ölt meg a ló gazdája, mert kapott benzint, hogy mossza le a festéket meg a szart a lováról, és még maradt. Tíz évben egyszer le lehet csutakolni, mondta neki Mitică. De azért aljasok voltunk.

Az aljasságnak nincs határa. Volt egy asszony, aki már szült egy gyermeket, de az ura elhagyta, és ezzel a második emberrel sehogy sem jött össze neki, és az ember is el volt keseredve, mindenféle orvosokhoz meg javasasszonyokhoz járt, de nem segített semmi. Gheorghe már ott tartott, hogy többeket kérlelt, csináljanak az asszonynak gyereket, engem is állandóan maceráltak a kollégák, hogy fussak neki, nem iszom, nem dohányzom, szép az asszony, jó lesz minden, szép kövér kisfiú. Mindenre vágytam akkor, csak egy zabigyerekre nem. És aztán lett az asszonynak domborodó hasa, és Gheorghe felkötötte magát arra a darulánkra, amelyet húsz éven át engedett le meg fel. Az asszony férjhez ment harmadszor is. Anyi kétségbeesett, megtört, időnap előtt megöregedett, megalázott, tönkretett nőt láttam kis helyen, összezárva, hogy azt gondolom, férfinak lenni könnyű.

A kazánfűtő is megérte a pénzét, elfutott kenyérért a városba, és odamaradt a kocsmában. Éppen a kazánházba mentem, volt ott mindig társaság, odajártak a csajok zuhanyozni, volt sakktábla és kártya, télen meleg volt, meg lehetett szárítani a nedves pufajkát, nyáron pokol volt bent, de nem

ücsöröghetett egész nap a jéggyárban az ember. Bementem hát a kazánházba, hallom, hogy furcsán visít, zörög és rázkódik a kazán, amelyet túlfűtötünk, amíg a másikat nem tudtuk megjavítani. Sehol senki, a manométer piros tartományban, biztonsági szelep kiakasztva. Gondoltam, én ezt leállítom, egy gombnyomás az egész. Felrobbant volna, mondta a Főnök, amikor két nap múlva bemásztam, és kivettem azt a két biztonsági csavart, amelyeknek az ólombelseje ki kellett volna olvadjon, ha túlfűtik a kazánt, csak hát nem ólom volt benne, valami magasabb hőfokon olvadó ötvözet, összekeverték a gyárban a fémekeket.

A hegesztő, aki melleleg rendes ember volt, állandóan azzal piszkált, hogy minek annyit iskolába járni. Nem volt ezt könnyű neki elmagyarázni, de egyszer a véletlen, vagyis az ipar, a gyárban uralkodó fejtelenség a kezemre játszott. Volt az udvaron, az ócskavas-lerakat mellett egy jókora kör alakú, ujjnyi vastag vaslap, lehetett 70–80 kiló, ketten alig bírtuk becipelni a műhelybe. Egy lukat kellett fúrni a közepébe, de pontosan a közepébe, amelyről nem lehetett tudni, hol van. Van erre egy nagyon egyszerű geometriai eljárás, és amíg a hegesztőm térült-fordult, bejelöltem a vaslap középpontját. Némi rábeszélés meg üvöltözés után kifúrtuk, és valóban ott volt. Heuréka, ezután minden rajzolást rám bíztak, aki ért hozzá, az csinálja meg. Rövid idő múlva a vaslap, immár geometriai középpontján kifúrva, visszakerült az ócskavasba.

Ionică alacsony, szemüveges, kopasz fiatalember volt, meglepően hasonlított Woody Allanre. Ő volt városunk egyik futóbolondja, egy hatalmas aktatáskával sietett munkába és a munkából haza, a gyárban is állandóan sietett, egy talicskával hordta a szemetet és a törmeléket innen oda és onnan valahova. Gyerekkoromtól kezdve ismertem, naponta láttam. Arra sose gondoltam, hogy majd egy létesítményben fogok vele dolgozni. Beigazolódott a jóslat, hogy ha nem tanulok szorgalmasan, a sárban és a mocsokban végzem. Mint az ilyen félkegyelművel, vele is mindent elműveltek. Néha rettentően megsértődött, elhozta a baltáját a műhelybe, hogy élezzem meg, mert most agyoncsapja ezt vagy azt. Egy ilyen élezős napon, amikor Ionică reszketett az idegességtől, valaki köszörülte a baltája csonkját, a többiek meg röhögtek, másvalaki azt mondta neki, hogy menjen át a szállító-részlegre, és hozzon el egy vödör benzint, de nehogy a főnök meglássa. El is hozta a benzint, nem látta meg senki, betette a szomszédos műhelybe, oda, a másik szobába, mutatta. 30 teli oxigénpalack volt ott. Ha valamelyik szivárgott volna, akkorát robban, mint egy 42-es ágyúgolyó. Bementem, és kihoztam a vödröt, utána sokáig remegett a lábam.

Októberben egy késő estébe nyúló szerelés, kínlódás meg üvöltözés után felmásztam a főzőtorony tetejébe, a hátamat nekidöntöttem a meleg vascsöveknek, kellemetlen hideg volt, és elnéztem a nyugati látóhatárt, Gyula fényei látszottak, nálunk nem volt közvilágítás, nem volt semmi, ott pedig, ahol a sok ívlámpa szakította szét az éjszakát, a szabad Magyarország terület el. Most úgy tűnik, arra gondoltam, ott él Esterházy Péter, aki elég gyakran szerepelt a tévében, író, és én még egyetlen sorát sem olvastam, meg arra is gondoltam, utólag úgy tűnik, hogy ha átlógnék a zöldhatáron, a magyarok nem adnának vissza, ahogy sokakat nem adtak a barátaim közül, meg arra is gondoltam, most utólag egészen biztos, hogy én Erdélyben akarok élni, akkor hát a sötétség felé kell nézmem, mert nem rosszabb ez a sötétség annál a világosságnál, csak más.

Decemberben tanulmányi szabadságra mentem, bár fogalmam sem volt, mit kell tanulnom. Kolozsvárott voltam, de nem tudták megmondani, ott, az egyetemen, a Filón sem, hogy mi lesz a tanulmányokkal, honnan is kezdődik az egész. Hazaindultam hát, majd lesz valahogy. December 17-én délután Bánffihunyadon vártam a Iași–Temesvár gyorsvonatot, de nem jött, az állomáson sem tudták megmondani, mi történt vele. Eltűnt egy vonat, mondogattuk a barátommal, nem baj, holnap újra próbálkozom. Másnap délelőtt Váradon hatalmas rendőri készültség volt, géppisztolyos katonák és rengeteg civilnek öltözött alak, majdnem üres utcák, feltűnő csend, de még csak nem is igazoltattak, ahogy akkoriban elég gyakran, okkal, ok nélkül. Otthon aztán megtudtam, hogy Temesváron a tömegbe lőttek, azért nem jött a vonat. Elkezdődött, mondanám ma, vagy mondatnám akkori önmagammal.

A többit a tévében néztem, városomban nem történt semmi rendkívüli, de azért féltünk, a legtöbben attól, hogy mi lesz, néhányan attól, hogy nem lesz semmi. 1990 januárjában immár nappali tagozatos hallgatóként beültem egy előadásra az egyetemen. Az egyik kolléganóm döbbenet bánta a kezemet, sosem felejttem el a rémült pillantását. Nem a sebhelyek, hanem a bőr pórusaiba ivódott olajnyomok voltak a feltűnők, olyan volt, mint a kosz, nem tudhatta, hogy lemoshatatlan, idővel majd lekopik.

Rossz volt a 80-as évek. Mindenkinek el szeretném mondani, hogy rossz volt az iparban, rossz volt a hadseregben, rossz volt a középiskolában. Rossz volt Romániában élni akkor. Az sem változtat ezen, hogy fiatal voltam. Szegénység volt, bezártság volt, rendőri elnyomás volt. Félelem volt. Éjszaka Magyarország fényei látszottak nyugat felé. Magyar író akartam lenni, bár nem is értem, hogy utólag miért ez tűnik a legegyszerűbb változatnak.

A HUSZONÖTÖDIK ÉV. KIÁLTÁS-TÖREDÉK

*Nincs benne jövő. Jaj, van mégis.
Samuel Beckett*

Láttam nemzedékem legjobb elméit az örület romjaiban,
a ragyaverte állami babérral koronázott üres
fejszobrukkal vadul szeretkezőket, láttam őket az önimádat
eksztatikus magaslatain támolyogni a
gondolatlanság fényűző svédasztalai körül, elismerő
biccentéseket koldulva a komform különbözés
roskátag kismestereitől, láttam a petyhüdten törekvő
férfihátsókat, amint gazellaléptekkel pitiznek a megyei
világhír elszánt tigrisei előtt, odakínálva minden fordulónál
bőségesen verejtékező nyakukat a jégfehér fogaknak,
üresség dúsgazdag kurválkodói, árad a húgyszag a tegnap
összelopott életműből, jön az elkerülhetetlen pinkód-
öröklét, a se fog-, se szem-, se íny-tönkremenés, jön a
karácsonyfavég meg a vekkerfeltámadás, niphitek
diszkont vigasza megesett sztárpapoktól, füstkorom szítál,
halálra vert csipke szemfedő borul az egykor szapora
hímveszőkre, ügyefogyott herék harangozzák némán a zavaros
véget, megérik langymelegét a városon elterülő
széthasadt léleknek a kutyák és a fekete menyétek...

NEGYVENÖT, ÖTVEN- HAT, NYOLCVANKILENC

Az ifjú hős legyőzi az agg vámpírt, s a tartományt azonmód öröm árasztja el. Csakhogy az agg, mielőtt elpusztul, utolsó erejével még odakap az ifjú karjához. O, csupán jelentéktelen karcolás, semmiség...

A vámpírtörténetek beavatottjai, de csakis ők, ennyiből már tudják, hogy hamarosan új szipoly tartja majd rettegésben a lakosokat. A korábbinál mohóbb, mert fiatal. Persze, nem mindenki jár rosszul: a felemelkedő vámpíruraság sokakat fogad szolgálatába, és nem lesz hálátlan. – Így is el tudnám mondani, ami 1989-ben és azóta lejátszódott a szemem előtt, ha újmódi rémírók nem alacsonyították volna le a vámpírirodalom jeles hagyományát.

Lemondva a nagyon is vonzó mitikus szemléletről, az alábbiakban realista módon egy rövid párbeszédet fogok felidézni 1989-ből.

Négyen ültünk a K.-ból Budapestre tartó gyorsvonat kupéjában. Útjamra sok olvasnivalót vittem, az akkoriban induló lapokat az első betűtől az utolsóig felfaltam, azonkívül rendezéseimre is készültem a hosszú vonatutak alatt. De a körülöttem pergő dialógusok be-betörtek figyelmem körébe. Hamar megtudtam, hogy útitársaim tanárok. Egy k.-i középiskolában dolgoztak mindhárman.

Egyikük azon lamentált, hogy akkor most majd új ünnepek jönnek.

– Itt van mindjárt ez az október huszonhárom, hát tudjátok, az Ötvenhat! És mondjuk, én nem igazán tudom, hogy hogyan kell azt az Ötvenhatot megünnepelni! – sipította mellettem.

– Mondjuk, ahogy a Negyvenötöt, pont ugyanúgy! – vetette oda szemből egy kolléga.

Nevetett a három pedagógus. Másról beszéltek a továbbiakban. Figyelmemet már nem kötötték le szavaik, visszatérhettem olvasmányaimhoz.

Ám ahogy mind távolabb és távolabb kerül Nyolcvankilenc és Ötvenhat is, egyre többet gondolok rájuk, útitársaimra, a k.-i tanárookra. Az eltelt huszonöt év alatt jó pár ünnepséget lenyomtak.

Arra is meglenne a válaszuk, hogy hogyan kell megünnepelni a Nyolcvankilencet.

1989 ÚJDONSÁGA

Van egy olyan álláspont, amely szerint a filozófia nem annyira sajátos témáiban, hanem még ezeknél is sajátosabb módszereiben él. Ez azért is fontos, hogy megszabaduljunk attól a nagyon káros nézettől, hogy bizonyos tárgyakat csak bizonyos szakterületek képviselői hivatottak vizsgálni, míg a többiek inkább a saját házuk tájáról gondoskodjanak. A filozófia így nem egy adott téma (a megismerés, az erkölcs, a történelem, vagy régebben a külső és az emberi természet, a társadalom) problémáit akarja megoldani. Csak a saját módszerein keresztül hívja fel a figyelmet arra, hogy bonyolult tudományos vagy közéleti problémát milyen utakon kell megközelíteni, és így hogyan lehet előkészíteni azt, hogy az igazság birtokába jussunk. Vagy jobban mondva, azt mutatja meg, hogy hogyan lehet a problémákat precízebben, okosabban, hatékonyabban megragadni.

Ehhez kellenek az olyan, évezredek alatt kialakult és a filozófiához hagyományosan hozzátartozó, illetve nagyon komoly eredményeket felmutató módszerek, mint az érvek és fogalmak elemzése. A fogalmak kialakulásának, használatának, viszonyának vizsgálata hagyományosan a filozófia módszertani felszereléséhez tartozik, és talán nem túlzás azt mondani, hogy végül is nagyrészt ebből él. A filozófia a conceptusokkal foglalkozik és hadakozik. Vagyis ezen kívül a vele szimpatizáló embernek elég nehéz, a vele perlekedő embernek pedig túlságosan könnyű lenne fogást találnia rajta. A filozófus azonban nemcsak fogalmakkal foglalkozik, de arra is kíváncsi, hogy milyen körülmények között jutunk oda, hogy valami intuíciót fogalommal szilárdítsunk.¹ A 20. századi filozófiai hagyomány egy jelentős része tette fel ezt kérdést. De ha valaki részben Martin Heideggert, Michel Foucault-t, Jean Cavailles-t, Gaston Bachelard-t vagy éppen olyan fenomenológusokat olvasott, mint Maurice Merleau-Ponty, még véletlenül sem

¹ Többek között az intuíciók mint releváns filozófiai forrásokról, illetve a filozófia státusáról szólt az a vita, amely Nánay Bence cikke nyomán (2011/12), Vajda Mihály (2012/2), Boros János, Nemes László (2012/3), Tózsér János és Demeter Tamás (2012/4) hozzászólásaival zajlott a *Magyar Tudomány* folyóirat lapszámaiban.

tudta elkerülni ezt a gondolatot. Főleg francia filozófusok szerették még a tudomány történetével kapcsolatban is azt kérdezni, hogy a sok esemény (kísérletek, háborúk, ipari fejlődés, felfedezések), személyes emberi vagy közösségi tényező (tudósközösségek, társadalom) között hogyan tudott valami újdonság, vagyis hogyan tudtak új fogalmak kialakulni.

A lényegre térve: azt, hogy mi az a dolog, amiért 1989-ről egy filozófus (is) beszélhetne, elég nehéz lenne más perspektívából megmondani. Pontosabban, nehéz lenne megmondani, hogy mi is az, ami erről éppen, sajátosan a filozófus mondanivalója és nem másé, a történészé, a politológusé, az esztétáé, a közgazdászé. A kérdés tehát nem az, hogy mi történt 1989-ben, hanem a következő: mi alapján alakult ki bennünk az az igény, hogy „1989”-re fogalomként, egy már-már elszigetelt jelenséghalmaz összefoglalásaként tekintsünk? Fogalmazhatok kétértelműen, de szemléletesen is: mitől vált számunkra 1989 fogalommá? És mi volt az újdonsága? Mert hogy természetes módon törekszünk az ilyen jellegű egyszerűsítő, de szemléletes összefoglalásokra, amelyeket azután fogalmakban, szimbólumokban adhatunk át, miközben szemléletekhez hasonló természetességgel használjuk őket, azt szintén olyan kiváló 20. századi gondolkodóktól tudjuk, mint a nagynevű Ernst Cassirer vagy éppen a nem kisebb nevű Edmund Husserl.

Egy ilyen elemzésben sok mindenre tekintettel kell lennünk, de legfőképpen arra, hogy adott kornak milyen intuíciói voltak a világ menetéről, tudományról, az emberi természetről, politikáról, vallásról, illetve ezeknek milyen gondolatokban adtak hangot. Hogyan áll össze fogalmakká, tudássá az a sok intuíció, amelyek – tegyük fel – az 1980-as években merültek fel gondolkodó, érző emberekben?

Nézzünk most akkor egynéhány dokumentumot, a tudományosan kimerítő elemzés igénye nélkül. Milyen szövegek jelentek meg 1989-ben, vagyis konkrét megjelenési évét tekintve mi is történt ekkor a filozófiában? Persze, ehhez el kell fogadnunk azt is, hogy a filozófiai teljesítmény (bármennyire is tiltakozunk ellene) írásbeli termékekben él, és bár a sok írás önmagában keveset is állíthat, mégiscsak ez minden relevanciájának alapja (nehéz tehát filozófusnak maradnia annak, aki nem tud írni és – ami ugyanaz – írásban, írás közben gondolkodni).

Mit kínált a nem sok publikációs lehetőséget nyújtó magyar filozófiai irodalom ekkor vezető folyóirata, a *Magyar Filozófiai Szemle 1989*? Volt itt cikk a descartes-i igazságkritériumról, a hermeneutikai filozófiáról, Hans-Georg Gadameréről, a pályakezdő Bessenyei Györgyről, egy pár évvel azelőtt

lezajlott holland–magyar filozófustalálkozóról (amelynek egy jelentős része egyházi-teológiai témával készült a kongresszusra), Felicité Lammenais-ról és az ő szabadelvű szocializmusáról. Továbbá egy nagy átértékelő, újrakérdező szövegekötet Lukács Györgyről, illetve arról, hogy hogyan váltotta ki a kommunista utópia korlátozott megvalósíthatóságának gondolatát a „kor zseniális korlátozottságának” eszméjével; lektűrként olvashatjuk Friedrich Nietzsche *Ecce Homo*jának részleteit és ehhez Nietzsche magyarországi recepciójának egy viszonylag bő összefoglalóját. Ez a lista annyira vegyes, hogy elképesztően nehéz belőle bármilyen egységes világszemléletet vagy az írások mögött meghúzódó szellemi klímát rekonstruálnunk. Legfeljebb annyit, hogy elkezdődött valami a magyar kultúrához köthető filozófiai teljesítmények újbóli feltérképezésére és elhelyezésére. De az egész ekkor még olyannyira kevéssé volt programatikus, markáns és határozott, hogy éveket kellett várni, amíg álláspontok körvonalazódnak. 1989 a filozófiában ekkor még koránt sem fogalom, csak intuíciók lerakata. A filozófiának ekkor is, mint mindig, idő kellett a határozott álláspontok kimunkálására.

De 1989 roppant eseménydús évnek is tekinthető a nemzetközi filozófiában. Nemcsak az egyetlen itt számbajövő átmeneti rítus (vagyis: halálózások, búcsúzások) miatt. Ekkor halálozott el az etikai intuicionizmussal sok közösséget vállaló Freddie (egyébként Sir Alfred Jules) Ayer, és az egyik legeurópaibb műveltségű, de jellegzetesen amerikai gondolkodó, Wilfrid Sellars. De kulcsművek is megjelentek a fiatalabb intuíciók filozófusaitól is. Ha ezeket alaposan elolvassuk, levonhatjuk a következtetést: itt tényleg körvonalazódott valami. Ekkor, 1989-ben tűnt fel ugyanis két fontos filozófiai munka. Mindkettő már ekkor a posztmodern filozófiai stílus és eszmerendszer ellen intézett támadást. Az egyiket a kanadai Charles Taylor írta, címe *Sources of the Self*² és a modern identitás- és személyfogalom kialakulását tárgyalja. A könyv egyik legmeghatározóbb gondolata, hogy a modern személyfogalomnak sokkal több forrása található a moralitás eszmerendszerében, mint sokan állítják, és hogy emberi megismerő és morális természet együtt tárgyalandók. De még ennél is fontosabb: az emberi természet nagysága és veszélyei (*grandeur et misère*) egyszerre adják a személyek sajátosságát. Emiatt pedig sem teljesen szétesett, sem teljesen nyugodt, sem igazán felszabadult állapotba nem kerülhetünk semmilyen

² Cambridge: Cambridge University Press, 1989.

történeti esemény nyomán. A másik könyv a kortárs filozófia (és saját maga) populárisává válásáért roppant és tiszteletre méltóan sikeres erőfeszítéseket tevő Slavoj Žižek első nagy munkája (*The Sublime Object of Ideology*)³. A szlovén származású filozófus és kultúrkritikus elég nyíltan mondta ki azt, hogy ideológiáink a lehető legkevesebb helyzetben leküzdhetők, tőlük megszabadulni már csak fogalmak és képek iránti igényeink miatt sem nagyon lehet, és hogy a nagy ideológiák és elbeszélések végét hirdető gondolkodók legalább ugyanolyan ideologikusan manipulált tetteket követnek el. Ez az oka annak, hogy legnagyobb szabadság és felszabadulás ígézetében is nagyon törekeny marad a demokrácia eszméje, és olyan kortárs jelenségek felbuklására számíthatunk, mint a „totalitarizmus” és a cinizmus.

Ami azonban itt körvonalazódott, az megelőzte az 1989-ről alkotott kilencvenes évek eleji fogalmainkat. Szerzőink azt az intuíciót tudatosították, hogy az emberi természet hajlamai és hangoltságai továbbra is kétségessé teszik minden szigorú eszmerendszer alóli felszabadulásunk következményeit. Valami más is volt tehát már ekkor a levegőben, nem csak a szabadság fenségessége.

Végül pedig még valami egyebet is nagyon határozottan látok magam előtt egy majdnem 25 évvel ezelőtt megjelent szöveget olvasva. Pontosan ötven évvel 1989 előtt írta meg Karácsony Sándor *A magyar észjárás* című művének autoreferátumát. Ötven év távlatából, a szöveg jubileumán jött el az idő annak első kiadására. És éppen 1990-ben, a felforgató újdonság, a fenséges jelét hordozó változás utáni évben jelent meg (és ez is a *Magyar Filozófiai Szemlé*ben). Ebben – micsoda meglepetés! – éppen arról beszélt, hogy bizonyos fejlődésbeli és főleg oktatásbeli hiányosságok, elmaradottság miatt még mindig képtelenek vagyunk a nyugati világ tartalmait feldolgozni. Műveltségünk, kultúránk nem elegendő, hogy formát adjunk neki.

„Kultúránk tartalma” – mondja – „nagyjából azonos a nyugati (euramerikai), XX. századbeli kultúra tartalmával. Amilyen örvendetesen ép, egész és gazdag ez a kultúrtartalom, olyan szomorúan beteg, töredékes, tehetetlen és hazug ennek a kultúrának a formája, szofokráciánk nyelve (ha nem is az egész magyar nyelv, mindenesetre a magyar köznyelv).”⁴ Ha hihetünk neki, akkor 1939-ben ez a hiány, a forma hiánya egyben egy a módszerei-

³ London: Verso, 1989.

⁴ Karácsony Sándor: *A magyar észjárás* című mű ismertetése (Autoreferátum, 1939). In: *Magyar Filozófiai Szemle*, 1990/3–4. Különösképpen lásd: 325.

vel és formáival kitűnő filozófiai kultúra hiánya is volt. 1989-ben kulturális és filozófiai téren a magyar nyelvterület (és a keleti blokkbeli nyelvterületek) visszatérési szándékát, le- és elköteleződését jelezte a nyugat-európai vagy „euramerikai” kultúrával való tartalmi azonosságokhoz, illetve ezek mellett. Ezzel pedig örökölte azokat a problémákat, amelyekkel eddig is a kelleténél jobban gyűlt meg a baja.

Nekem többek között ezt, illetve ennek az azóta sem lezárt ügynek a határozott, erős felbukkanását jelenti 1989.

Lapunk állandó támogatói:

Aranka György Alapítvány, Nemzeti Kulturális Alap,
Communitas Alapítvány, Bethlen Gábor Alap

A szerkesztőség székhelye: Marosvásárhely, Tusnád u. 5. sz.; Postacím: 540027 Târgu Mureș, str. Tușnad 5, vagy Of. P. 1. C. P. 89; Telefon: 0040-(0)265-267091; 0040-(0)365-801946; Telefax és üzenetrögzítő: 0040-(0)265-267087; E-mail: lato@rdslink.ro; Kiadóhivatal: 540028 Târgu Mureș, str. Primăriei 2. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Nyomta az Alutus Rt., Csíkszereda. Igazgató: Hajdú Áron. Belföldi előfizetés egy évre 72, fél évre 36, negyedévre 18 lej. Külföldi olvasóinknak egy évre 50 EURO, tengerentúlra 65 USD. Előfizetéseket a szerkesztőségben veszünk föl.

ISSN 1220-5982